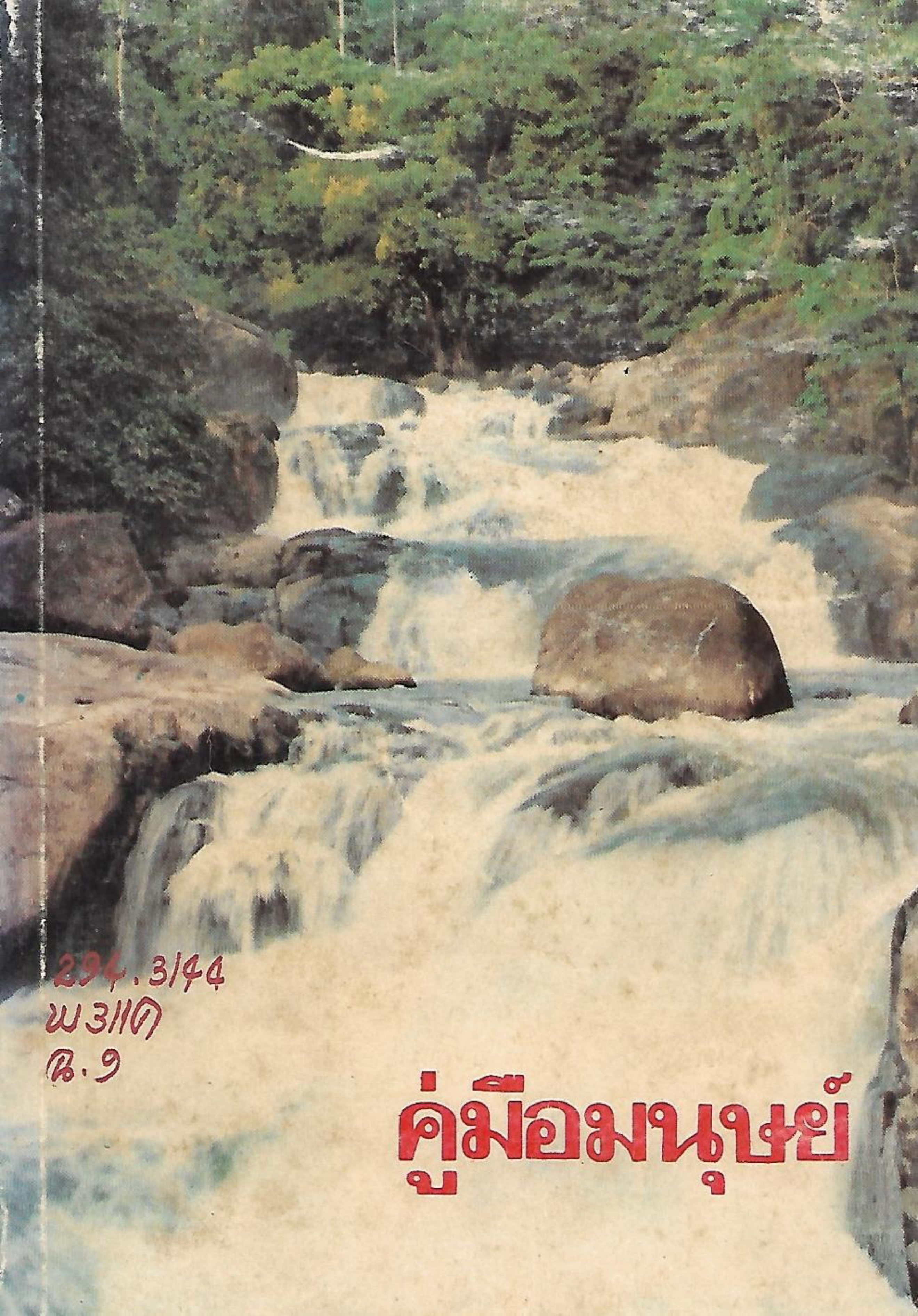

294.3/44
พ 311ค
ธ. 9

คู่มือมนุษย์

คู่มือมนุษย์

หอสมุดแห่งชาติ

โดย

สาขาวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา

พ.ศ. ๒๕๒๗

พุทธทาสภิกขุ

ด้วยอภินันทนาการ

แต่ — — — — —

จาก — — — — —

ទោសក្នុងការ ឲ្យដឹងពីសក្ខីភាព

ទោស ក្នុងការស្នើសុំ

អោយដឹងពីសក្ខីភាព—

ទីនេះ, ក្នុងការស្នើសុំ

ក្នុងការស្នើសុំអោយដឹងពីសក្ខីភាព ទោសក្នុងការស្នើសុំ
អោយដឹងពីសក្ខីភាព អ្នកស្នើសុំ

ស្នើសុំដើម្បីបានដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ
ស្នើសុំដើម្បីបានដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ

ទៅដឹងពីសក្ខីភាព អោយដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ
ស្នើសុំដើម្បីបានដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ

ស្នើសុំដើម្បីបានដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ
ទៅដឹងពីសក្ខីភាព អោយដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ

ស្នើសុំដើម្បីបានដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ
ទៅដឹងពីសក្ខីភាព អោយដឹងពីសក្ខីភាព ក្នុងការស្នើសុំ

អ្នកស្នើសុំ អ្នកស្នើសុំ

คำนำ

“คู่มือมนุษย์” ของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เคยอ่านครั้งแรกเมื่อประมาณ 20 ปีผ่านมามีโอกาสก็ยังได้อ่านบ่อยครั้ง ก่อนหน้าจะเลือกพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ แต่สมาชิก “สยามจดหมายเหตุ” ในโอกาส “สยามจดหมายเหตุ” ขึ้นสู่ปีที่ 9 ก็ได้อ่านพร้อมกับหนังสือที่จะเลือกพิมพ์มีความรู้สึกว่าอ่านครั้งใดก็ยังได้สาระ อรรถ เกิดความสว่าง สงบ จิตต์สันใจเลือกพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในปีนี้

บริษัทสยามบรรณ จำกัด

นายสัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ

บรรณาธิการ “สยามจดหมายเหตุ”

004651

๓๓ ๒๘

เลขห้อง

๙๗.

เลขหมู่

๒๙๔.๓/๔๔

๗ ๓/๑๐

๑๙ ๙

เลขทะเบียน

ม.๑๗ ๙๑ ๖๖ ๐๐ ๙๗

๙.๑๒๐๗๕

เรื่องในเล่ม

"คู่มือมนุษย์"

	หน้า
๑. ท่านชอบพุทธศาสนาในเหลี่ยมไหน ?	๑
๒. พุทธศาสนามุ่งชี้อะไรเป็นอะไร	๑๙
๓. ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง	๓๔
๔. อำนาจของความยึดติด	๕๒
๕. ขันของการปฏิบัติศาสนา	๖๔
๖. คนเราติดอะไร	๗๖
๗. การทำให้รู้แจ้งตามวิถีธรรมชาติ	๙๓
๘. การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา	๑๑๖
๙. ลำดับแห่งความหลุดพ้นจากโลก	๑๓๗
๑๐. สรุปความ	๑๖๒

ท่านชอบพุทธศาสนาในเหลียมไหน

ถ้าเราเปิดดูหนังสือทุกเล่มที่เขียนกันในสมัยปัจจุบัน
อันว่าด้วย ต้นเหตุของการเกิดศาสนาแล้ว ก็จะเห็นว่าเขาเขียน
ไว้เหมือนกัน คือตรงกันที่ว่า คนป่าดั้งเดิมกลัวฟ้าผ่าฟ้าร้อง
กลัวความมืด กลัวพายุ กลัวสิ่งต่างๆ ที่อยู่เหนือความเข้าใจหรือ
ความต้านทานของคนป่าเหล่านั้น และวิธีที่จะหลบหลีกอันตราย
ก็คือ ต้องแสดงอาการยอมแพ้ หมอบราบอ่อนนบบูชา แล้ว
แต่คนฉลาดที่สุดในสมัยนั้นเห็นว่าจะต้องทำ ตามที่ตนนึกว่าสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ นี่นับว่า ศาสนาเกิดขึ้นมา
ในโลกด้วยอำนาจของความกลัว และมีการปฏิบัติไปตามความ
กลัว.

1

ความกลัวของคนชั้นหลังๆ เลื่อนสูงขึ้นมาถึงกลัว
ความทุกข์ ชนิตที่อำนาจทางวัตถุช่วยเหลือไม่ได้ เช่น ความเกิด

แก่ เจ็บ ตาย ความหม่นหมองมืดมัว เพราะอำนาจของความ
 ออยาก ความโกรธ ความหลงผิด ซึ่งแม้คนจะมีอำนาจหรือมีเงิน
 ทองสักเท่าไร ก็ไม่สามารถจะระงับอาการอันโหดร้ายของความ
 ทุกข์เหล่านั้นได้ ; ประเทศอินเดียเป็นประเทศเจริญด้วยนักคิด
 นักค้นคว้า ผู้มีสติปัญญาทั้งหลาย จึงมีผู้ละทิ้งการไหว้บรรดาสัง
 ศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นการค้นหาวิธีเอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือ
 เอาชนะความอยาก ความโกรธ ความหลงผิดให้ได้. นี่นับ
 ว่าเป็น บ่อเกิดของศาสนาที่สูงขึ้นไปในทางปัญญา ในที่สุด
 ก็ได้พบวิชาที่เอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือชนะกิเลสต่าง ๆ
 ได้.

2

สำหรับพระพุทธศาสนา ก็มีมูลมาจากความกลัวแบบ
 หลังนี้เหมือนกัน : พระพุทธเจ้า เป็นผู้พบวิธีที่จะเอาชนะสิ่ง
 ที่คนกลัวได้เต็มตามความประสงค์ และเกิดวิธีปฏิบัติเพื่อความ
 คับทุกข์ชนิดที่เรียกว่า พุทธศาสนา. พุทธศาสนาแปลว่า
 ศาสนาของผู้รู้ เพราะ พุทธะ แปลว่าผู้รู้ คือรู้ความจริงของ
 สิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จึงสามารถปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงได้
 ถูกต้อง เพราะฉะนั้น พุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่อาศัย
 สติปัญญา ; หรืออาศัยวิชาความรู้ที่ถูกต้อง เพื่อทำลาย
 ความทุกข์ และต้นเหตุของความทุกข์เหล่านั้น.

3

การทำพิธีรีตอง เพื่อบูชาบวงสรวง อ้อนวอนบรรดา
สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ไม่ใช่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่รับเข้ามาไว้
ในศาสนาของพระองค์เลย เพราะเป็นสิ่งที่น่าขบขันน่าหัวเราะ
และถือเอาเป็นที่พึ่งอันแท้จริงไม่ได้; พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ
การกระทำเช่นนั้นโดยสิ้นเชิง.

4

มีคำกล่าวในพระพุทธศาสนาว่า “ความรู้” ความฉลาด
และความสามารถ ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์นั้นแหละเป็น
ตัวฤกษ์ที่ดี อยู่ในตัวมันเองแล้ว ดวงดาวในท้องฟ้าจะทำ
อะไรได้ : ประโยชน์ที่ควรจะได้ก็จะผ่านพ้นคนโง่ ๆ ที่มัวแต่
นั่งคำนวณดวงดาวในท้องฟ้าไปเสียสิ้น” ดังนี้; และว่า
“ถ้าน้ำศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำคงคา ฯลฯ จะทำให้คนหมดบาป
หมดทุกข์ได้แล้ว พวกเต่าปูปลา หรือหอยที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำ
หรือสระศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็จะหมดบาปหมดทุกข์ไปด้วยน้ำ
นั้นเหมือนกัน”; หรือ “ถ้าหากว่าคนจะพ้นทุกข์ได้ด้วย
การบวงสรวงบูชาอ้อนวอนเอา ๆ แล้ว ในโลกนี้ก็จะไม่มีใคร
มีความทุกข์เลย เพราะว่าใคร ๆ ต่างก็บูชาอ้อนวอนเป็น”. 5

โดยเหตุที่ยังมีคนที่มีความทุกข์ทั้งที่ได้ทำการไหว้บูชา
หรือทำพิธีรีตองต่าง ๆ อยู่ จึงถือว่าไม่เป็นหนทางที่จะเอาตัวรอด

ได้ ฉะนั้น เราจะต้องพิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วน ให้รู้ให้เข้าใจว่า
อะไรเป็นอะไร แล้วปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ให้ถูกต้อง. 6

พุทธศาสนาไม่ประสงค์การคาดคะเน หรือทำอย่าง
ที่เรียกกันว่าเผื่อจะเป็นอย่างนั้นเผื่อจะเป็นอย่างนี้ : เราจะทำไป
ตรง ๆ ตามที่มองเห็นด้วยปัญญาของตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อคน
อื่น. แม้จะมีคนอื่นมาบอกให้ ก็ไม่ได้หมายความว่าต้อง
เชื่อเขาทันที : เราจะต้องฟัง และพิจารณาจนเห็นจริงว่าเป็น
สิ่งที่เป็นไปได้ แล้วจึงจะเชื่อ และพยายามทำให้ปรากฏผลด้วย
ตนเอง. 7

ศาสนาเหมือนกับของหลายเหลี่ยม : รูปเหลี่ยมหนึ่ง
มันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง รูปเหลี่ยมหนึ่งมันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง,
แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะถือหลักการคิดในแนวไหน ก็จะได้เห็นศาสนา
เดียวในลักษณะที่แตกต่างกันได้; แม้พุทธศาสนาก็ตกอยู่ใน
ลักษณะเช่นนี้. 8

คนเราย่อมเชื่อความนึกคิดความเห็นของตัวเอง เพราะฉะนั้น
ความจริงหรือเท็จจะสำหรับคนหนึ่ง ๆ นั้น มันอยู่ตรงที่ว่าเขา
เข้าใจและมองเห็นเท่าไรเท่านั้นเอง; สิ่งที่เราเรียกว่า “ความ
จริง” ของแต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน. คนเราเข้าถึงปัญหา

หนึ่ง ๆ ได้^๕เห็นลึกกว่ากัน หรือด้วยลักษณะที่ต่างกัน และด้วย
สติปัญญาที่ต่างกัน. สิ่งใดที่อยู่เหนือสติปัญญาความรู้ความเข้าใจ
ของตน หรือตนยังไม่เข้าใจ คนนั้นก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความจริง
ของเขา. ถ้าเขาจะพลอยว่าจริงไปตามผู้อื่น เขาก็รู้สึกอยู่แก่ใจ
ว่าไม่เป็นความแท้ความจริงของเขาเลย. 9

ความจริงของคนหนึ่ง ๆ นั้น จะเดินคืบหน้าได้เสมอ
ตามสติปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน จนกว่าจะ
ถึงความจริงขั้นสุดท้าย. คนเรามีการศึกษามาต่างกัน และมี
หลักพิจารณาพิจารณาสำหรับจะเชื่อต่าง ๆ กัน ฉะนั้น ถ้าเอาสติปัญญา
ที่ต่างกันมาดูพุทธศาสนาก็จะเกิดความคิดเห็นต่างกันไป; ทั้งนี้
เพราะว่าพุทธศาสนาก็มีอะไร ๆ ครอบคลุมอย่างที่จะให้คนดู. 10

ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว พุทธศาสนาก็คือวิธีปฏิบัติ เพื่อ
เอาตัวรอดจากความทุกข์ โดยการทำให้รู้ความจริงว่า อะไร
เป็นอะไร ตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงทำได้ก่อนและได้ทรงสอน
ไว้. แต่ก็มีภีร์ทางศาสนานี้ย่อมมีอะไร ๆ เพิ่มขึ้นได้ ทุกโอกาส
ที่คนชั้นหลังเขาจะเพิ่มลงไปได้. พระไตรปิฎกของเราก็คงอยู่
ในฐานะอย่างเดียวกัน : คนชั้นหลัง ๆ เพิ่มเติมข้อความเข้าไป
ตามความเห็นว่าเป็นสำหรับยุคนั้น ๆ เพื่อจะช่วยให้คนมีศรัทธา

มากขึ้น หรือกลัวบาปกรรมมากขึ้น ซึ่งอาจจะมากเกินไปจนกระทั่งเกิดการเมานุญกันใหญ่.

11

แม้แต่พิธีต่าง ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็พลอยถูกนับเข้าเป็นพุทธศาสนาไปด้วยอย่างน่าสมเพช เช่น การจัดสำรับคาวหวานผลหมากรากไม้ เพื่อเซ่นวิญญานของพระพุทธเจ้า อย่างที่เรียกว่าถวายข้าวพระเป็นต้น. มันเป็นเรื่องที่มีไม่ได้ตามหลักของพุทธศาสนา แต่พุทธบริษัทบางพวกเข้าใจว่าเป็นพุทธศาสนา และได้สอนกันถือกันอย่างเคร่งครัด.

12

พิธีต่าง ๆ ทำนองนี้ ได้เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นมากมายจนหุ้มห่อของจริง หรือความมุ่งหมายเดิมให้สาบสูญไป. ขอยกตัวอย่างเช่นในเรื่องการบวชนาค ก็เกิดมีพิธีทำขวัญนาค เชื้อเชิญแขกมาเลี้ยงดูกันอย่างเมามายเอิกเกริก ทำพิธีทั้งที่วัดและที่บ้าน บวชไม่กี่วันก็สึกมา แล้วกลายเป็นคนเกสียตัวยิ่งไปกว่าเดิมก็มี. นี่ขอให้กิดกุกิดว่า สิ่งที่ไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลก็ได้มีขึ้น.

13

การบวชสมัยพระพุทธเจ้า^๕ นั้นหมายความว่า บุคคลใดที่ได้ถอนญาติจากบิดามารดาแล้ว ก็ปลีกตัวจากบ้านจากเรือน

เป็นคนทีทางบ้านตัดบัญชีทิ้งได้ ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าและ
 พระสงฆ์ โอกาสเหมาะสมเมื่อไรท่านก็บวชให้ โดยมีได้พบเห็น
 บิถัมมารดาญาติพี่น้องเลย จนตลอดชีวิตก็ยังมี; แม้บางรายจะ
 กลับมาเยี่ยมบิถัมมารดาบ้าง ก็ต่อโอกาสหลังซึ่งเหมาะสม แต่ก็มี
 น้อยเหลือเกิน. ในพุทธศาสนามีระเบียบว่า มาบ้านได้ก็ต่อ
 เมื่อมีเหตุผลสมควร และพึงทราบไว้ด้วยว่าพวกที่บวชนั้นไม่ได้
 เวียนมาบ้าน ไม่ได้บวชในที่ต่อหน้าบิถัมมารดา ไม่ได้ฉลองกัน
 เป็นการใหญ่แล้วไม่กี่วันก็สึก สึกแล้วก็ไม่มีอะไรดีขึ้นไปกว่าเดิม
 อย่างที่เป็นกันอยู่เวลานี้.

14

เราหลงเรียกการทำขวัญนาคและการทำพิธีต่าง ๆ ตลอด
 ถึงการฉลองอะไร ๆ เหล่านี้เป็นพุทธศาสนา แล้วก็นิยมทำกัน
 อย่างยิ่ง จะหมดเปลืองทรัพย์ของตนหรือของคนอื่นเท่าไรก็ไม่ว่า.
 พุทธศาสนาใหม่ ๆ อย่างนี้ เกิดมีมากมายแทบจะทั่วไปทุกแห่ง.
 ธรรมะหรือของจริงที่เคยมีมาแต่ก่อนนั้น ถูกหุ้มห่อโดยพิธี
 วัตถุอันมิด เกิดมุ่งหมายผิดเป็นอย่างอื่นไป เช่นการบวชก็
 กลายเป็นเรื่องสำหรับแก้หน้าเด็กหนุ่ม ๆ ที่ถูกหาว่าเป็นคนดิบ
 หาเมียยากอะไรเหล่านี้ เป็นต้น. ในบางถิ่นบางแห่ง ถือเป็น
 โอกาสสำหรับรวบรวมเงินที่มีผู้นำมาช่วย เป็นการหาทางร่ำรวย
 เสียคราวหนึ่ง ถึงอย่างนั้นเขาก็เรียกว่าเป็นพุทธศาสนา : ใคร

ไปทำหนีตึยเตียนเข้า ก็จะถูกหาว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา หรือทำลาย
ศาสนา.

15

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เช่น กฐิน : พระพุทธองค์
ทรงมุ่งหมายจะให้ภิกษุทำจีวรเป็นด้วยตนเองด้วยกันทุกรูป และ
ให้พร้อมเพรียงกันทำด้วยมือของตัวเองในเวลาอันรวดเร็ว. ถ้า
ผ้าที่ช่วยทำนั้นมีผืนเดียว ก็มอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของภิกษุองค์
ใดองค์หนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของอาวาส แต่เป็นภิกษุซึ่ง
หมู่สงฆ์เห็นว่ามีความสมบัติสมควรจะใช้จีวรนั้นได้ หรือหากแคลน
ผ้าจะใช้สอย ให้เป็นผู้ใช้สอยจีวรผืนนั้นได้ในนามของสงฆ์
ทั้งหมด.

16

พระองค์ทรงมุ่งหมายจะให้พระทุกรูปหมดความถือ
เนื้อถือตัว ไม่ว่าจะเป็นพระผู้น้อย สมภารเจ้าวัดหรือผู้ใหญ่มี
ศักดิ์มีเกียรติอะไรก็ตาม ต้องลดตัวลงมาเป็นกัลลกันหมดในวันนั้น
เพื่อจะมาระดมกันกะผ้าตัดผ้าเย็บผ้า ต้มแก่นไม้ทำสีย้อมผ้า และ
อะไร ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้จีวรนั้นสำเร็จได้ในวันนั้น เพราะ
เป็นการรวบรวมเอาเศษผ้ามาต่อกันเข้าเป็นจีวร. พระพุทธเจ้า
ท่านทรงมุ่งหมาย ให้สิ่งที่เรียกว่ากฐินเป็นอย่างนั้น คือไม่ต้อง
เกี่ยวกับฆราวาสเลยก็ได้ แต่เกี่ยวนี้กฐินกลายเป็นเรื่องมีไว้สำหรับ

ประกอบพิธีหรรษาหาเงิน เอิกเกริกเฮฮาสนุกสนานพักผ่อน
 หย่อนใจโดยไม่ได้รับผลสมความมุ่งหมายอันแท้จริง แต่กลับใช้
 เวลามาก เปลืองเงินมาก ยุ่งยากมาก จนกลายเป็นโอกาสสำหรับ
 ทำสำมะเลเทเมา คือไปทอดกฐินเพื่อกินเหล้ากินปลาเล่นไฟเฮฮา
 กันอย่างสนุกสนาน หรือไม่ก็มุ่งหน้าหาเงินกันเท่านั้น. 17

พุทธศาสนา “เนืองอก” ทำนองนี้ มีขึ้นใหม่ ๆ
 มากมายหลายร้อยอย่างโดยไม่ต้องระบุชื่อ เพราะมากจนระบุ
 ไม่ไหว แต่อยากจะให้ชื่อว่า “พุทธศาสนาเนืองอก” : เป็น
 เนื้อร้ายชนิดหนึ่งซึ่งงอกขึ้น ๆ จนบีบบังห่อหุ้มเนื้อดีหรือแก่นแท้
 ของพุทธศาสนาให้ค่อย ๆ ลบเลือนไป; ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ
 สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธศาสนา ๆ จึงมีเพิ่มขึ้นมากมายหลายประเภท
 จากตัวแท้ของศาสนาที่มีอยู่ดั้งเดิม เกิดเป็นนิกายใหญ่และนิกาย
 ย่อย ๆ อีกถึง ๒๐ – ๓๐ นิกาย ที่กลายเป็น นิกายตันตระ ซึ่ง
 เนื่องกับกามารมณ์ไปก็มี จำเป็นที่เราจะต้องแยกแยะให้รู้จักตัว
 พุทธศาสนาเดิมแท้ไว้เสมอ จะได้ไม่หลงมกมายยึดถือเปลือกที่หุ้ม
 ภายนอก หรือติดแน่นในพิธีรีตองต่าง ๆ จนเป็นการประพฤตินิโคต
 จากความมุ่งหมายเดิมที่ถูกต้องยิ่งขึ้น. 18

เราควรยึดกายวาจาบริสุทธิ์ ให้เป็นที่ตั้งของจิตบริสุทธิ์
 เพื่อให้เกิดปัญญาว่าอะไรถูก แล้วประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น.

มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งนั้น ; แม้ชาวต่างประเทศก็มองดูกันใน
ส่วนน้อยมาก หรือว่าชอบพุทธศาสนาเพราะเหตุนี้ก็มีอยู่มาก. 22

พุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง สูงขึ้นไปเป็นสัจธรรม
(Truth) คือ กล่าวถึงความจริงที่ลึกซึ้งเร้นลับนอกเหนือไปกว่าที่
คนธรรมดาสามัญจะเห็นได้. ส่วนนี้ก็ได้แก่ความรู้เรื่องความ
ว่างเปล่าของสรรพสิ่งทั้งปวง (สัพพัญญา), เรื่องความไม่เที่ยง
(อนิจจัง), ความทุกข์ (ทุกขัง), ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา);
หรือเรื่องการเปิดเผยว่าทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็น
อย่างไร ความดับสนิทของทุกข์เป็นอย่างไร และวิธีปฏิบัติให้ถึง
ความดับทุกข์เป็นอย่างไร ในฐานะเป็นความจริงอันเด็ดขาด
ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ (อริยสัจ) ซึ่งทุกคนควรจะต้องรู้ นี้เรียกว่า
พุทธศาสนาในฐานะเป็นสัจธรรม. 23

พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนา (Religion) คือ
ส่วนที่เป็นตัวระเบียบปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา กระทั่ง
ผลที่เกิดขึ้นคือการหลุดพ้น, และปัญญาที่รู้เห็นความหลุดพ้นว่า
เมื่อใครปฏิบัติแล้ว จะหลุดพ้นไปจากความทุกข์ได้จริง. นี้เรียกว่า
พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา. 24

เรายังมีพุทธศาสนาในเหลี่ยม ที่เป็นจิตวิทยา
(Psychology), เช่น กัมภีร์พระไตรปิฎกภาคสุตทนต์ กล่าว

บรรยายถึงลักษณะของจิตไว้วางขวางอย่างน่าอัศจรรย์ที่สุด เป็น
 ที่งั่นและสนใจแก่นักศึกษาทางจิตแม้แห่งยุคปัจจุบัน เป็น
 ความรู้ทางจิตวิทยาที่จะอวดได้ว่าแยบคาย หรือลึกลึกกว่าความรู้
 จิตวิทยาของโลกปัจจุบันไปเสียอีก. 25

พุทธศาสนายังมีเหลี่ยมความรู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็น
 ปรัชญา (Philosophy) คือสิ่งที่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการ
 คำนึงคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลแห่งการคำนึงคำนวณ
 ระบบหนึ่ง. แต่ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา หรือด้วย
 การพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้เห็นชัดด้วย “ตาใน” คือ
 ญาณจักขุกก็ตาม เรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ได้. ความรู้
 อันลึกซึ้ง เช่นเรื่องสุญญตา ย่อมเป็นปรัชญาสำหรับผู้ที่ยังไม่
 บรรลुธรรมไปพลางก่อน; แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทันที
 สำหรับผู้ที่บรรลุธรรมแล้ว เช่น พระอรหันต์; เพราะท่านได้
 เห็นแจ้งประจักษ์แล้วด้วยจิตใจของท่านเอง ไม่ต้องคำนึงคำนวณ
 ตามเหตุผล. 26

หลักพระพุทธศาสนาบางประเภท ก็เป็นวิทยา-
 ศาสตร์ โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้งด้วยความรู้ลึกในใจ
 ของผู้มีสติปัญญา : โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอริยสัจจ์เป็นต้น ถ้า

ผู้ใดมีสติปัญญาสนใจศึกษาค้นคว้าแล้ว จะมีเหตุผลแสดงอยู่ใน
ลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีคมัวเป็นปรัชญาเหมือนอย่าง
บางเรื่อง. 27

สำหรับบุคคลผู้บูชาวัฒนธรรม ก็จะพบว่ามีการสั่งสอน
ใน พระพุทธศาสนาหลายข้อที่ตรงกับหลักวัฒนธรรมสากล.
และมีการสอนอีกมาก ที่เป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธโดยเฉพาะ
ซึ่งดีกว่าสูงกว่าวัฒนธรรมสากลอย่างมากมาย. 28

แม้ พุทธศาสนาส่วนที่เป็นตรรกวิทยา (Logic) ซึ่ง
เป็นศาสตร์ที่โยกโคลงที่สุด ก็มีมากด้วยเหมือนกัน โดยเฉพาะ
ในพวกพระอภิธรรมปิฎกบางกัมภีร์ เช่น กัมภีร์กถาวัตถุ
เป็นต้น. 29

แต่อย่างไรก็ตาม อยากขอยืนยันว่า พุทธศาสนาเหลื่อม
ซึ่งชาวพุทธจะต้องสนใจที่สุด นั่นคือ เหลื่อมที่เป็นศาสนา
ซึ่งหมายถึงวิธีปฏิบัติโดยรวบรัดเพื่อให้รู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
อะไร จนถอนความยึดถือหลงใหลต่าง ๆ ออกเสียจากสิ่งทั้งปวงได้.
การกระทำเช่นนี้เรียกว่าเราเข้าถึงตัวพระพุทธศาสนา ในฐานะ
เป็นพุทธศาสนา : มีผลดียิ่งไปกว่าที่จะถือเป็นเพียงศีลธรรม
ชั้นพื้นฐานและสัจธรรม อันเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งอย่างเดียวไม่

ปฏิบัติอะไร, และเป็นผลดีกว่าที่จะถือเป็นปรัชญา ที่มีไว้คิด
ไว้นึกไว้เถียงกันอย่างสนุก ๆ แล้วไม่ละกิเลสอะไรได้ ; หรือ
ดีกว่าที่จะถือเป็นเพียงวัฒนธรรม สำหรับการประพ ฤติที่ตึงาม
ก็น่าเลื่อมใสในท่านสังคมแต่อย่างเดียว. 30

อย่างน้อยที่สุด เราทั้งหลายควรถือ พุทธศาสนาใน
ฐานะเป็นศิลป (Art) ซึ่งในที่นี้หมายถึงศิลปแห่งการครองชีพ
คือเป็นการกระทำที่แยบคายสุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์
ให้น่าดูน่าชมน่าเลื่อมใสหน้าบูชา เป็นที่จับอกจับใจแก่คนทั้งหลาย
จนคนอื่นพอใจทำตามเราด้วยความสมัครใจ ไม่ต้องแค้นเขินกัน :
เราจะมี ความมั่งคั่งมั่งมี^๕ ด้วยศิลปวิสุทธ^๕ ; มี ความมั่งคั่งมั่งมี
ในท่ามกลาง ด้วยการมีจิตใจสงบเย็น เหมาะสมที่จะทำงานทาง
ด้านจิต ; มี ความมั่งคั่งมั่งมี^๕ ในเบื้องปลาย ด้วยการสมบูรณ์
ด้วยปัญญา คือรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร . จนไม่มี
ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสิ่งทั้งหลาย. 31

เมื่อใครมีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการ เช่นนี้แล้ว
ถือว่าเป็นผู้มีศิลปแห่งการดำรงชีวิตอย่าง สูงสุด. ชาวตะวันตก
หันมาสนใจพุทธศาสนาในฐานะเป็นศิลปแห่งชีวิต โดยนัยนี้เป็น
อันมาก และกล่าวขวัญกันมากกว่าแง่อื่น ๆ. 32

การที่เราเข้าถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนา จนถึงกับนำ
มาใช้เป็นแบบแห่งการครองชีวิตได้นั้น มันทำให้เกิด ความ
บันเทิงเริงรณตามทางของธรรมะ ไม่เหงาหงอย ไม่เบื่อหน่าย
หรือหวาดกลัว ทั้งที่เกรงกันอยู่ว่าถ้าละกิเลสกันเสียแล้ว ชีวิตนี้
จะแห้งแล้งไม่มีรสชาติอะไรเลย หรือปราศจากค้นหาต่าง ๆ โดย
สิ้นเชิงแล้ว คนเราจะทำอะไรไม่ได้หรือไม่คิดทำอะไรอย่างนี้
เป็นต้น แต่โดยที่แท้แล้ว ผู้ที่ดำรงชีวิตถูกต้องตามศิลปแห่ง
การครองชีวิตของพระพุทธศาสนานั้น คือ ผู้มีชัยชนะอยู่
เหนือสิ่งทั้งปวงที่เข้ามาแวดล้อมตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ บุคคล
สิ่งของ หรืออะไรก็ตาม จะเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ทางใจก็ตาม ย่อมจะเข้ามาในฐานะผู้แพ้ ไม่อาจทำให้เกิดความ
มีดมัว สกปรก เราร้อนให้แก่ผู้นั้นได้. อาการกิริยาที่เป็น
ฝ่ายชนะอารมณ์ทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่บันเทิงเริงรณอย่างแท้จริง ;
และนี่แหละ ข้อที่ควรถือเป็น ศิลปะในพุทธศาสนา. 33

ธรรมะในพระพุทธศาสนา จะให้ความเพลิดเพลิน
แก่จิตใจที่ต้องการธรรมะ นับได้ว่าเป็นอาหารจำเป็นอย่างหนึ่ง
เหมือนกัน. คนที่ตกอยู่ใต้อาณาของกิเลส ยังต้องการอาหาร
ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แสวงหากันไปตามวิสัยปุถุชนนั้นก็

ถูกแล้ว แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ลึกและไม่ต้องการอาหารอย่างนั้น
 สมองคือวิญญาณซึ่งเป็นอิสระหรือบริสุทธิ์ ต้องการความบันเทิง
 เร่งร้อน คืออาหารทางธรรมะ นับตั้งแต่ความยินดีปรีดาที่รู้สึกว่
 ตนได้ทำอะไรอย่างถูกต้อง เป็นที่พอใจของผู้รู้ทั้งหลาย, มีความ
 สงบระงับในใจชนิดที่กิเลสมารบกวนไม่ได้, มีความเห็นแจ่มแจ้ง
 รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร ไม่ทะเยอทะยานในสิ่งใด,
 มีอาการเหมือนกับนั่งลงได้ ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาเหมือนคนทั้งหลาย
 ชนิด ท่านให้คำเปรียบไว้ว่า “กลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็น
 ไฟ”.

34

“กลางคืนเป็นคว้น” นั้น หมายถึงการนอนไม่หลับ
 กระสับกระส่ายมือก่ายหน้าผาก คิดจะแสวงหาอย่างนั้นอย่างนี้
 คิดจะกระทำเพื่อให้ได้เงิน ได้ลาภหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ตนปรารถนา
 อันเป็นคว้นกลุ่มอยู่ในใจ เพราะมันยังมีตกาลูกไปไหนไม่สะดวก
 ต้องทนนอนอึดคว้นอยู่.

35

ครั้นถึงเวลารุ่งขึ้น ก็ออกวิ่งว่อนไปตามความต้องการ
 ของ “คว้น” ที่อัดไว้เมื่อคืน นี้เรียกว่า “กลางวันเป็นไฟ”,
 เป็นอาการของจิตใจที่ไม่ได้รับความสงบ ไม่ได้รับอาหารทาง
 ธรรม เป็นการหิวกระหายไปตามอำนาจของกิเลสและตัณหา :
 “กลางคืนอึดคว้น” ร้อนกลุ่มอยู่แล้วตลอดคืน ; “กลางวันยัง

เป็นไฟ” คือทั้งร้อนทั้งไหม้อะไรไปในตัวเสร็จตลอดทั้งวัน
แล้วจะหาความสงบเยือกเย็นอย่างไรได้. 36

ถ้าคนเราต้อง “กลางคืนอัคควันกลางวันเป็นไฟ”
ไปจนตลอดชีวิต ถึงวันตายแล้ว จะเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้ลอง
คิดดู. เขาเกิดมาทนทุกข์ทรมานจนตลอดชีวิต ก็นับตั้งแต่
เกิดจนกระทั่งเข้าโลงไปทีเดียว โดยไม่มีสติปัญญาที่จะระงับดับไฟ
ดับควันนั้นเสียได้. เขาจะต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคลประเภท
พระพุทธเจ้า สำหรับช่วยแก้ไขเบาบางลงตามส่วน. เมื่อเขา
ได้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้องตามความเป็นจริงมากขึ้นเท่าไร
ควันหรือไฟก็จะลดน้อยลงเท่านั้น. 37

ทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธศาสนา
นั้นมีลักษณะหลายเหลี่ยมหลายมุม เหมือนกับภูเขาสูงๆเตี้ยๆ
มองจากทิศต่าง ๆ กัน ก็เห็นรูปต่าง ๆ กัน ได้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน
แล้วแต่ใครจะมองอย่างไร. แม้พระพุทธศาสนาจะมีมูลมาจาก
ความกลัว ก็ไม่ใช่ความกลัวที่โง่เขลาของคนป่าคนเถื่อน
จนถึงกับนั่งไหวรูปเคารพ หรือไหวสิ่งที่มีปรากฏการณ์
แปลก ๆ; แต่เป็นความกลัวชนิดที่สูงด้วยสติปัญญา คือกลัว
ว่าจะไม่ได้รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย
หรือความทุกข์ทั้งหลายที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่. 38

พุทธศาสนาตัวแท้ไม่ใช่หนังสือไม่ใช่คัมภีร์ ไม่ใช่
เสียงบอกเล่าตามพระไตรปิฎก หรือตัวพิธีรีตองต่างๆ ซึ่งไม่ใช่
ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ตัวแท้ต้องเป็น **ตัวการปฏิบัติด้วย**
กายวาจาใจ ชนิดที่จะทำลายกิเลสให้ร่อยหรอหรือสิ้นไปใน
ที่สุด : ไม่จำเป็นต้องเนื่องด้วยหนังสือด้วยตำรา ไม่ต้องอาศัย
พิธีรีตองหรือสิ่งภายนอกเช่นผีสาংเทวดา แต่ต้องเนื่องด้วยกาย
วาจาใจโดยตรง คือจะต้องบากบั่นกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นจนเกิด
ความรู้แจ้งใส สามารถทำอะไรให้ถูกต้องได้ด้วยตนเอง ไม่มี
ความทุกข์เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนอวสาน. นี่แหละคือตัวแท้ของ
พระพุทธศาสนาในส่วนที่เราจะต้องเข้าใจให้แจ้งได้. อย่าได้ไป
หลงใหลยึดเอาเนืองอกที่หุ้มห่อพระพุทธศาสนา มาถือเอาว่าเป็น
ตัวพระพุทธศาสนากันเลย.

๒

พุทธศาสนามุ่งซื้ออะไรเป็นอะไร

คำว่า “ศาสนา” มีความหมายกว้างกว่า “ศีลธรรม”. ศีลธรรมหมายถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประโยชน์สุขในขั้นพื้นฐานทั่วไป; และมีอยู่ตรงกันแทบทุกศาสนา. ศาสนาหมายถึงระเบียบปฏิบัติในขั้นสูง ผิดแปลกแตกต่างกันไปเฉพาะศาสนาหนึ่ง ๆ ที่เดียว. ศีลธรรมทำให้เป็นคนดี มีการปฏิบัติไม่เบียดเบียนตนหรือคนอื่นตามหลักสังคัมทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อได้ปฏิบัติครบถ้วนตามนั้นแล้วคนก็ยังไม่พ้นทุกข์ที่มาจากการเกิดแก่เจ็บตาย ยังไม่พ้นจากการเบียดเบียนของกิเลส อำนาจของศีลธรรมได้สิ้นสุดลงเสียก่อนที่จะกำจัดโลภะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นสุดไปได้ และไม่สามารรถกำจัดความทุกข์อันเกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตายได้. 40

ส่วนขอบเขตของศาสนานั้นยังไปไกลต่อไปอีก, โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ย่อมมุ่งหมายโดยตรงที่จะกำจัดกิเลสโดยสิ้นเชิง

หรือกับทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายให้สิ้นไป. นี่
 ช้ให้เห็นว่าศาสนากับศีลธรรมนั้นต่างกันอย่างไร, พุทธศาสนา
 ได้ไปไกลกว่าศีลธรรมสากลของโลกทั่ว ๆ ไปอย่างไร; เมื่อ
 เข้าใจได้ดังนี้แล้ว เราจะได้สนใจกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะ. 41

พุทธศาสนา คือ วิชารวมทั้งระเบียบปฏิบัติ สำหรับ
 จะให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. ขอให้เข้าใจในคำจำกัดความนี้ให้
 มากเป็นพิเศษ เพื่อประโยชน์ที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้โดยเร็ว
 และโดยง่าย. 42

ท่านทั้งหลายลองพิจารณาว่า ท่านรู้จักอะไรเป็นอะไร
 กันหรือเปล่า. แม้จะรู้ว่าตัวเองเป็นอะไร, ชีวิต การงาน
 หน้าที่ อาชีพ เงินทองข้าวของเกียรติยศชื่อเสียงคืออะไรก็ตาม
 ไครกล้ายืนยันว่ารู้ถึงที่สุดบ้าง. ถ้าเรารู้ว่าอะไรเป็นอะไร
 จริง ๆ แล้ว เราย่อมไม่ปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวง. เมื่อปฏิบัติ
 ถูกแล้วก็เป็นอย่างนั้นแน่นอนว่าความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้. เดียวนี้
 เรายังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร เราจึงปฏิบัติผิดไม่มากนักน้อย; ความ
 ทุกข์ก็เกิดขึ้นตามส่วน. การปฏิบัติหลักของพระพุทธศาสนาก็
 คือปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงคืออะไร; เมื่อรู้แจ้งแท้จริง
 ก็ย่อมหมายถึงการบรรลุมรรคผลชั้นใดชั้นหนึ่ง หรือถึงขีดสุด
 เพราะความรู้ นั่นเองเป็นตัวทำลายกิเลสไปในตัว. 43

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจริงๆ แล้ว ความเบื่อหน่าย
 กลายความอยาก และความหลุดพ้นทุกข์ ย่อมจะเกิดขึ้นเอง
 โดยอัตโนมัติ : เราทำความเพียรปฏิบัติก็แต่ขั้นที่ยังไม่รู้อะไร
 เป็นอะไรกันเท่านั้น โดยเฉพาะก็ในขั้นที่ยังไม่รู้ว่าสิ่งทั้งหลายนั้น
 ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน. ขณะนี้เราไม่รู้ชีวิตหรือสิ่งทั้งปวงที่เรา
 กำลังหลงรักใคร่ยินดีนี้ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงหลงรัก
 ยินดีติดุพันยึดถือในสิ่งเหล่านั้น. ครั้นรู้จริงตามวิธีของพระพุทธ-
 ศาสนาก็มองเห็นชัดว่า สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่
 ตัวตน ไม่มีอะไรน่าผูกมัดตัวเราเข้าไปกับสิ่งนั้นๆจริงๆ แล้วจิต
 ก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งเหล่านั้น ขึ้นมา
 ทันที.

44

ขอยืนยันในคำจำกัดความข้อนี้ว่า เป็นคำจำกัดความ
 ที่เพียงพอ และเหมาะสมสำหรับท่านทั้งหลายจะเอาไปใช้สำหรับ
 ดำเนินการปฏิบัติของตน ; เพราะเหตุว่าหลักคำสอนของพระ-
 พุทธเจ้าทั้งพระไตรปิฎก ก็ล้วนแต่เป็นการบ่งระบุให้รู้ว่า อะไร
 เป็นอะไรเท่านั้นเอง เช่นหลักเรื่องอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งจะ
 นำมาเปรียบกับคำจำกัดความดังกล่าว เพื่อดูว่าจะลงรอยกันได้
 เพียงใด.

45

อริยสัจข้อที่ ๑ แสดงว่าสิ่งปรุ้งแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์. นี่ก็บอกตรง ๆ ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรนั่นเอง. สิ่งปรุ้งแต่งทั้งปวงเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ใจ แต่คนทั้งหลายไม่รู้ไม่เห็น ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นความทุกข์ จึงได้มีความอยากในสิ่งเหล่านั้น. ถ้ารู้ว่ามันเป็นทุกข์ ไม่น่าอยากและไม่น่ายึดถือ ไม่น่าผูกพันตัวเอง เข้ากับสิ่งใดแล้ว เขาก็คงจะไม่อยาก. 46

อริยสัจข้อที่ ๒ แสดงว่าความอยากด้วยวิชานั่นเป็นเหตุของความทุกข์. คนทั้งหลายก็ยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ว่าความอยากนี่แหละ เป็นตัวเหตุของความทุกข์ใจ จึงได้พากันอยากนั้นอยากนี้ร้อยแปดพันประการ เพราะไม่รู้ว่าความอยากด้วยอำนาจวิชานั่นคืออะไร. 47

อริยสัจข้อที่ ๓ แสดงว่านิโรธหรือนิพพานคือการดับความอยากเสียให้สิ้น เป็นความไม่มีทุกข์. คนทั้งหลายยังไม่รู้จักกันใหญ่ ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่อาจลู่ถึงได้ในที่ทั่ว ๆ ไป คือพบได้ตรงที่ความอยากมันดับลงไปนั่นเอง. นี่ก็ยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร จึงไม่มีใครปรารถนาที่จะดับความอยาก ไม่ปรารถนา นิพพาน เพราะไม่รู้ว่าอะไรเป็นนิพพาน. 48

ที่นี้ก็มาถึง **อริยสัจข้อที่ ๔** ที่เรียกว่ามรรค อันได้แก่วิธีดับความอยากนั้น ๆ เสีย. ไม่มีผู้ใดเข้าใจว่าการทำงานอย่างนี้

เป็นวิธีกับความอยาก ไม่มีใครสนใจเรื่องอริยมรรคอันมีองค์
 ๘ ประการซึ่งกับความอยากเสียได้; ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นที่พึง
 แก่ตนเอง, อะไรควรชวนชวายเป็นยิ่ง, จึงไม่สนใจกับ
 เรื่องอริยมรรคของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่เลิศประเสริฐที่สุด
 ในบรรดาวิชาความรู้ของมนุษย์เราในโลกนี้. นี่แหละ คือการ
 ไม่รู้อะไร อย่างน่าหวาดเสียว.

49

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าเรื่อง อริยสัจ ๔ ประการ นั่นคือ
 ความรู้ที่บอกให้เห็นชัดว่า อะไรเป็นอะไรอย่างครบถ้วน นั้น
 เอง : เรื่องความอยากนั้นบอกให้รู้ว่า เมื่อไปเล่นกับมันจึงเป็น
 ความทุกข์ใจขึ้นมา เราก็อ้างขึ้นไปเล่นกับความอยากจนเต็มไปด้วย
 ความทุกข์. นี่แหละเป็นความโง่เขลาไม่รู้ว่าจะไรเป็นอะไรตาม
 ที่เป็นจริง จึงปฏิบัติผิดทุกอย่าง ; จะมีถูกบ้างก็เล็กน้อยเกินไป
 และมักจะถูกตามความหมายของคนที่มีกิเลสตัณหา ซึ่งถือกันว่า
 ถ้าได้อะไรมาตรงตามความต้องการของตนแล้ว ก็จัดว่าเป็นการ
 ปฏิบัติถูก. อย่างนี้ทางธรรมไม่ถือว่าถูกเลย.

50

ที่^๕ หลวงเอาหลักทางบาลีที่เรียกว่าหัวใจของพระพุทธ-
 ศาสนา หรือคาถาของพระอัสสชิมาพิจารณากัน : เมื่อพระ
 อัสสชิได้มาพบกับพระสารีบุตรก่อนได้บวช, พระสารีบุตรได้

ตามถึงใจความของพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไรโดยย่อที่สุด.
 พระอัสสชิได้ตอบว่า “สิ่งเหล่าใดเกิดมาเพราะมีเหตุทำให้เกิด
 พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น^๕ พร้อมทั้งแสดงความ
 ดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้น^๕ เพราะหมดเหตุ : พระมหาสมณเจ้า
 ตรัสอย่างนั้น”^๕ นี่คือการบอกว่า สิ่งทั้งปวงมีเหตุปรุงแต่งขึ้นมา
 มันกับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน. นี่เป็นการชี้ให้รู้ว่าอย่า
 ไปเห็นอะไรเป็นตัวตนที่ถาวร เพราะมีแต่สิ่งที่เกิดจากเหตุและ
 งอกงามต่อไปตามอำนาจของเหตุ และจะดับไปเพราะสิ้นเหตุ
 เพราะฉะนั้น ปราภฏการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นผลิตผล
 ของสิ่งที่^๕เป็นเหตุ เป็นความเลื่อนไหลไปไม่หยุด เพราะอำนาจของ
 ธรรมชาติที่มีลักษณะไม่หยุดปรุง สิ่งต่าง ๆ จึงปรุงแต่งกันไม่หยุด
 และเปลี่ยนแปลงไม่หยุด.

51

พระพุทธศาสนาบอกให้เรา^๕รู้ว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน
 มีแต่การปรุงแต่งกันไปและมีความทุกข์รวมอยู่ในนั้นด้วย;
 เพราะความไม่มีอิสระ จึงต้องเป็นไปตามอำนาจของเหตุ. จะ
 ไม่มีความทุกข์ก็ต่อเมื่อหยุด, จะหยุดได้ก็เมื่อดับเหตุเพื่อไม่ให้มี
 การปรุง. ข้อนี้เป็น^๕การบอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างลึกซึ้งที่สุด
 เท่าที่ผู้มีสติปัญญาจะบอกได้ นับว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนาจริง ๆ.

การบอกนั้นก็บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นแต่เรื่องของมายา อย่าไปหลงยึดถือจนชอบหรือชังมันเข้า. เมื่อทำใจให้เป็นอิสระได้จริง ๆ แล้ว นั้นแหละคือการออกมาเสียได้จากอำนาจแห่งเหตุ เป็นการดับเหตุเสียได้ จะไม่ทุกข์เพราะความชอบหรือความชังอีกต่อไป.

52

อีกทางหนึ่งนั้น อยากจะชี้ให้สังเกตดูถึง วัตถุประสงค์ แห่งการออกผนวชของพระพุทธเจ้า ว่าท่านออกผนวชโดยความประสงค์อย่างใด. พระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงข้อนี้มีอยู่อย่างชัดเจนว่าพระองค์ออกผนวชเพื่อแสวงหาว่า “อะไรเป็นกุศล” คำว่า “กุศล ๆ” ของพระองค์ ในที่นี้ หมายถึงความฉลาด หมายถึงความรู้ที่ถูกต้องที่สุด โดยเฉพาะก็คือรู้ว่า อะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ อะไรเป็นวิธีให้ถึงความไม่มีทุกข์, เพราะถ้ารู้อย่างถูกต้องสิ้นเชิงจริง ๆ แล้ว ก็คือความฉลาดหรือความรู้ถึงที่สุด; ฉะนั้น ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั้นแหละ คือตัวพุทธศาสนา. 53

เรื่อง ไตรลักษณ์ ก็เป็นหลักสำคัญอีกแนวหนึ่ง มีหัวข้อสั้น ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นหลักที่เราต้องรู้; ถ้าไม่รู้ก็เรียกว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

นี่คือ การประกาศความจริงออกไปว่า “สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงไม่เที่ยง
สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน”. 54

ที่ว่าเป็น อนิจจัง ก็คือสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ
ไม่มีอะไรเป็นตัวเองที่หยุดอยู่แม้ชั่วขณะ. ที่ว่าเป็น ทุกขัง นั้น
หมายถึงว่าสิ่งทั้งปวงมีลักษณะความทนทุกข์ทรมานอยู่ในตัวของ
มันเอง มีลักษณะดูแล้วน่าชิงน่าเบื่อหน่าย น่าระอาอยู่ในตัวของ
มันเองทั้งนั้น. และที่ว่าเป็น อนัตตานั้น ก็คือการบอกให้รู้ว่า
บรรดาสีทั้งปวงไม่มีอะไรที่เราควรจะเข้าไปยึดมั่นด้วยจิตใจว่า
เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา, ถ้าไปยึดถือก็ต้องเป็นทุกข์; และ
บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นยิ่งกว่าไฟ เพราะว่าไฟลุกโพลง ๆ อยู่
เราเห็นเราก็กไม่เข้าใกล้ แต่สิ่งทั้งปวงนั้นมันเป็นไฟที่มองไม่เห็น
เราจึงเข้าไปกอดกอดไฟกันด้วยความสมัครใจ แล้วก็ทุกข์อยู่
ตลอดกาล. นี่คือการบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไรโดยนัยแห่ง
ไตรลักษณ์ เป็นการชี้ให้เห็นชัดว่า พุทธศาสนาคือวิชา หรือ
ระเบียบปฏิบัติ ที่ทำให้เรารู้ได้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่า
มันเอง. 55

เมื่อได้กล่าวถึงหลักที่ว่า เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
อะไรและต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงต่อกฎธรรมชาติของสิ่ง

ทั้งปวงทั้งนี้แล้ว หลักในพระบาลีก็มีอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า โอวาท-
ปาฏิโมกข์ แปลว่า คำสอนที่เป็นประธานของคำสอนทั้งหมด ;
มีอยู่ ๓ ข้อสั้น ๆ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็มที
และทำจิตใจให้สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง นี่เป็นหลัก
สำหรับปฏิบัติ.

56

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ของตัว ยึดถือ
ไม่ได้ และไปหลงใหลตัวยึดไม่ได้ เราก็ต้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวง
ให้ถูกต้อง ด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจากการทำชั่วหมายถึง
การละโมภโลภลาภตัวยกิเลส ไม่ไปลงทุนด้วยการฝืนศีลธรรม
ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว. อีกทางหนึ่งนั้น
ให้ทำแต่ความดีตามแต่ที่บัณฑิตสมมติตกลงกันว่าเป็นความดี.
แต่ทั้งสองชั้นนี้เป็นเพียง ชั้นศีลธรรม. ข้อที่สามที่ว่าทำจิตให้
บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการทั้งปวงนั้น นั้น
แหละ เป็น ศัพทศาสตร์โดยตรง หมายความว่าทำให้ใจเป็น
อิสระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้ว
จะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ จิตจะเป็นอิสระก็ต้องมา
จากความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุด ถ้ายังไม่รู้ก็มักไปหลงรักหรือ
หลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งหลีกเลียงไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นอิสระ

แต่อย่างไร คนเรามีความรู้สึกอยู่สองอย่างเท่านั้น คือความพอใจ กับไม่พอใจ (อภิขณาและโทมนัส). 57

คนเรாதกเป็นทาสของอารมณ์ ไม่เป็นอิสระแก่ตัวเองเลย เพราะไม่รู้ว่อารมณ์หรือสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรนั่นเอง. ความพอใจมีลักษณะที่จะรวบอะไร ๆ เข้ามาหาตัว ; ความไม่พอใจมีลักษณะที่จะผลักไสอะไร ๆ ออกไปเสียจากตัว. ถ้ายังมีความรู้สึกสองอย่างนี้อยู่ ก็หมายความว่าจิตใจยังไม่เป็นอิสระ เพราะยังหลงรักหลงช้งอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ จึงไม่มีทางที่จะบริสุทธิ์ปราศจากความครอบงำของสิ่งทั้งปวงได้. โดยเหตุนี้เอง หลักพระพุทธศาสนาในชั้นสูงสุดนี้ จึงปฏิเสธการยึดถือสิ่งที่น่ารัก น่าช้ง ; ปฏิเสธเลยขึ้นไปถึงกับไม่หลงติดทั้งในความดีและความชั่ว จิตจึงจะเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง และบริสุทธิ์อยู่เหนืออารมณ์ต่าง ๆ. 58

ศาสนาอื่นนิยมกันเพียงให้เว้นจากความชั่ว และให้ยึดถือในความดี ให้หลงยึดผูกพันในความดี จนถึงยอดของความดี คือพระผู้เป็นเจ้า. พุทธศาสนายังไปไกลกว่านั้นมาก คือไม่ยอมผูกพันตัวเองกับสิ่งใดเลย. การผูกพันในความดีนั้น ก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติถูกในระยะต้นหรือระยะกลาง เมื่อเรายังทำ

อะไรให้สูงไปกว่านั้นไม่ได้เท่านั้นเอง. ในระยะแรกเราเว้นจากความชั่ว ในระยะถัดมาเราก็ทำความดีให้เต็มที่; ส่วนในระยะสูงนั้น เราทำจิตใจให้ลอยสูงเหนือการครอบงำของทั้งความดีและความชั่ว.

59

การที่ผูกพันตัวอยู่ภายใต้ผลของความดี ยังไม่ใช้การพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง; เพราะคนชั่วก็จะมีคามทุกข์ตามประสาของคนชั่ว คนดีก็ต้องมีคามทุกข์ไปตามประสาของคนดี. ถึงเป็นมนุษย์ดีก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ที่ดี จะดีอย่างไร เทวดาก็มีความทุกข์อย่างเทวดา แม้จะเป็นพรหมก็มีความทุกข์อย่างพรหม. จะไม่มีความทุกข์เลยก็ต่อเมื่อขึ้นไปให้พ้นให้สูงเหนือจากสิ่งเรียกว่าความดี กลายเป็นโลกุตตระ (โลกของพระอรียเจ้า) คือเป็นพระอรียเจ้าเสียเอง. ถ้าขึ้นถึงที่สุดก็เรียกว่าเป็น พระอรหันต์.

60

ที่นี้ คำว่าพุทธศาสนานั้น แปลว่าอะไร? พุทธ แปลว่าพระพุทเจ้า. พระพุทเจ้าแปลว่า ผู้รู้. พุทธศาสนา ก็แปลว่า ศาสนาของผู้รู้. พุทธศาสนิกก็แปลว่าผู้ปฏิบัติตาม ศาสนาของผู้รู้. ที่ว่ารู้นั้นหมายถึงรู้อะไร? คือรู้อะไรทั้งปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาก็คือศาสนาที่ทำให้

รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นศาสนาเกี่ยวกับความจริง เราจะต้อง
ปฏิบัติจนเราได้รู้เอง. เมื่อรู้ถึงที่สุดแล้วไม่ต้องกลัว กิเลส
ตัณหาต่าง ๆ จะถูกความรู้^๕นั้นทำลายสิ้นไป. ความไม่รู้ (อวิชชา)
ก็จะดับไปทันทีในเมื่อความรู้ได้เกิดขึ้นมา ฉะนั้นข้อปฏิบัติต่าง ๆ
จึงมีไว้เพื่อให้วิชาเกิด.

61

ท่านทั้งหลายปักใจมั่นในทางที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนา
ด้วยการปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้น. ขอแต่ให้เป็น
ความรู้ที่ถูกต้อง รู้ด้วยความเห็นแจ้งจริง ๆ. อย่ารู้อย่างโลก ๆ
รู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ซึ่งไปหลงสิ่งที่ไม่ดีว่าดี หลงสิ่งซึ่งเป็นที่เกิดของ
ความทุกข์ว่าไม่เกิดความทุกข์ ดังนี้ เป็นต้น. ขอให้พยายามดู
กันในแง่ความทุกข์นี้ให้มากที่สุด ก็ค่อย ๆ รู้ไปตามลำดับนั้น
และจะเป็นการรู้จักพระพุทธศาสนาที่ถูกตัวพระพุทธศาสนาแท้ ๆ.

62

ถ้าศึกษาพระพุทธศาสนาโดยวิธีนี้แล้ว แม้นคนตัดฟันขาย
ที่ไม่รู้หนังสือก็จะเข้าถึงตัวพระพุทธศาสนาได้ ในขณะที่เปรียญ
หลายประโยคที่ง่วนอยู่กับพระไตรปิฎก แต่ถ้าไม่ดูกันในด้านนี้
ก็ไม่อาจเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้เลย. พวกเราที่มีสติปัญญาอยู่บ้าง
น่าจะสามารถพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้รู้ตามที่เป็นจริงได้ ฉะนั้น
เมื่อถูกความทุกข์อะไรเข้าแก่ตัวเองแล้ว ก็จะต้องศึกษาสิ่งนั้นให้

เข้าใจแจ่มแจ้งว่ามันเป็นอย่างไหน. ความทุกข์ที่เกิดขึ้นและ
กำลังเผาเราให้เราร้อนอยู่นั้น มันคืออะไร เป็นอย่างไร มา
จากไหน. 63

ถ้าทุกคนตั้งสติคอยเฝ้ากำหนดพิจารณาความทุกข์ที่เกิดขึ้น
ขึ้นแก่ตน ในลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ก็จะเป็นทางให้เข้าถึง
พุทธศาสนาได้ดีที่สุด ดีกว่าการที่จะเรียนเอาจากพระไตรปิฎก
อย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว. การที่ใครจะมัวแต่ศึกษา
พุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก ในแง่ของภาษาหรือวรรณคดีนั้น
จะไม่มีทางรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทั้ง ๆ ที่พระไตรปิฎกก็เต็มไปด้วย
คำบรรยายว่า สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ เขาฟังอย่าง
นกแก้วนกขุนทอง ฟุคตามทีจำไว้ได้ แต่ไม่สามารถที่จะเข้าถึง
ความจริงของสิ่งทั้งหลาย เว้นไว้แต่ว่าเขาจะได้ทำการพิจารณา
ให้เห็นเป็นเรื่องจริงของชีวิตจิตใจ เข้าถึงตัวจริงของกิเลส ของ
ความทุกข์ ของธรรมชาติ หรือของสิ่งทั้งปวงซึ่งมาเกี่ยวข้องกับ
ตัวเขา นั้นแหละจึงจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาที่แท้ได้. 64

คนที่ไม่เคยเห็นเคยฟังพระไตรปิฎกเลย แต่เคยพิจารณา
อย่างละเอียดลออทุกครั้งทุกคราวที่ความทุกข์เกิดขึ้นแผดเผาจิตใจ
ของตน นั้นแหละเรียกว่าเขากำลังเรียนพระไตรปิฎกโดยตรงและ

อย่างถูกต้อง ก็ยิ่งกว่าคนที่กำลังเปิดเล่มพระไตรปิฎกออกอ่าน เพราะว่าพวกที่กำลังดูบล่าเล่มพระไตรปิฎกอยู่ทุก ๆ วัน แต่แล้ว ไม่รู้จักอมฤตธรรมคำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก เขาก็คล้ายกับการที่เรามีตัวเอง ใช้ตัวเอง ปฏิบัติตัวเอง ทำอะไรเกี่ยวกับตัวเอง อยู่ทุกวัน แต่แล้วก็ไม่รู้จักตัวเอง ไม่สามารถแก้ปัญหات่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวเองให้ลุ่ลวงไปได้ ยังคงมีความทุกข์ยังคงมีตัณหา ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ตามอายุที่เพิ่มขึ้น. นี่เพราะไม่รู้จักตัวเราอย่างเดียวกัน. 65

ชีวิตจิตใจที่สวມอยู่กับตัวเรา ๆ ก็ยังไม่รู้จัก การที่จะไป รู้พระไตรปิฎก รู้สิ่งลึกลับที่ซ่อนอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น มันยุ่งยาก ไปกว่าเป็นไหน ๆ เพราะฉะนั้น จงหันมาศึกษาพุทธศาสนา หรือ รู้จักตัวพุทธศาสนากัน ด้วยการศึกษากจากตัวจริง คือจากสิ่ง ทั้งปวง ซึ่งรวมทั้งร่างกายและจิตใจนี้เอง จากชีวิตซึ่งกำลังหมุน อยู่ในวงกลมของความอยาก กระทำตามความอยาก แล้วก็เกิด ผลอย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมาหล่อเลี้ยงเจตนาที่อยาก จึงทำสืบต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารหรือทะเลแห่งความ ทุกข์ เพราะความที่ไม่รู้อะไรเป็นอะไรข้อเดียวกัน. 66

สรุปความว่า พุทธศาสนา คือวิชาและระเบียบปฏิบัติ
 เพื่อให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร. เมื่อเรารู้ว่า อะไรเป็นอะไร
 ถูกต้องจริง ๆ แล้ว ไม่ต้องมีใครมาสอนเราหรือมาแนะนำเรา
 เราต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ถูกต้องได้ด้วยตนเอง แล้วกิเลสก็จะ
 หมกไปเอง เราเป็นอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งขึ้นมาทันที เราจะ
 ปฏิบัติอะไรไม่ผิดขึ้นมาทันที เราจะถึงสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควร
 จะได้ หรือที่ชอบเรียกกันว่ามรรคผลนิพพาน นี่ได้ด้วยตนเอง
 เพราะการที่เรามีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยถูกต้องถึงที่สุดอย่าง
 แท้จริงเท่านั้น.

๓

ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง

(ไตรลักษณ์)

บทนี้จะกล่าวถึงข้อที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประกอบ
อยู่ด้วยลักษณะอันเรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือลักษณะ ๓ ประการ
กล่าวคือ ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา. 68

อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง ; หมายความว่าสิ่งทั้งหลาย
มีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มีความคงที่ตายตัว. ทุกขัง
แปลว่าเป็นทุกข์ ; มีความหมายว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะ
ที่เป็นทุกข์มองดูแล้วน่าสังเวชใจ นำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้มี
ความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ. อนัตตา แปลว่าไม่ใช่
ตัวตน หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความ
เป็นตนเป็นตน ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เราถือได้ว่ามันเป็น
ของเรา. ถ้าเราเห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนถูกต้องแล้ว ความ
รู้สึกที่ไม่มีตัวไม่มีตนจะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง. แต่ที่เรา

ไปหลงเห็นว่าเป็นทัวเป็นคนนั้น เพราะความไม่รู้อย่างถูกต้อง
นั่นเอง. 69

ขอให้ทราบว่า ลักษณะสามัญ ๓ ประการนี้ พระ-
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสั่งสอนอื่น ๆ. บรรดาคำสั่ง
สอนทั้งหลายจะนำมารวบยอดอยู่ที่การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
ทั้งนั้น บางทีก็กล่าวตรงๆ บางทีก็พูดด้วยโวหารอย่างอื่น
แต่ใจความมุ่งแสดงความจริงอย่างเดียวกัน. 70

เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เคยมีสอน
กันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนของ
พระองค์. เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้วแต่
ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด; ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้
วิธีดับทุกข์ที่สมบูรณ์จริง ๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่าง
เพียงพอเท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. ส่วน เรื่องความ
ไม่ใช่ตัวใช่คนนั้น มีสอนในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ข้อนี้
เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าผู้ที่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น
จึงจะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่ของตน เหตุนี้จึง
มีสอนแต่โดยพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้
ถึงที่สุดจริง ๆ. 71

คำสั่งสอนเรื่องลักษณะ ๓ ประการนี้ มีวิธีที่จะ
 ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เห็นแจ้งมากมายหลายวิธีด้วยกัน. ถ้า
 ปฏิบัติจนเห็นแจ้งแล้ว เราจะพบว่าข้อสังเกตข้อหนึ่ง ก็คือต้อง
 เป็นการเห็นจนรู้สึกว่ามีอะไรที่น่ายึดถือ ไม่มีอะไรที่อยาก
 จะเอา จะมี จะเป็น ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่
 มีอะไรที่น่าเป็น” เมื่อท่านมองเห็นว่าความมีความเป็นอย่าง
 ไทก็ตาม เป็นความหลอกลวง เป็นมายา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น
 หมดทั้งสิ้นจริง ๆ ดังนั้นแล้ว นั้นแหละคือการเห็นอนิจจังทุกขัง
 อนัตตาอย่างถูกต้อง. ส่วนคนที่ท่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 อยู่ทั้งเข้าเย็นหลายร้อยหลายพันครั้งมาแล้ว ไม่อาจเห็นก็ได้ เพราะ
 ไม่ใช่วิสัยที่จะเห็นได้ด้วยการฟัง หรือด้วยการท่อง. 72

การคำนึงเอาตามหลักเหตุผล นั้น ไม่ใช่ “การเห็น
 แจ้ง” อย่างที่เรียกว่า “เห็นธรรม” การเห็นธรรมไม่อาจ
 จะเห็นได้ด้วยการคิดไปตามเหตุผล แต่ต้องเห็นแจ้งด้วยความ
 รู้สึกในใจแท้จริง เช่นพิจารณาเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้ความเจ็บปวด
 ให้แก่ตน ซึ่งเข้าไปหลงอย่างสาสม อาศัยการที่ได้กระทบจริง ๆ
 เกิดเป็นความรู้สึกแก่จิตใจขึ้นมาจริง ๆ จนเบื่อหน่ายเกิดความ
 สลัดสังเวชขึ้นมาอย่างนั้น จึงจะเรียกว่าเห็นธรรมหรือเห็นแจ้ง. 73

การเห็นแจ้งทำนองนี้อาจเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับ จน
 กว่าจะถึงเรื่องสุดท้าย ที่ทำให้ปล่อยวางสิ่งทั้งปวงได้ ส่วนผู้ที่
 ท่องอนิจจังทุกขังอนัตตา หรือพิจารณาอยู่ทั้งวันทั้งคืน แต่ถ้า
 ไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อสิ่งทั้งปวง คือไม่ยากเอาอะไร
 ไม่ยากเป็นอะไร ไม่ยากยึดถือในอะไรแล้ว ก็เรียกว่ายังไม่
 เห็นอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงสรุปการเห็นความไม่เที่ยง ความ
 เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน ลงไว้ที่คำว่า “เห็นจนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรน่าเอาหรือน่าเป็น”

74

พุทธศาสนามีคำอยู่คำหนึ่งเป็น คำรวบยอด คือคำว่า
 “สุญญตา” ซึ่งแปลว่า ความเป็นของว่าง คือว่างจากความ
 หมายถึงความเป็นตัวตน : ว่างจากสาระที่เราควรเข้าไปยึดถือ
 ด้วยกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้นของเรา. การเพ่งพิจารณาดูให้เห็น
 ว่าสิ่งทั้งปวงว่างจากสาระที่ควรเข้ายึดถืออันนั้น เป็นตัวศาสนาโดย
 แท้ เป็นหัวใจของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา. เมื่อรู้แจ้ง
 ว่าทุกสิ่งทุกอย่างว่างจากตัวตนแล้ว ก็เรียกว่ารู้พุทธศาสนาถึง
 ที่สุด.

75

คำว่า “ว่างจากตัวตน” คำเดียว ก็เป็นการเพียงพอที่
 รวบรวมเอาคำว่าอนิจจังทุกขังอนัตตามาไว้ด้วยเสร็จ. เมื่อมัน

ไม่เพียงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีส่วนไหนที่ยืนถาวร ก็เรียก
ได้ว่าว่างเหมือนกัน. เมื่อเต็มไปด้วยลักษณะที่ดูแล้วน่าสังเวชใจ
ก็แปลว่า ว่างจากส่วนที่เราควรจะเข้าไปยึดถือเอา. เมื่อเรา
พิจารณาว่าไม่มีลักษณะไหนที่จะคงทนเป็นตัวตนของมันเองได้
เป็นเพียงธรรมชาติที่ผันแปรไปตามกฎของธรรมชาติอื่นไม่ควร
เรียกว่าเป็นตัวของมันเองทั้งนี้ ก็เรียกว่า ว่างจากตัวตนได้. 76

ถ้าบุคคลใดเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็จะเกิด
ความรู้สึก “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ในสิ่งต่างๆ ขึ้นมาทันที.
ความรู้สึกไม่อยากเอาไม่อยากเป็นนี้แหละ มีอำนาจเพียงพอที่จะ
คุ้มครองคนเรา ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกิเลส หรือของอารมณ์
ทุกชนิด. บุคคลชนิดนี้ไม่สามารถทำความชั่วต่อไป ไม่หลง
ไหลพันพัวติดอยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเอนเอียงไป ไปตามสิ่งยั
ยวนใจใด ๆ เขาย่อมมีจิตใจเป็นอิสระอยู่เสมอและไม่มี ความ
ทุกข์. 77

คำว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น” นี้ เป็นสำนวน
โวหารอยู่สักหน่อย. คำว่า “เอา” และ “เป็น” ในที่นี้
หมายความว่า การเอาหรือเป็นด้วยจิตใจหลงไหล ด้วยจิตที่ยึด
ถือ ด้วยจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นจริงๆ มิได้หมายความว่าคนเราจะ

อยู่ได้โดยไม่มีอะไรเป็นอะไรเสียเลย. ตามปกติคนเราจะต้อง
 เอาอะไรอยู่เป็นประจำ เช่นจะต้องมีทรัพย์สินสมบัติมีบุตรภรรยา
 เรือกสวนไร่นา จะต้องเป็นคนดี เป็นผู้แพ้เป็นผู้ชนะหรือเป็น
 ผู้ถูกเอาเปรียบเป็นต้น จะต้องมีความเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งอยู่
 เสมอ แต่แล้วทำไมพุทธศาสนาจึงมาสอนให้เราพิจารณาในทางที่
 จะไม่เอาไม่เป็น. 78

ข้อนี้หมายความว่า พุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่า การเอา
 การเป็นนั่นเป็นแต่เรื่องสมมติอย่างโลก ๆ อย่างหนึ่ง และเป็นไป
 ด้วยอำนาจของความไม่รู้ (อวิชชา) นั้นเอง เพราะเมื่อทุกคน
 ด้วยความจริงขั้นที่เคียดขาคที่สุด ซึ่งเรียกว่าขั้นปรมาตมแล้ว คนเรา
 จะเอาอะไรไม่ได้เลย เป็นอะไรไม่ได้เลย เพราะเหตุใด? เพราะ
 เหตุว่าทั้งคนที่เอาและสิ่งที่ถูกเอานั้นมันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่
 ของใครด้วยกันทั้งนั้น แต่คนที่ไม่รู้เช่นนั้น ย่อมจะต้องมีความ
 รู้สึกว่า “เราเอา” “เรามี” “เราเป็น” เป็นธรรมดา นี่เป็น
 สิ่งที่จะช่วยไม่ได้. 79

ความรู้สึกว่าเอว่าเป็นนั่นเอง ได้ทำให้เกิดมีความ
 หนักใจหรือความทุกข์ขึ้นมา การเอการเป็น ก็เป็นความอยาก
 อย่างหนึ่ง คืออยากไม่ให้สิ่งที่ตนกำลังเอากำลังเป็นอยู่นั้นสูญหาย

หลุดลอยไป ความทุกข์เกิดมาจากความอยากมี อยากเป็น อันรวม
เรียกสั้น ๆ ว่าความอยาก ซึ่งเรียกโดยภาษาบาลีว่า “ตัณหา”. 80

การที่อยากก็เพราะไม่รู้^๕ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ เป็นสิ่ง
ที่ไม่ควรอยาก มัน^๕เป็นความเข้าใจผิดเกิดมาตามสัญชาตญาณ เกิด
มาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็รู้จักอยาก แล้ว^๕ก็เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา
ซึ่งตรงตาม^๕ที่อยากก็มี ไม่ตรงก็มี. ถ้าได้ผลตาม^๕ที่อยากก็เกิด
อยากให้มากขึ้นไปอีก ถ้าไม่^๕ได้ผลตาม^๕ที่อยากก็ต้องดิ้นรนทำ
อย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป จนกว่าจะได้ผลตรงตาม^๕ที่อยาก. เมื่อ
ทำลงไปมันก็ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เวียนเป็นวงกลมของกิเลส
- การกระทำ - ผล (วิบาก) อยู่อย่าง^๕นี้ เรียกว่าวัฏฏสงสาร. 81

คำว่าวัฏฏสงสาร นั้นอย่าเพิ่งไปเข้าใจว่า เป็นเรื่อง
การวนเวียนชาติโน้น ชาตินี้ ชาตินั้นแต่อย่างเดียว ที่แท้จริงกว่า
นั้น^๕เป็นเรื่องการวนเวียนของของ ๓ สิ่ง คือ ความอยาก - การ
กระทำตามความอยาก - ผลอย่างใดอย่างหนึ่งมาจากการกระทำนั้น
- แล้วไม่สามารถหยุดความอยากต่ออีกได้ - เลยต้องอยากอย่างใด
อย่างหนึ่งต่อไปแล้วก็กระทำอีก - ได้ผลมาอีก - เลยส่งเสริมความ
อยากอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก เป็นวงกลมอยู่อย่าง^๕นี้ไม่มีที่
สิ้นสุด. ท่านเรียกว่าวัฏฏะหรือวัฏฏสงสาร เพราะเป็นวงกลม
ที่เวียนวน ไม่มีการสิ้นสุดลงได้. 82

คนเราต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในวงกลมนี้เอง ถ้า
ใครหลุดออกไปจากวงกลมนี้ได้ ก็เป็นอันว่าพ้นไปจาก
ความทุกข์ทุกอย่างโดยแน่นอน (นิพพาน) 83

ไม่ว่ากระยาจกเขื่องใจ เศรษฐี มหาภักตร์ จักรพรรดิ
เทวดา พรหม หรือจะเป็นอะไรก็ตามที่ ล้วนแต่ตกอยู่ในวงกลมนี้
ทั้งนั้น จะต้องมีความทุกข์ทรมานชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งเหมาะสม
กับความอยากของเขา ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าในวัฏฏสงสารนี้เต็มไปด้วย
ความทุกข์ทรมานอันใหญ่หลวง. ศีลธรรมหรือจริยธรรม
นั้นไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ เลย เราจึงต้องพึ่งตัวแท้ของ
พุทธศาสนาที่เป็นหลักธรรมชั้นสูงให้แก้ไขในเรื่องนี้โดยเฉพาะ
ทีเดียว. ทั้งหมดนี้เราเห็นได้ว่า ความทุกข์นั้นมาจากความ
อยาก สมดังที่พระพุทธเจ้าท่านจัดความอยากไว้ในเรื่องอริยสัจ
ข้อที่สอง ในฐานะเป็นมูลเหตุให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ โดยตรง. 84

ความอยากมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างแรกเรียกว่า กาม-
ตัณหา อยากในสิ่งที่รักใคร่พอใจ จะเป็นรูป เสียง กลิ่น รส
สัมผัส อะไรก็ได้. อย่างที่สองเรียกว่า ภวตัณหา คือความ
อยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ตนอยากจะเป็น. อย่างที่สาม
เรียกว่า วิภวตัณหา คือความอยากไม่ให้มีอย่างนั้นไม่ให้เป็น

อย่างนี้. หลักเกณฑ์นี้กล้าทำให้ใครพิสูจน์หรือแย้งอย่างไรก็ได้
ว่ายังมีความอยากอะไรอีกบ้าง นอกเหนือไปกว่า ๓ อย่าง
ที่กล่าวมานี้.

85

ท่านทั้งหลายจะมองเห็นได้ว่า เมื่อมีความอยากที่ไหน
ก็มีความร้อนใจที่นั่น และเมื่อต้องกระทำตามความอยาก ก็ย่อม
มีความทุกข์ตามส่วนของการกระทำ; ได้ผลมาแล้วก็หยุดอยาก
ไม่ได้ยังอยากต่อไป ต้องมีความร้อนใจต่อไปอีก เพราะยังไม่เป็น
อิสระจากความอยาก ยังต้องเป็นทาสของความอยาก, เหตุฉะนั้น
จึงกล่าวว่า คนชั่วทำชั่วเพราะอยากทำชั่ว มันก็มีความทุกข์ไปตาม
ประสาคนชั่ว คนดีอยากทำความดี ก็ต้องมีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง
ตามประสาของคนดี.

86

แต่ข้อนี้ อย่าเพิ่งเข้าใจว่าเป็นการสั่งสอนให้เลิก
จากการทำความดี เฉพาะในที่นี้ประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า ความ
ทุกข์นั้นมีอยู่หลายระดับ ละเอียดจนคนธรรมดาเข้าใจไม่ได้ ต้อง
ฟังพาอาศัยสติปัญญาของบุคคลประเภทพระพุทธเจ้า ซึ่งชี้ให้เห็น
ว่าเราจะพ้นความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยลำพังเพียงการกระทำ
ความดีอย่างเดียวเท่านั้นยังไม่พอ ยังจะต้องทำบางสิ่งที่ยิ่งหรือ
เหนือไปกว่าการทำความดี ซึ่งได้แก่การทำจิตให้หลุดพ้นไปจาก

การเป็นบ่าวเป็นทาสของความอยากทุกชนิดนั่นเอง. นี่เป็น
ใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่มีทางแพศนาใด ๆ
ในโลก อันจะไม่อาจเข้ามาเทียบสู้หรือเคียงคู่ได้ในส่วนนี้ จึงเป็น
สิ่งที่ต้องจำไว้ให้แม่นยำ. 87

เอาชนะความอยากทั้ง ๓ อย่าง ที่กล่าวแล้วได้
นั้นแหละ จึงจะเป็นความพ้นจากความทุกข์ หรือหมด
ความทุกข์โดยประการทั้งปวง. 88

เราจะกำจัด หรือดับระงับ หรือตัดรากเงาของความ
อยากให้หมดสิ้นเชิงได้อย่างไร? คำตอบก็คือว่าให้พิจารณา
เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน จินตม
เห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าอยากนั่นเอง. มันมีอะไรบ้างที่น่าเอนา
เป็น ซึ่งเมื่อเอาหรือเป็นเข้าแล้ว จะไม่โยนความทุกข์ชนิดใด
ชนิดหนึ่งมาใส่ให้บุคคลนั้น? ขอให้ตั้งปัญหาถามขึ้นอย่างนี้ ได้
อะไรหรือเป็นอะไรบ้างที่จะไม่นำมาซึ่งความหนักอกหนักใจ? 89

ขอให้ลองกิดดู การได้บุตรได้ภรรยานำเอาความ
เบากายเบาใจมาให้ หรือเอาภาระหลายอย่างมาให้? การได้
ตำแหน่งหน้าที่ เป็นการได้มาซึ่งความสงบเย็น หรือได้มาซึ่ง
ภาระหนัก ๆ โดยนัยนี้ จะเห็นได้โดยง่าย ว่าล้วนแต่ นำมาซึ่ง

ภาระและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. ทั้งนี้เพราะเหตุใด ?
 เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นภาระ เพราะความ
 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตนของมันนั่นเอง. เมื่อเรา
 ใฝ่อะไรมาก เราก็จำต้องจัดการกับสิ่งนั้น ๆ ให้มันคงอยู่กับเรา
 ให้เป็นไปตามใจเราหรือมีประโยชน์แก่เรา แต่แล้วสิ่งนั้น ๆ
 ตามปกติมันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่เป็นของใคร คือไม่รู้
 ไม่ยึดต่อความประสงค์มุ่งหมายของบุคคลใด มีแต่จะเปลี่ยนแปลง
 ไปตามเหตุตามวิสัยของมันเอง การพยายามของคนเราจึงเป็น
 การต่อสู้ หรือเป็นการต้านกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่ง
 เหล่านั้น ฉะนั้น จึงเกิดเป็นการยากลำบาก หรือเป็นการทน
 ทรมานในการที่จะเป็นอยู่ หรือการทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เป็น
 ไปตามความประสงค์ของเรา.

90

อุปมาซึ่งจะจัดการกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่ไม่น่าเอา
 ไม่น่าเป็นนั้น มีอยู่. ข้อนี้ได้แก่การพิจารณาให้ลึกซึ่งจนพบ
 ความจริงว่า เมื่อยังมีกิเลสตัณหา ความรู้สึกในการเอาการเป็นนั้น
 ย่อมมีลักษณะไปอย่างหนึ่ง. ถ้าไม่มีกิเลสตัณหา มีแต่ปัญญา
 ซึ่งรู้จักถูกต้องที่ว่าจะอะไรเป็นอะไรแล้ว ความรู้สึกในการเอา การ
 เป็น หรือการไถ้ของบุคคลนั้น ย่อมอยู่ในลักษณะอีกแบบ
 หนึ่ง.

91

ยากตัวอย่างง่าย ๆ เช่น การกินอาหาร ถ้ากินด้วยตัณหา หรือความอยากในความเอร็ดอร่อย การกินอาหารของผู้นั้นต้องมีอาการซึ่งต่างจากบุคคลซึ่งไม่กินอาหารด้วยตัณหา แต่กินด้วยสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาว่าอะไรเป็นอะไร. นี่ก็เป็นคนด้วยกัน แต่คนหนึ่งกินด้วยตัณหา อีกคนหนึ่งกินด้วยความรู้สึกทั่ว ด้วยสติปัญญา การกินจะต้องฝึกกัน, กิริยาอาการที่กินและความรู้สึกในขณะที่กินก็ต้องฝึกกัน; และในที่สุดผลอันเกิดจากการกินก็ต้องฝึกกัน.

92

เราต้องทำความเข้าใจในข้อที่ว่า แม้จะไม่ต้องมีตัณหา หรือความอยากในรสอร่อย คนเราก็กินอาหารได้ พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่มีกิเลสตัณหาเลย ก็ยังทำอะไร ๆ ได้ เป็นอะไร ๆ ก็ได้ ยังทำงานมากกว่าพวกเราซึ่งมีกิเลสตัณหา ท่านทำด้วยอำนาจของอะไร? เหมือนกับพวกเราที่ทำด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาอยากเป็นนั่นเป็นนี่หรือไม่? หรือ?

93

คำตอบก็คือท่านทำด้วยอำนาจของปัญญา คือความรู้ที่แจ่มแจ้งถึงที่สุดว่าอะไรเป็นอะไร ฝึกแปลกแตกต่างจากพวกเราซึ่งทำอะไร ๆ ด้วยตัณหา ผลที่เกิดขึ้นนั้นคือพวกเราก็คือเป็นทุกข์กันตลอดเวลา แต่ส่วนท่านไม่มีความทุกข์เลย ท่านไม่ยากได้อะไร

ไม่อยากเอาอะไร ผลก็ไปได้แก่คนทั้งหลายเหล่านี้ ด้วยความ
เมตตาของท่านนั่นเอง ท่านมีปัญญาเป็นเครื่องบอกว่าคุณจะทำได้
แทนที่จะอยู่เฉย ๆ ฉะนั้น ท่านจึงทำการสืบอายุพระศาสนามาจน
ถึงพวกเราได้ และทั้งทำประโยชน์อื่น ๆ อีกมากมาย. 94

ร่างกายและจิตใจซึ่งปราศจากกิเลสตัณหา ก็

แสวงหาและบริโภคอาหารได้ด้วยปัญญา ไม่แสวงหาและบริโภค
ด้วยกิเลสตัณหาเหมือนแต่ก่อน. เมื่อเราหวังจะเป็นผู้พ้นทุกข์
ตามรอยทางของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์ทั้งหลาย เราก็
ควรฝึกฝนตัวในการที่จะทำอะไรลงไปด้วยปัญญา อย่าทำไปด้วย
อำนาจกิเลสตัณหา. ถ้าเป็นคนศึกษาเล่าเรียนก็ศึกษาไปด้วย
ความรู้ฝึกชอบชั่วดี ว่ามันเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา.
ถ้าประกอบกิจการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ทำไปด้วยความรู้สึกฝึก
ชอบชั่วดี ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำและทำให้ดีที่สุด ด้วย
ความเยือกเย็นเท่าที่สติปัญญาจะอำนวยให้. 95

ถ้าทำไปด้วยตัณหา มันร้อนใจเมื่อกำลังทำ และร้อนใจ
เมื่อทำเสร็จแล้ว; แต่ถ้าทำด้วยอำนาจของปัญญาควบคุมอยู่
จะไม่ร้อนใจเลย. ผลแตกต่างกันอย่างนี้; ฉะนั้นเราจำเป็นต้อง
ต้องรู้อยู่เสมอว่า สิ่งทั้งหลายโดยที่แท้แล้วเป็น อนิจจัง ทุกขัง

อนัตตา ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเข้าไปด้วยปัญญา ;
การกระทำของเราก็จักไม่ตกหล่มของกิเลสตัณหา. 96

การทำด้วยสติปัญญาจะไม่มีความทุกข์ตั้งแต่เบื้องต้นจน
ปลาย จิตใจไม่มีความหลงยึดถืออย่างหลบลึกลับตา ว่าเป็นของ
น่าเอน่าเป็น ทำไปด้วยจิตว่าง ปล่อยให้เป็นไปตามชนบ
ธรรมนิยมประเพณีหรือตามกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น เรามีที่ดิน
เป็นทรัพย์สินสมบัติอยู่ เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้สึกที่เป็นตัณหาไป
ยึดถือในสิ่งนั้น จนถึงกับหนักอกหนักใจแผดเผาหัวใจ กฎหมาย
ยังคงคุ้มครองที่ดินผืนนั้น ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเราอยู่นั่นเอง
เราไม่ต้องทุกข์ร้อนวิตกกังวล มันไม่หลุดมือหายไปไหน. 97

แม้ว่าจะมีใครมาแย่งชิงก็ยังคงทำการต้านทานป้องกัน
ได้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องต้านทานด้วยกิเลสตัณหาให้เราร้อนด้วย
ไฟคือโทสะ ยังอาศัยอำนาจกฎหมายทำการต้านทานได้โดยไม่ต้อง
มีความทุกข์ เราก็ยังคงรักษาคุ้มครองเอาไว้ได้. แต่ถ้าหากว่า
มันจะหลุดมือไปจริงๆ เราจะมีกิเลสตัณหาหรือไม่ก็ตาม มันก็
ช่วยไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ ;
กิดเสียดังนี้ มันก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไร. 98

แม้ “การเป็น” ก็เหมือนกัน ไม่ต้องไปยึดถือในการ
ได้เป็นนั่นเป็นนี่ เพราะว่าโดยที่แท้แล้วไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย
ล้วนแต่นำมาซึ่งความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น. 99

อุปมาง่าย ๆ ที่เราจะต้องพิจารณา ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนา
หรือเป็นการปฏิบัติธรรมโดยตรงก็คือ พิจารณาให้เห็นว่าไม่มี
อะไรที่น่าเป็น หรือไม่มีการเป็นอะไรที่น่าสนุกเลย ท่านทั้งหลาย
ลองตั้งปัญหาสำหรับพิจารณาในข้อนี้ดูว่าการเป็นอะไรบ้างที่น่า
สนุก? เช่นเป็นบุตร เป็นบิดา มารดา เป็นสามี เป็นภรรยา
เป็นนายเขาเป็นบ่าวเขาสนุกไหม? ตลอดถึงว่าเป็นคนเอาเปรียบ
เขาหรือโกงเขาเป็นคนชนะเขาสนุกไหม? เป็นมนุษย์สนุกไหม?
กระทั่งว่าเป็นเทวดาเป็นพรหมสนุกไหม? 100

ถ้าท่านมีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างแท้จริงแล้ว
ทุกอย่างล้วนแต่ไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย เราต้องทนทำทนเป็น
ทนเอาทนอยู่โดยไม่รู้สีก้าว แล้วทำไมเราจะต้องไปมอบกาย
ถวายชีวิต หลงใหลเอาหลงใหลเป็น หรือทำไปด้วยอำนาจของ
กิเลสตัณหา? เราควรจะมีความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งเหล่านี้ แล้วมี
ชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นในอาการที่จะให้
เป็นทุกข์น้อยที่สุด หรือไม่ให้เป็นทุกข์เลยยิ่งดี. 101

อีกประการหนึ่ง เราจะต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่อยู่
ร่วมกันในโลก จะเป็นมิตรสหาย แม้ที่สุขบุตรภรรยาผู้ใกล้ชิด
สนิทสนม ว่าสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ให้เขามีความเข้าใจที่
ถูกต้องเหมือนกับเรา แล้วก็จะไม่มีอะไรขัดขวางกันในครอบครัว
ในบ้านในเมือง ตลอดจนในโลก ต่างคนต่างมีจิตใจที่ไม่
ยึดมั่นหลงใหลในสิ่งใด ๆ หรือในกันและกันด้วยอำนาจกิเลส
ตัณหา แต่ว่าคงมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยอำนาจของปัญญา โดยมองเห็น
ชัดอยู่เสมอว่าไม่มีอะไรที่จะยึดถือจริงจังได้.

102

ทุกคนให้มีความรู้สึก ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์
ไม่มีอะไรเป็นของตนอย่างแท้จริง ไม่น่าหลงด้วยกำลังใจทั้งหมด
ทั้งสิ้น ควรยับยั้งด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นผู้อยู่ด้วยปัญญา มี
ความเห็นถูกต้องตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา จึงสมควรจะ
เรียกว่าเป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง.

103

แม้จะไม่เคยบวชไม่เคยรับศีล แต่ก็เป็นผู้ที่เข้าถึง
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างแท้จริง เขามีจิตใจอย่าง
เดียวกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือความสะอาดสว่าง
สงบในใจ เพราะเหตุที่ไม่ยึดถือในสิ่งใด ว่าน่าเอาหรือน่าเป็น
นั่นเอง เขาจึงเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์อย่างง่ายดาย

เตียว. 104

លេខ. 105

หลักของพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้. เราจะทำได้หรือไม่ได้ก็ตาม ปรารถนาหรือไม่ปรารถนาก็ตาม แนวของความ

พันทุกข์ย่อมมีอยู่ดังนี้. วัน^๕นี้ยังไม่ปรารถนา วันหน้าก็จะต้อง
ปรารถนา เพราะว่าเมื่อได้ละความชั่วเสร็จแล้ว ความดีก็ได้ทำ
เต็มเปี่ยมดีแล้ว จิตยังหม่นหมองด้วยค้นหาชั้นประณีตบางประการ
อยู่และก็ไม่รู้จักจะดับด้วยวิธีใด นอกจากพยายามอยู่เหนืออำนาจ
ค้นหา คืออยู่เหนือการที่จะไปอยากได้ออยากเป็นทั้งในสิ่งที่ชั่ว
หรือที่ดีก็ตาม. ต้องไม่มีความอยากโดยสิ้นเชิง จึงจะ
พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ (นิพพาน). 106

สรุปความว่า การรู้อะไรว่าเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือ
รู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวของตน. เมื่อรู้โดยแท้
จริงแล้ว ก็จะเกิดความรู้ชนิดที่จิตใจจะไม่อยากได้อะไร ไม่อยาก
เป็นอะไรด้วยความยึดถือ; แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ
ที่เรียกกันว่า “ความมี — ความเป็น” บ้าง ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับ
ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยอำนาจของปัญญา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ
อำนาจของค้นหา เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความทุกข์. 107

๕

อำนาจของความยึดติด

(อุปาทาน)

เราจะปลื้กตัวถอนตัวออกเสียจากสิ่งทั้งหลาย ที่เป็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างไร ? คำตอบก็คือจะต้องศึกษา
ว่าอะไรเป็นเหตุให้เราอยากจะเข้าไปติดยึดในสิ่งเหล่านั้น ? เมื่อรู้
ต้นเหตุเราอาจจะตัดการยึดติดเสียได้. กิเลสซึ่งเป็นความยึดถือ
ในสิ่งทั้งปวงนั้น ในพุทธศาสนาเรียกว่า “อุปาทาน” แปลว่า
ความยึดติด จำแนกเป็น ๔ ประการด้วยกัน. 108

๑. กามอุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นกามหรือของรัก
ของใคร่ทั่วไป) เห็นได้จากการที่คนเราตามธรรมดา มีความ
ติดพันในสิ่งที่รักที่พอใจ ไม่ว่าจะเป็น รูป เสียง กลิ่น รส และ
สัมผัส. สัญชาตญาณของคนเรา ย่อมรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน
เพลิน หรือเอร็ดอร่อยในกามารมณ์ ๕ อย่างนี้. ตามหลักธรรม

ในพุทธศาสนาขยายออกไปเป็น ๖ คือมี “ธรรมารมณ” เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงสิ่งที่ผูกพันในใจ จะเป็นอดีตปัจจุบันหรืออนาคตก็ได้ เกี่ยวกับวัตถุภายนอกหรือภายในก็ได้ เป็นเพียงคิดฝันก็ได้ แต่ทำให้เกิดความเอร็ดอร่อยเพลิดเพลินทางจิตใจในขณะที่รู้สึก.

109

พอคนเกิดมาได้รับรสของกามารมณทั้ง ๖ นี้ ก็ยึดติดในอารมณ์นั้น และยึดยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ๆ อย่างแน่นแฟ้น เหลือวิสัยที่คนธรรมดาจะถอนได้ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น ; มิฉะนั้น ความยึดติดนี้แหละจะนำไปสู่ความพินาศฉิบหาย. ขอให้เราพิจารณาดูความพินาศฉิบหายของคนทั่ว ๆ ไปตามปกติจะเห็นว่ามิมีมูลมาจากความยึดติดมั่นในสิ่งที่น่ารักอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งกล่าวแล้ว. ทุกอย่างที่มีมนุษย์ปุถุชนทำกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอะไร ล้วนแต่มีมูลมาจากกามารมณทั้งนั้น : คนเราจะรักกัน โกรธกัน เกลียกัน อิจฉาริษยาฆ่าฟันกัน หรือฆ่าตัวเองตายก็ตาม ก็จะต้องมีมูลมาจากกามารมณ.

110

การที่มีมนุษย์ต้องทำงานขวนขวายหรือทำอะไรก็ตาม เราอาจจะสืบสาวเรื่องราวไป แล้วจะพบว่าเขามีความอยาก ใครจะได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขาอุตส่าห์เล่าเรียนหรือประกอบอาชีพ

ก็เพื่อให้ได้ผลมาจากอาชีพ แล้วไปจัดหาความสบายในทางรูป
เสียง กลิ่น รส สัมผัส มาบำรุงบำเรอตน. แม้แต่เรื่องทำบุญ
อธิษฐานให้ไปสวรรค์ก็มีมูลมาจากความหวังในทางกามารมณ์
ทั้งนั้น. รวมความแล้ว ความยุ่งยากปั่นป่วนของโลกทั้งสี่
มีมูลมาจากกามารมณ์นั่นเอง. 111

กามารมณ์มีอำนาจร้ายกาจถึงเพียงนี้ ก็เพราะอำนาจ
ของกามุปาทาน คือความยึดมั่นติดมั่นอย่างเหนียวแน่นในกาม
ตัวนี้เองพระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้เป็นอุปาทานข้อต้น เป็นปัญหา
เกี่ยวกับโลกโดยตรง โลกจะวินาศฉิบหายหรือจะเป็นอะไรก็ตาม
ย่อมมีมูลมาจากกามุปาทานนี้โดยเฉพาะ. เราควรจะพิจารณาตัว
เราเองว่าเรามีความติดในกามอย่างไร เหนียวแน่นเพียงไร จะ
เหลือวิสัยที่เราจะละได้จริง ๆ หรือไม่. 112

ถ้าว่ากันทางคติโลก แล้วการติดกามกลับจะเป็น
ประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เพราะจะทำให้รักครอบครัว ทั้งยัง
ทำให้ขยันขันแข็งในการแสวงหาทรัพย์และชื่อเสียง ฯลฯ แต่ถ้า
มองกันในแง่ของธรรมะ จะรู้สึกว่าเป็นทางมาแห่งความทุกข์
ทรมานอันเร้นลับ; เพราะฉะนั้น ในทางธรรมะ ความติดกาม
จึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคุม และถึงกับเป็นสิ่งที่จะต้องละกันให้หมด
สิ้นในที่สุด จึงจะหมดความทุกข์ทั้งปวงได้. 113

๒. ทัศนูปาทาน (ยึดติดเป็นทิวทัศน์หรือความนึกเห็นที่ตนมีอยู่เดิม ๆ) เป็นสิ่งที่พอจะมองเห็นและเข้าใจได้ไม่ยาก : พอเราเกิดมาในโลก เราก็ได้รับการศึกษาอบรมให้เกิดเป็นความนึกเห็นชนิดที่มีไว้สำหรับยึดมั่นไม่ยอมไกร่ง่าย ๆ นี่เรียกว่าทิวทัศน์ ลักษณะที่ยึดความนึกเห็นของตนเองนี้ เป็นไปตามธรรมชาติ เราไม่ติเตียนกันนัก และเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ แต่เป็นโทษภัยที่ร้ายกาจไม่น้อยไปกว่าการยึดติดในของรักของใคร่. ถ้ายึดติดในความนึกเห็นเดิม ๆ ของตัวอย่างก็ถึงแล้ว ก็อาจถึงกับจะต้องได้รับความวิनाศ; เราจึงจำเป็นจะต้องปรับปรุงทิวทัศน์ของเราให้ถูกต้องให้ดียิ่งขึ้น ก็จากความเห็นผิดให้กลายมาเป็นความเห็นถูกต้อง และยิ่งขึ้น ๆ จนถึงที่สุด ชนิดที่รู้อยู่ว่ามันผิดแต่ก็แก้ไม่ได้. 114

ทิวทัศน์ที่เป็นความถูกต้องนั้น มีมูลมาจากหลายทาง แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว มักจะเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือลัทธิศาสนาเป็นส่วนใหญ่. ทิวทัศน์อื่นเป็นส่วนของตัวเองล้วน ๆ นั้นยังไม่เท่าไร เพราะไม่มากมายเหมือนที่มาจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่คนถือกันมา ที่ค่อย ๆ อบรมสะสมกันมากขึ้น ๆ. 115

ทิวทัศน์ต่าง ๆ นี้เกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ (อวิชชา). เมื่อไม่รู้ก็มีความเข้าใจเอาเองตามความโง่เขลา ๆ ของตน เช่นว่าสิ่งนี้น่ารักน่าอัศจรรย์ สิ่งนี้เที่ยงแท้ถาวรเป็นความสุข เป็นตัวเป็นตน แทนที่จะเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงมายาหลอกลวงตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างนี้เป็นต้น อะไร ๆ ที่ตนเข้าใจมาแล้วละก็ ต้องไม่ยอมรับว่าผิด ทั้ง ๆ ที่บางทีตัวก็เห็นอยู่ว่าผิด แต่ก็ยังไม่ยอม.

116

ความเป็นผู้ติดข้องซึ่งหน้าอย่างนี้ นับว่าเป็นอุปสรรค หรือศัตรูของเราอย่างยิ่ง มันทำให้เราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือไม่สามารถเปลี่ยนความเห็นผิด ในลัทธิศาสนา หรือความเชื่ออื่น ๆ ที่เคยหลงเชื่อมาแล้วแต่เดิม.

117

ปัญหานี้ย่อมจะเกิดแก่บุคคลผู้ถือลัทธิศาสนาที่ยังต่ำ ๆ อยู่ ทั้ง ๆ ที่ตนเห็นว่าต่ำหรือผิด ก็เปลี่ยนไม่ได้ เพราะเขามักถือเสียว่าบิดามารดา บุยาย ทายาย เคยถือกันมา. หรือถ้าไม่มีเหตุผลอะไรสำหรับแก้ตัวขึ้นมาจริง ๆ ก็ว่าเป็นสิ่งที่เคยถือกันมานานนมแล้ว เป็นต้น. เพราะเหตุนี้เองพุทธศาสนาจึงถือว่าทิวทัศน์นี้ เป็นกิเลสตัวร้ายกาจ เป็นสิ่งที่น่าอันตรายที่สุดอย่าง

หนึ่ง ซึ่งจะต้องพยายามทำอย่างยิ่ง ให้หมดไป มิฉะนั้น คนก็
จะไม่ได้อะไรที่ดีขึ้นเลย. 118

๓. สลัฟฟัตตุปาทาน (ยึดติดเป็นวัตรปฏิบัติที่มุ่ง
หมายผิดทาง) หมายถึงความถึอมั่นในการประพฤติกการกระทำที่
ปรัมปราสืบกันมาอย่างงมงายไร้เหตุผล หรือที่คนนิยมเรียกกันว่า
ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ คิดกันว่าเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ และจะ
ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง. 119

คนไทยเราทั่วไปก็มีสิ่งนี้กันไม่น้อยกว่าชนชาติอื่น มี
การถือเครื่องรางของขลังลัทธิเคล็ดลับต่าง ๆ เช่นต้นนอนขึ้นมา
จะต้องเสกน้ำล้างหน้า จะถ่ายอุจจาระก็ต้องผินหน้าทิศนั้นทิศนี้
จะบริโภคอาหารหรือจะนอน ก็ต้องมีเคล็ดมีพิธี เชื่อผีสงเทวดา
ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น เป็นการปฏิบัติที่ไร้เหตุผล
อย่างยิ่ง. ไม่คำนึงถึงเหตุผล คงมีแต่ความยึดถึอมั่นตามตำรา
บ้าง เคยทำมาแล้วไม่ยอมเปลี่ยนแปลงบ้าง. แม้แต่อำงตนเอง
ว่าเป็นพุทธบริษัท อุบาสกอุบาสิกา ก็ยังยึดมั่นถือกันไว้คนละ
อย่างสองอย่าง. หรือ แม้ที่เรียกตัวเองว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์
สาวกของพระพุทธเจ้า ก็ยังมีการยึดถึอในทำนองนี้ด้วยอุปาทาน.
ยังเป็นลัทธิศาสนาที่ถือพระเป็นเจ้า ถือเทวดาถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย
แล้วจะมีการถึอชนิคนั้นมากทีเดียว. 120

สำหรับชาวพุทธเราไม่น่าจะมีอย่างนั้นเลย 121

ข้อนี้เป็นเพราะเมื่อประพฤติกกรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้ว
ไม่ทราบความมุ่งหมายเดิม ไม่คำนึงถึงเหตุผล ได้แต่เหมา
สันนิษฐานเอาเสียว่าเป็นของศกคัสสิทธ์; ฉะนั้น คนเหล่านี้จึง
สมาทานศีลหรือประพฤติกกรรมแต่เพียงตามแบบฉบับตามประเพณี
ตามตัวอย่างที่ปรัมปราสืบกันมาเท่านั้น ไม่ทราบเหตุผลของสิ่ง
นั้น ๆ เพราะประพฤติมาจนชิน การยึดถือจึงเหนียวแน่นเป็น
การติดสนิทที่แก้ไขยาก อันนี้เรียกว่าการยึดถือในการปฏิบัติที่
เคยกระทำสืบกันมาอย่างผิด ๆ หรืออย่างมลายไร้เหตุผลอย่างแท้
จริง. 122

แม้วิปัสสนากรรมฐาน หรือสมถกรรมฐาน อย่างที่
กำลังประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ก็ตาม ถ้าทำไปด้วยความไม่
รู้เหตุผลต้นปลาย ไม่รู้ความมุ่งหมายอันแท้จริงแล้ว ก็ต้องเป็น
ไปด้วยอำนาจของการยึดถือโดยมุ่งหมายผิด เป็นความโง่เขลา
ชนิดหนึ่ง โดยไม่ต้องสงสัย. 123

แม้ที่สุดจะรับศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ หรือศีลเท่าใด
ก็ตาม ถ้ารักษาโดยคิดว่าจะเป็นผู้ขลัง เป็นผู้วิเศษศกคัสสิทธ์จะมี
อำนาจฤทธิ์เดชอะไรขึ้นมาแล้ว ก็กลายเป็นกิจวัตรที่มุ่งผิดทาง

ทำไปโดยอำนาจสัจฉัพพัตตูปาทานนี้ทั้งนั้น ไม่ต้องกล่าวถึงการ
ประพัตติแปลก ๆ ของพวกภายนอกพุทธศาสนาก็ได้ ฉะนั้น จึง
จำเป็นต้องระมัดระวังให้มาก ๆ 124

การประพัตติปฏิบัติตามหลักของธรรมะในพระพุทธ-
ศาสนานี้ จะต้องให้ถูกไปตั้งแต่เริ่มมีความคิด ความเห็น
ความพอใจในผลของการทำลายกิเลสไปตั้งแต่ต้นทีเดียว ความ
ประพัตติปฏิบัตินั้นจึงจะไม่เป็นความมกมายที่นอกกลุ่มนอกทางไร้
เหตุผล และเสียเวลาปฏิบัติ. 125

๔. อัตถวาหุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นตัวเป็น
ตน) ความยึดมั่นว่าตัวว่าตนนี้เป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งเร้น
ลับอย่างยิ่ง. สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดย่อมจะรู้สึกว่ามันเป็นตัวตนของ
มันอยู่ดังนี้เสมอไปอย่างช่วยไม่ได้ เพราะมันเป็นสัญชาตญาณ
ชั้นต้นที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต และเป็นมูลฐานของสัญชาตญาณอื่น ๆ
เช่นสัญชาตญาณหาอาหารการกิน สัญชาตญาณต่อสู้อันตราย หลบ
หนีอันตราย สัญชาตญาณสืบพันธุ์ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่
อาศัยสัญชาตญาณแห่งการรู้สึกยึดถือว่าเป็นตัวมันทั้งนั้น มันต้อง
ยึดมั่นว่ามีตัวเราเสียก่อนจึงจะไม่อยากตาย มันจึงอยากหาอาหาร
มาเลี้ยงร่างกาย อยากต่อสู้เอาตัวรอดหรืออยากสืบพันธุ์ของ
มันไว้. 126

ความยึดถือว่ามีตัวตนนี้มีประจำอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันจะมีชีวิตรอกมาไม่ได้; แต่พร้อมกันนั้น มันก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ในการแสวงหาอาหาร ในการต่อสู้ ในการสืบพันธุ์ หรือในการทำอะไรรูๆอย่าง ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มันเป็นมูลฐานแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย. 127

ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นใจความ โดยสรุปสั้นที่สุดว่า “สิ่งต่าง ๆ ที่คนมีอุปาทานไปยึดอยู่นั้นแหละ เป็นตัวความทุกข์ หรือเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์” หรือ “ร่างกาย และจิตใจที่คนเข้าไปยึดถือด้วยอุปาทานอยู่นั้นแหละเป็นความทุกข์”. 128

อุปาทานข้อนี้เป็นต้นกำเนิดของชีวิตและเป็นต้นกำเนิดของความทุกข์ต่าง ๆ. คำที่ว่า “ชีวิตคือความทุกข์-ความทุกข์คือชีวิต” ท่านก็หมายความว่าถึงข้อนี้เอง. การที่เรารู้จักมูลกำเนิดของชีวิตและของความทุกข์ น่าจะถือว่าเป็น การรู้ในสิ่งที่ลึกซึ้งที่สุดและรู้ถึงที่สุด เพราะว่าเส้นทางทำให้เราสามารถกำจัดความทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด. ข้อนี้อยากจะอวดด้วยว่าเป็นวิชาความรู้เฉพาะของพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่อาจพบได้ในศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้เลย. 129

เกี่ยวกับอุปาทาน, วิธีปฏิบัติที่ให้ประโยชน์มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้นั้น จะต้องอาศัยการรู้จักตัวความยึดติด โดยเฉพาะ
อัตตวาอุปาทานให้มากเป็นอย่างยิ่ง ; เพราะว่ามันเป็นมูลฐาน
ของชีวิต เป็นสิ่งที่มันเอง เป็นเอง ประจำอยู่เสร็จแล้วในตัว
โดยไม่ต้องมีใครมาสอนอะไรกันอีก. 130

เด็ก ๆ หรือลูกสัตว์เล็ก ๆ พอเกิดมาจากท้องแม่ ก็มี
สัญชาตญาณอันนั้นมาด้วยเสร็จ. เราจะเห็นได้ว่าลูกสัตว์เล็ก ๆ
เช่นลูกแมว รู้จักขู่ ๆ ในเมื่อเราเข้าไปใกล้มัน มันมีอะไรที่เป็น
ตัวเป็นตนประจำอยู่ในใจ ฉะนั้น จึงช่วยไม่ได้ที่จะไม่ให้อุปาทาน
ข้อนี้แสดงอิทธิพลออกมา. ทางที่ทำได้อย่างเดียวก็คือควบคุม
กันไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกว่าจะเจริญด้วยวิชาความรู้
ในทางธรรมะ อย่างที่เรียกได้ว่า ตัดให้ขาดลงไปด้วยหลักที่
พุทธศาสนาสอนไว้ จนเราชนะสัญชาตญาณข้อนี้. 131

ถ้ายังเป็นคนธรรมดา คือเป็นปุถุชนอยู่แล้ว ย่อมไม่มี
ทางที่จะเอาชนะสัญชาตญาณข้อนี้ได้เลย มีแต่พระอรหันต์เท่านั้นที่จะเอาชนะสัญชาตญาณข้อนี้ได้.
เราต้องเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อยเลย เพราะเป็นปัญหา
สำคัญของสิ่งมีชีวิตทั่ว ๆ ไปทั้งสิ้น. ถ้าเราต้องการจะเป็น

พุทธบริษัทเต็มทั่ว กล่าวคือให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธ-
ศาสนาโดยครบถ้วนแล้ว ก็จำต้องศึกษาเรื่องนี้ และเอาชนะ
ความเข้าใจผิดในข้อนี้ให้ได้มากที่สุด เราจึงจะมีความทุกข์ลดน้อย
ลงตามลำดับ ๆ.

132

การที่เรารู้ความจริง ของสิ่งที่เป็นเรื่องประจำวันของ
เรานั้นนับว่าเป็นมหากุศลหรือความฉลาดที่สุดอย่างหนึ่ง จึงใคร่
ขอรวบรวมท่านทั้งหลายให้สนใจในเรื่องอุปาทานทั้งสี่ อันเป็น
เรื่องแสดงให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่น่ายึดถือไม่น่า
เอาไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราทั้งหลายก็ยังตกเป็นบ่าวเป็น
ทาสของมันอย่างเหนียวแน่น เพราะอำนาจของอุปาทานทั้งสี่นี้
เอง ฉะนั้นเราจะต้องศึกษาให้รู้จักสิ่งที่เป็นอย่างอันตรายเป็นพิษร้าย
นี้ให้มากที่สุด. สิ่งนี้มีได้แสดงตัวเป็นพิษเป็นอันตรายอย่างการ
ลุกโผลง ๆ ของไฟ หรือรู้จักได้ง่าย ๆ เช่นอาวุธหรือยาพิษ แต่
มันเร้นลับแนบเนียนอยู่ในลักษณะเป็นของหวานเอร็ดอร่อยหอม
หวานวนใจ เป็นของสวยงาม เป็นของไพเราะทั้งนั้น.

133

เมื่อมันมาในลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นการยากที่เราจะรู้สึก
ตัวหรือควบคุมมันได้ จึงต้องอาศัยสติปัญญาความรู้ของ
พระพุทธเจ้า และจะต้องศึกษาปฏิบัติ ควบคุมความยึดมั่นท

ผิด ๆ เหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของปัญญา แล้วก็จะ
สามารถดำรงชีวิตนี้ไม่ให้เป็นทุกข์ทรมาน หรือทุกข์แต่
น้อยที่สุด จนสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานหรือมีชีวิตอยู่
ในโลกนี้ ในลักษณะที่เยือกเย็น มีความสะอาด สว่าง
สงบ.

134

ขอสรุปความว่า อุปาทานทั้งสี่เป็นปัญหาอันเดียวที่
พุทธบริษัท หรือผู้ประสงค์จะรู้จักทั่วพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจ
ให้ได้ เพราะว่าวัตถุประสงค์ของการรักษาพรหมจรรย์ในพุทธ-
ศาสนานี้ก็เพื่อทำจิตให้หลุดพ้นจากความยึดมั่นที่ผิด ๆ นี้. ท่าน
ทั้งหลายจะได้พบคำกล่าวเช่นในท้ายบาลีทุก ๆ สุตระ ที่กล่าวถึง
การบรรลุมรรคของชั้นพระอรหันต์ ซึ่งในที่นั้นจะมีคำว่า “จิต
หลุดพ้นจากอุปาทาน” แล้วก็จบกัน. เพราะว่าเมื่อจิตหลุดพ้น
จากความยึดมั่นแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะมาผูกคล้องจิตนั้นให้ตกเป็น
ทาสของโลกหรือเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เรื่องจึงจบสิ้นกัน
หรือกลายเป็นโลกุตตระ คือพ้นโลก เหตุฉะนั้น การหลุดพ้น
จากการยึดมั่นที่ผิด ๆ จึงเป็นใจความสำคัญที่สุดของ
พุทธศาสนา.

135

๕

ขั้นของการปฏิบัติศาสนา

(ไตรสิกขา)

ในบทนี้ จะบรรยายให้ทราบถึงวิธีที่จะตัดอุปาทาน.
หลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกรณีนี้ก็คื ศีล สมาธิ ปัญญา. ข้อ
ปฏิบัติหมวดนี้เรียกว่า ไตรสิกขา. 136

สิกขาขั้นแรกที่สุดเราเรียกว่า “ศีล” ซึ่งหมายถึงการ
ประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่วไป ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือด
ร้อน และไม่ทำตนเองให้เดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็น ศีล ๕ ศีล
๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรืออื่นๆอีก เป็นการปฏิบัติเพื่อความ
สงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้นๆ ทางกายและทางวาจาของ
ตนและที่เกี่ยวกับสังคมและส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งของต่างๆ
ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่. 137

สิกขาขั้นที่ ๒ เรียกว่า “สมาธิ”. ขั้นนี้ได้แก่การ
บังคับจิตใจของตนเองไว้ให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ทำประโยชน์ให้มาก

ที่สุดตามที่ตนต้องการ ขอให้ตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่า “สมาธิ” ไว้ให้ถูกต้อง. โดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ฟังมาว่าสมาธินั้น คือใจมั่นแน่วแน่นิ่งเหมือนท่อนไม้ หรือมักว่าเป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้นยังไม่ใช่ความหมายอันแท้จริงของสมาธิ. การกล่าวเช่นนั้นนี้มีหลักในพุทธวาทะนั่นเอง : พระองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่ง ซึ่งสำคัญที่สุด คือคำว่า “กัมมณีโย” แปลว่าสมควรแก่การทำการงาน และคำนี้เป็นคำสุดท้าย ที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ.

138

สิกขาบทที่ ๓ นั้นเรียกว่า “ปัญญา” หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในบรรดาสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง. คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริงได้ คือ มักถูกแต่ตามที่เราเข้าใจเอาเองหรือตามที่โลกสมมติกัน มันจึงไม่ใช่ตามที่มันเป็นจริง. ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติ ที่เรียกว่าปัญญาสิกขาขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความเข้าใจ ให้เห็นแจ้ง ในสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นจริงโดยสมบูรณ์

139

คำว่า “ความเข้าใจ” กับคำว่า “ความเห็นแจ้ง” นั้น ในทางธรรมะแล้วไม่เป็นอันเดียวกัน. “ความเข้าใจ” นั้นอาศัยการศึกษาคำนี้ด้วยการใช้เหตุผลบ้าง หรือการคาดคะเนเอาตามเหตุผลต่าง ๆ บ้าง. ส่วน “ความเห็นแจ้ง” ไปไกลกว่านั้น ก็ต้องเป็นสิ่งที่เราได้ซึมซาบมาแล้ว ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาด้วยตนเอง หรือด้วยการมีจิตใจจ่อเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยการเฝ้าเพ่งดูอย่างพินิจพิจารณา จนเกิดมีความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยน้ำใสใจจริง; ไม่ใช่ด้วยการคิดเอาตามเหตุผล. เพราะฉะนั้น บัญญัติศึกษาตามหลักของพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายถึงบัญญัติที่ได้มาตามหลักของเหตุผล เหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษาวិชาการสมัยปัจจุบัน แต่เป็นคนละอย่างทีเดียว.

140

ปัญญาในทางพุทธศาสนาต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นแจ้ง ด้วยน้ำใสใจจริง ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาแล้ว โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง (Spiritual - Experience) จนพึงใจแน่วแน่ไม่อาจสั่นคลอนได้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาในทางปัญญาตามสิกขาข้อนี้ จึงต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วในชีวิตของตนเองเป็นเครื่องพินิจพิจารณา. หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นเรื่องที่มีน้ำหนักมาก

พอที่จะทำให้ใจของเราเกิดความรู้สึกสังเวชเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลาย
ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเหล่านั้นได้จริง ๆ. 141

ถ้าเราจะไปติดตามแนวของเหตุผล ทำการวินิจฉัย
ลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทันทีสักเท่าใดก็ตาม
มันก็ได้แต่ความเข้าใจ ไม่มีทางให้เกิดความสลกสังเวชได้ ไม่มี
ทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายในโลกได้. ขอให้
เข้าใจว่ากิริยาอาการที่จิตใจเบื่อหน่ายคลายความอยาก จากสิ่งที่
เคยหลงรักนั้นแหละ คือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้. หลักระรณะ
ได้บัญญัติไว้ชัดเจนทีเดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริงๆ ก็ต้องเบื่อหน่าย
จริงๆ จะไปหยุดอยู่เพียงแค่นี้เห็นแจ้งนั้นไม่ได้. ความเบื่อหน่าย
คลายความอยากในสิ่งนั้น จะต้องเกิดตามขึ้นมาทันควันอย่างแยก
กันไม่ได้. 142

ศีลสิกขา นั้น เป็นเพียงการศึกษาปฏิบัติตระกูลเตรียม
เบื้องต้น เพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ผาสุก อันจะช่วยให้จิตใจเป็น
ปกติ. อานิสงส์ของศีลมีหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็
คือเป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ. อานิสงส์อย่างอื่น ๆ เช่นว่าให้เป็น
สุข หรือให้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์นั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรง
มุ่งหมายโดยตรง ; ท่านมุ่งโดยตรงถึงข้อที่จะให้เป็นที่เกิดที่เจริญ

ของสมาธิ. ศิลปะส่งเสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย. ถ้าเรามี
เครื่องรบกวนมากจิตใจของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไร. 143

สมาธิศึกษา คือการสามารถควบคุมจิตหรืออาจใช้จิต
ของเรา^๕ให้ทำหน้าที่ของมันให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด. ในขั้นศีล
มีการประพฤติทางกาย ทางวาจา. ในขั้นสมาธิมีการประพฤติ
ทางจิต คือ ไม่มีความคิดผิวก ^๕ไม่เศร้าหมองไม่มีความฟุ้งซ่าน
และอยู่ในสภาพที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน. อย่างนี้เรียกว่า
เป็นการอบรมจิต หรือฝึกฝนจิตได้ถึงที่สุดมีผลเกิดขึ้นเรียกว่า
สมาธิ. 144

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับประโยชน์ทั่วๆ ไปในทางโลก
สมาธิก็ยังเป็นของจำเป็นในทุกกรณี; ไม่ว่าเราจะทำอะไร ถ้า
ไม่ทำด้วยใจที่เป็นสมาธิแล้ว ย่อมไม่ได้รับผลสำเร็จด้วยดี ท่าน
จึงจัดสมาธิ^๕ไว้ในลักษณะของบุคคลที่เรียกว่า มหาบุรุษ ไม่ว่า
จะเป็นมหาบุรุษทางโลกหรือทางธรรม ล้วนแต่จำเป็นจะต้องมี
สมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัว^๕ทั้งนั้น. 145

แม้แต่เด็กนักเรียน ถ้าไม่มีจิตเป็นสมาธิแล้วจะคิดเลข
ออกได้อย่างไร. สมาธิในทำนองนั้นเป็นสมาธิตามธรรมชาติ
มันยังอยู่ในระดับอ่อน; ส่วนสมาธิในทางหลักพุทธศาสนาที่

เรากำลังพูดถึง^๕ เป็นสมาริที่เราได้ฝึกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะเป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น เมื่อฝึกกันสำเร็จแล้ว จึงกลายเป็นจิตที่มีความสามารถ มีกำลังมีคุณสมบัติพิเศษอย่างอื่น ๆ มากมายเหลือเกิน.

146

การที่คนเราสามารถถือเอาประโยชน์จากสมาริได้ถึงปานนี้ เรียกว่ามนุษย์ได้ก้าวขึ้นมาถึงการรู้ความลับของธรรมชาติอีกชั้นหนึ่ง. ข้อนี้หมายถึงการรู้วิธีบังคับจิต ให้มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาจะทำได้. ขั้นนี้ยังไม่ถือว่าเป็นการเลयरระดับของมนุษย์ธรรมดา แม้จะอวดกันก็ยังไม่ถือว่าเป็นอวดอุตตริมนุสสธรรม. แต่พอมาถึง ขั้นที่เป็นสมาริ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ ท่านจัดเป็นอุตตริมนุสสธรรมซึ่งพระภิกษุจะอวดไม่ได้ ขึ้นอวดก็ชื่อว่าไม่เป็นพระทศหรือถึงกับไม่เป็นพระเลย แล้วแต่กรณี.

147

การได้มาซึ่งสมารินี้ เราต้องลงทุนอดทนศึกษาอบรมและปฏิบัติ จนเรามีสมาริตามสมควรที่เราจะมีได้ ในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมากไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาเขาได้ ๆ กัน เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าเขามี; เพราะฉะนั้นจึงขอให้สนใจไว้ อย่าถือว่าเป็นของศรี้งเขลาว่างายพ้นสมัย.

มันยังคงเป็นของสำคัญที่สุดซึ่งต้องการใช้กันอยู่เรื่อยไป และยัง
ในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลุดเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว
ยิ่งจะต้องการสมาธิมากไปเสียว่าครึ่งพุทธกาลด้วยซ้ำไป. อย่า
ไปหลงคิดว่าเป็นเรื่องในวัด หรือเรื่องสำหรับคนวัด หรือของ
คนงมงายเลย.

148

ถัดไปนี้ ก็ถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างสมาธิสิกขา
กับ ปัญญาสิกขา. พระพุทธเจ้าตรัสไว้เลยที่เกี่ยวกับเมื่อจิตเป็น
สมาธิแล้วย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง หมายถึง
อาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่.
ถ้าจิตมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็จะรู้สิ่งทั้งหลายตามที่เป็นอย่างจริง. 149

ข้อนี้มีความแปลกประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง ก็ว่าเรื่อง
อะไร ๆ ที่เราอยากจะรู้หรือปัญหาที่เราอยากจะถามนั้น ตามปกติ
มันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเราทั้งนั้น เราอาจไม่รู้สีกก็ได้
คือมันอยู่ใต้สำนึก (Subconscious) เรื่อยไปตลอดเวลา ขณะที่
เราตั้งใจจะหาให้เจอ มันก็ไม่เจอ เพราะเหตุว่าจิตในขณะนั้น
ยังไม่เหมาะสม ที่จะหาปัญหานั้นนั่นเอง ถ้าผู้ใดทำสมาธิที่ถูกต้อง
คือให้มีลักษณะที่เรียกว่า “กัมมณีโย” พร้อมที่จะปฏิบัติ
งานทางจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ใต้สำนึกนั้น มันจะมี

คำตอบโพล่งออกมาเฉย ๆ อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย สืบต่อเนื่องจากขณะที่จิตเป็นสมาธิเช่นนั้น. 150

แต่ถ้าหากมันยังไม่โพล่งออกมา เราก็ยังมีวิธีอีกอันหนึ่ง ที่ให้น้อมจิตไปสู่การพิจารณาปัญหาที่เรากำลังมีอยู่. การพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิในลักษณะเช่นนี้เอง เรียกว่า ปัญญาสิกขา หรืออย่างน้อยก็สังเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา. ในคืนวันที่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ปัจจุสมุปบาท คือรู้อะไรเป็นอะไร ทะยอยกันไปตามลำดับ ทั้งนี้ ก็โดยมีสมาธิอย่างทีกล่าวมาแล้ว. พระองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องนี้ไว้อย่างละเอียด แต่รวมใจความแล้วก็ถือว่าในขณะที่จิตเป็นสมาธิแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น ๆ. 151

ทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญญากับสมาธิ นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอไป. แต่หาอาการที่ปัญญาอาศัยสมาธิ นั้น บางที่เรามองไม่เห็นเลย เช่นเวลาที่เงิบสังกัดเย็นสบายไม่มีอะไรบกวนใจ จิตเป็นสมาธิสดชื่นดี เราก็คิดอะไร ๆ ที่เป็นคำตอบของปัญหาซึ่งติดค้างอยู่ได้ เป็นต้น. 152

แต่ในพุทธศาสนานี้ท่านแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับปัญญายังขึ้นไปกว่านั้นอีก คือ ต้องมีสมาธิจึงจะมี

ปัญญา; ต้องมีปัญญาจึงจะมีสมาธิ. ข้อนี้เป็นเพราะ การที่จะให้เกิดสมาธิยิ่งไปกว่าสมาธิตามธรรมชาตินั้น มันต้องอาศัยการมีปัญญา คืออย่างน้อยก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะอาการต่าง ๆ ของจิต ว่าจะบังคับมันอย่างไรจึงจะเกิดเป็นสมาธิขึ้นมาได้; ฉะนั้น คนที่มีปัญญาจึงสามารถมีสมาธิมากขึ้นได้ตามลำดับ. เมื่อสมาธิมากขึ้นปัญญาก็ยิ่งมีกำลังมากขึ้นตาม มันส่งเสริมซึ่งกันและกันไปในตัว.

153

ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็จะต้องมีความเห็นแจ้ง และมีผลเป็นความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวช ถอยหลังออกมาจากสิ่งทั้งปวงที่เคยหลงรักหลงยึดถือ. ถ้ายังรู้เข้าไปหาสิ่งทั้งปวงด้วยความหลงรักด้วยความยึดถือ ด้วยความหลงใหลแล้ว ไม่ใช่เป็นปัญญาของพระพุทธศาสนา. ที่ว่าชะงักหรือถอยหลังนี้ไม่ใช่ทางกิริยาอาการ เช่นจะต้องจับสิ่งนั้นสิ่งนี้ขวางทั้งหรือทุบตีให้แตกหัก หรือว่าต้องวิ่งหนีเข้าป่าไป อย่างนี้ก็หาไม่ได้ แต่หมายถึงชะงักถอยหลังด้วยจิตใจโดยเฉพาะ คือมีจิตใจถอยออกจากการที่เคยตกเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง มาเป็นจิตที่อิสระ.

154

ผลของความเบื่อหน่ายคลายความอยากจากสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปฆ่าตัวตาย หรือเข้าป่าไปบวชเป็นฤาษี

หรือเอาไฟจุดเผาสิ่งต่าง ๆ เสียให้หมด. ภายนอกจะเป็นอย่างไรก็
 เป็นไปตามเรื่อง ยังคงเป็นไปตามเหตุผลตามความเหมาะสม แต่
 ภายในจิตใจนั้นย่อมเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสของสิ่งใดอย่างแต่ก่อน
 อีกต่อไป. นี่คือ อานิสงส์ของปัญญา ท่านใช้เรียกด้วยคำบาลี
 ว่า “วิมุตติ” หมายความว่าหลุดจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง
 โดยเฉพาะทาสของสิ่งที่เรารัก. 155

แต่แม้สิ่งที่เราไม่รัก เราก็ตกเป็นทาสของมันเหมือน
 กัน เป็นทาสตรงที่ต้องไปเกลี้ยตมันนั่นเอง อยู่เฉยๆ ไม่ได้
 อุตส่าห์ไปเกลี้ยตมันไปร้อนใจกับมัน มันบังคับเราได้เหมือนกับ
 ของที่เรารัก แต่อยู่ในลักษณะคนละอย่าง ฉะนั้น คำว่าเป็นทาส
 ของสิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมหมายถึงทั้งทางที่พอใจและไม่พอใจ.
 ทั้งหมดนี้แสดงว่า เราหลุดออกจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง
 มาเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยอาศัยปัญญา. 156

พระพุทธเจ้าท่านจึงได้วางหลักไว้สั้น ๆ ที่สุดว่า คนเรา
 บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา. ท่านไม่เคยตรัสว่าบริสุทธิ์ได้ด้วย
 ศีล ด้วยสมาธิ; แต่บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เพราะมัน
 ทำให้หลุดออกมาจากสิ่งทั้งปวง. การไม่หลุดก็มีความไม่
 บริสุทธิ์ คือสกปรกมีตำหนิ เราร้อน. เมื่อหลุดก็มีความ

บริสุทธิ์สะอาดสว่างไสวแจ่มแจ้งและสงบเย็น. มันเป็นผลของ
ปัญญา หรือเป็นลักษณะอาการที่แสดงว่า ปัญญาได้เข้าปฏิบัติ
หน้าที่ของมันถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้นของท่านทั้งหลายจึงได้กำหนด
พิจารณาสิกขาข้อที่ ๓ คือปัญญานี้ ให้ดี ๆ ว่า มันมีอยู่อย่างไร
และเป็นของสูงส่งเพียงใด. 157

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ ปัญญาที่ถอน
ตนออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวง โดยการทำลายอุปาทาน
๔ ประการเสียให้หมดสิ้น. ความติดยึดทั้ง ๔ นั้นเป็น
เหมือนกับเชือกที่ผูกมัดล่ามเราไว้; ปัญญาก็เป็นเหมือนมีดที่
จะตัดสิ่งเหล่านั้นให้ขาดออกไป จนไม่มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัด
เราให้ติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ อีกต่อไป. 158

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ จะคงทนต่อการพิสูจน์
หรือไม่ จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริงเหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่
ขอให้พิจารณาดู. 159

เมื่อคุณต่อไปอีกจะเห็นว่าหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ ไม่ค้านกับ
ศาสนาไหนเลย ถ้าศาสนานั้น ๆ ต้องการจะแก้ปัญหิต่าง ๆ
ที่เป็นความทุกข์ของมนุษย์กันจริง ๆ. พุทธศาสนาย่อมไม่
เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาใด ๆ แต่มิอะไร ๆ มากไปกว่าที่

ศาสนาอื่น ๆ มี โดยเฉพาะก็คือการปฏิบัติในทางปัญญา
อันเป็นสีกขาข้อสุดท้าย เพื่อตัดความยึดมั่นทั้ง ๔ ประการ
ปลดเปลื้องจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพัน
เป็นทาส หรืออยู่ใต้อำนาจของสิ่งทั้งหมด เช่นพระเป็น
เจ้าบนสวรรค์ หรือผีสาธเทวดา. ข้อนี้แหละไม่มีศาสนา
อื่นกล้าพอที่จะสอนคนให้เป็นอิสระสิ้นเชิง หรือทำคนให้
เป็นทพงของตนเองโดยสิ้นเชิง; ฉะนั้น เราจงเข้าใจหลัก
ที่เป็นใจความสำคัญของพุทธศาสนาไว้ให้ดี ๆ ดังที่กล่าวมา. 160

เมื่อความจริงได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนากล้าทำ
ให้พิศุจน์ มีอะไร ๆ ทุกอย่างทีศาสนาอื่น ๆ มี; และยังมีอะไร
บางอย่างมากไปกว่าที่เขามีกัน. ฉะนั้น จะเห็นได้ทันทีว่า
พุทธศาสนานี้เป็นของคนทั่วไปหรือเป็นศาสนาสากล ที่จะใช้ได้
แก่คนทุกคนทุกยุคทุกสมัย; เพราะว่าคนมีปัญหาคความทุกข์
อย่างเดียวกันหมด คือทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะ
ความอยากความยึดครอบงำย่ำยี ไม่ว่าเทวดา มนุษย์ สัตว์เร้าจฉาน
ย่อมจะมีปัญหาอย่างเดียวกัน มีสิ่งต้องทำอย่างเดียวกัน คือ ต้อง
ตัดกิเลสตัณหาที่เป็นตัวสำคัญ หรือตัดความยึดติดที่ผิด ๆ นี้เสีย
ให้ได้. นี่แหละ คือ ความหมายของความเป็นศาสนา

๖

คนเราติดอะไร

(เบญจันท์)

อะไรเป็นที่ตั้งที่ยึด ที่เกาะเกี่ยวของอุปาทาน? ที่ตั้งของอุปาทานก็คือโลกนั่นเอง. คำว่า “โลก” ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่าความหมายตามธรรมดา คือหมายถึงสิ่งทั้งปวงทั้งสิ้นกันทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวกับมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก ปีศาจ เปรต อสุรกาย อะไรก็สุดแท้แต่ที่จะมี รวมแล้วก็เรียกว่าโลก.

162

การรู้จักโลก มีความอยากอยู่ตรงที่ว่ามันมีความลึกลับเป็นชั้น ๆ. เรารู้จักกันแต่ชั้นนอก ๆ ที่เรียกว่า “ชั้นสมมติ”. นี่ หมายถึงตามสติปัญญาของคนทั่ว ๆ ไป. พระพุทธศาสนาจึงมีการสอนให้ดูโลกกันหลาย ๆ ชั้น. ท่านมีวิธีแนะให้ดูการจำแนกโลกออกเป็นฝ่ายวัตถุ ซึ่งเรียกกันว่า รูปธรรม อย่างหนึ่ง;

ฝ่ายจิตใจเรียกว่า นามธรรม อีกฝ่ายหนึ่ง. ยิ่งกว่านั้นท่านได้
แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้ ออกเป็น ๔ ส่วน เมื่อ
เอารูปธรรม ๑ ส่วนมารวมเข้ากับนามธรรม ก็ได้เป็น ๕ ส่วน
ท่านเลยเรียกว่า เบญจขันธ์หรือขันธ์ห้า แปลว่าส่วน ๕ ส่วน
ประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือเป็นสัตว์เป็นคนเรานี่เอง. 163

การดูโลก ก็หมายถึงการดูสัตว์โลก ซึ่งโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคน. แล้วเพี้ยนส่วน
๕ ส่วนนี้ก็มีพร้อมอยู่ในคน. ร่างกายเป็นวัตถุที่เรียกว่า รูป
หรือ รูปขันธ์ (ส่วนที่เป็นรูป); ส่วนที่เป็นจิตใจอีก ๔ ส่วน
นั้น จำแนกออกไปได้ คือ : - 164

ส่วนที่ ๑ เรียกว่า “เวทนา” หมายถึงความรู้สึก
๓ ประการ คือสุขหรือพอใจอย่างหนึ่ง, ทุกข์หรือไม่พอใจ
อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งอยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะเรียกได้ว่าสุข
หรือทุกข์ ก็เป็นเรื่องที่ยังเฉย ๆ อยู่ แต่ก็มีความรู้สึกเหมือน
กัน. ความรู้สึกนี้มีประจำอยู่ในเราเป็นปกติ. วันหนึ่ง ๆ
ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึก ; ท่านจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบ
กันเป็นคน และเรียกส่วนนี้ว่า เวทนา หรือ เวทนาขันธ์. 165

ส่วนที่ ๒ เรียกว่า “สัญญา” แปลว่ารู้ตัว เป็น
ความรู้สึกตัวอยู่เหมือนอย่างว่าเรากำลังตื่นอยู่ คือไม่หลับ ไม่

สลับไม่ตาย หรือเรียกว่ามีสติสมปฤติ. โดยทั่ว ๆ ไปมักจะอธิบายกันว่าเป็นความจำได้หมายรู้ ก็ถูกเหมือนกัน เพราะว่าเรายังไม่เมาไม่สลับไม่หลับไม่ตาย ดังที่กล่าวแล้ว เมื่อกระทบอะไรทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่าเขียว แดง ส้ม ยาว คน สัตว์ ฯลฯ ตามแต่จะจำได้. นั่นแหละเป็นความรู้สึกของสมปฤติ หรือ “สัญญา” ในที่นี้. 166

ส่วนที่ ๓ เรียกว่า “สังขาร” มีความหมายมากจนมันปนเปกันยุ่งไปหมด, เราพูดถึงสังขารที่เป็นส่วนของนามธรรมนั้นกันก่อน แปลว่า “ปรุง” คือกิริยาอาการของสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ในคนหนึ่ง ๆ ได้แก่การคิดหรือความคิด เช่นคิดจะทำ คิดจะพูด คิดอย่างนั้นอย่างนี้ คิดก็คิดแล้ว คิดในทางไหนก็จัดเป็นความคิดทั้งนั้น. ความรู้สึกที่เป็นความคิดปรุงขึ้นมาจากการปรุงแต่งภายในใจนี้เรียกว่าสังขาร. คำว่า สังขาร ในที่อื่นนั้นหมายถึงบุญกุศลที่ปรุงแต่งคนให้เกิดก็มี หมายถึงร่างกายหรือโครงร่างที่มีจิตใจครองตัวนี้ก็มี มีความหมายหลายทาง แต่ตรงกันโดยเหตุที่มันมีความหมายไปในทาง การปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา. 167

ส่วนที่ ๔ เรียกว่า “วิญญาณ” หมายถึงตัวจิตที่ทำหน้าที่รู้สึกที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น และที่กายทั่ว ๆ ไป ตลอด

ถึงที่ใจของตนเองด้วย (ไม่ใช่เจตมฺหุทอย่างทีคนส่วนมากเข้าใจ
กัน).

168

ขั้นห้า^๕แหละ เป็นทีเกาะยัดของอุปาทานทั้ง ๔ ทีได้
อธิบายแล้ว ขอให้ย้อนไปอ่านแล้วนำมาคิดให้เข้าใจกันให้ดี ให้รู้
ว่าความยัดนั้นเกาะจับอยู่กับส่วน ๕ ส่วนนี้ อาจียัดเอาแต่ละส่วน
ว่าเป็นตัวตนก็ได้ แล้วแต่ความโง่ของคน. เหมือนอย่างเด็ก
เล็ก ๆ ทีเดินเซไปโดนประตูเจ็บ ต้องทีประตูเสียดหนึ่งจึงจะหาย
โกรธ และหายเจ็บอย่างนั้นหมายความว่ายัดเอารูปล้วน ๆ คือประตู
ซึ่งเป็นไม้แท้ ๆ ว่าเป็นตัวตน นั้นเป็นอุปาทานในขั้นต่ำที่สุด. 169

สำหรับคนโต ๆ ทีโกรธร่างกายถึงกับทุบตีร่างกายหรือ
โชกศีรษะตัวเอง ก็ยัดถืออย่างเดียวกันกับเด็ก คือไปยัดถือเอาที่
ร่างเป็นตัวตน. ถ้าหากว่าฉลาดขึ้นไปกว่านั้นก็จะถือเอาเวทนา
หรือสัญญาหรือสังขาร หรือวิญญาณ ส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็น
ตัวตน. ถ้าหากไม่อาจจะแยกออกได้ก็ยัดทั้งกลุ่มว่าเป็นตัวตน
คือเอาทั้ง ๕ ส่วนรวมกลุ่มกันเป็นตัวตน อย่างนี้ก็ได. 170

ถัดมาจากรูปก็คือ เวทนา กล่าวคือความรู้สึกว่าสุข
ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ มีทางทีจะยัดเป็นตัวเป็นตนได้มากที่สุด.
เราจงมองดูตัวอย่างในเรื่องทีเราหลงใหลในกามสุข โดยเฉพาะ

ก็คือ ความเอร็ดอร่อย ความถูกอกถูกใจใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่. ตัวเวทนาในที่นี้ก็คือความรู้สึกเอร็ดอร่อยซึ่งเป็นความสุข แล้วก็ไปติดความสุขนั้นหรือความอร่อยนั้นเอง. คนยึดถือเวทนาเป็นตัวเป็นตนกันอยู่มาก หรือว่าแทบทั้งหมด เพราะว่าไม่มีใครที่จะไม่ชอบความเอร็ดอร่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็การสัมผัสทางผิวหนัง. ความไม่รู้หรือความหลงผิดทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใด มองเห็นแต่ความเอร็ดอร่อย แล้วก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตน และจะเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตน. 171

ความรู้สึกทางพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ย่อมจะเรียกได้ว่าเป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ทั้งนั้น. ความรู้สึกชอบกับชังนี้ ตามความหมายของทางธรรมะแล้ว ย่อมถือว่าเป็นความทุกข์เท่ากัน เพราะมันทำให้เกิดการทรมานใจเท่ากัน, ความชอบทำให้พอใจ ความไม่ชอบก็ทำให้แสบใจ การดีใจกับการเสียใจ ก็เป็น การทำให้จิตเหินห่างเหินน้อยเท่ากัน ทำให้เกิดการหวั่นไหวทางจิตเท่ากันทั้งหมด นั่นเรียกว่ายึดเอาเวทนาเป็นตัวตน. 172

ขอให้ทุกคนพิจารณาการยึดถือเวทนาเป็นตัวตนของตนเอง ให้เข้าใจอย่างถูกต้องจริงๆ จะเป็นหนทางทำจิตให้เป็นอิสระจากเวทนา. เวทนาเป็นสิ่งที่มิอำนาจเหนือใจ แล้วถึงเรา

ไปสู่สภาพที่จะต้องเสียใจในภายหลัง. ในทางปฏิบัติเพื่อบรรลु
พระอรหันต์ ท่านสอนให้พิจารณาเรื่องเวทนาโดยเฉพาะก็มีอยู่
มาก. มีผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์ เพราะกำหนดเวทนาเป็น
วัตถุสำหรับการพิจารณาเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ อย่างนี้ก็มาก. 173

เวทนานี้ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้ง่ายกว่าสิ่งใด ๆ
ทั้งหมด เพราะมันเป็นที่ยุ่งหมายสูงสุดของสิ่งที่เราพากเพียร
ทำกัน : เราอุตส่าห์ศึกษาเล่าเรียนอุตส่าห์ประกอบกิจการงานอาชีพ
ต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้เงิน แล้วก็ไปซื้อหาสิ่งต่าง ๆ เช่น ของใช้
เครื่องกิน เครื่องบำรุงบำเรอ ตลอดจนถึงรสวิเศษจากเพศตรง
กันข้าม แล้วก็บริโภคของเหล่านั้น เพื่อหวังอย่างเดียวคือสุข-
เวทนา กล่าวคือความเอร็ดอร่อย ทางตา หู จมูก ลิ้น และทาง
กาย. 174

เราลงทุนด้วยกำลังทรัพย์กำลังกายกำลังใจทั้งหมดก็เพื่อ
หวังสุขเวทนาอันเดียวเท่านั้น ก็รู้อยู่แก่ใจกันดีทุกคน ถ้าไม่
เพราะอำนาจของสุขเวทนานี้แล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะไม่ลงทุน
เรียน ลงทุนทำการงานลงเรียวลงแรงหาเงิน ฉะนั้น จะเห็นได้
ว่าเรื่องสุขเวทนานั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ถ้ามีความรู้ความ
เข้าใจแล้ว ก็จะสามารถควบคุมมันได้ จะทำให้เรามีจิตใจสูงอยู่

เหนือความรู้สึกชนิดนั้น จะทำให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าที่เราปล่อยให้ไปตามธรรมดา. แม้ความยุ่งยากต่าง ๆ ในสังคมก็มีมูลมาจากสุขเวทนานี้เหมือนกัน. 175

การกระทบกระทั่งระหว่างประเทศ หรือระหว่างครึ่งโลกกับครึ่งโลกที่จะต้องรบกัน เมื่อไล่เบียดไปถึงที่สุดแล้ว จะไปพบความจริงที่ว่า ทุกฝ่ายตกเป็นทาสของสุขเวทนาอย่างทีกล่าวมาแล้ว การทำสงครามกันนั้น ไม่ใช่เพราะมีมูลมาจากความยึดถือเกี่ยวกับลัทธิ หรือเกี่ยวกับอุดมคติอะไรก็หาไม่ได้ ที่แท้แล้วมันก็เนื่องมาจากประโยชน์สุข ต่างฝ่ายจะมุ่งแต่ได้ประโยชน์มาก จะกอบโกยเอาประโยชน์ส่วนตัว ลัทธินี้เป็นเครื่องบังหน้า หรือเหตุประกอบรอง ๆ ลงไปเท่านั้นเอง ส่วนลึกที่สุดอยู่ที่การตกเป็นทาสของสุขเวทนา ฉะนั้น การรู้จักเวทนา ก็หมายถึงการรู้จักมูลเหตุอันสำคัญ ที่ทำให้เราตกเป็นทาสของกิเลสหรือความชั่ว จนได้รับความทุกข์ในทุกระดับ. 176

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างไร เทวดาก็เป็นอย่างนั้น คือตกอยู่ภายใต้อำนาจสุขเวทนาอย่างเดียวกับมนุษย์และยิ่งกว่ามนุษย์ เพียงแต่เขาสมมติให้เป็นเรื่องที่ดีกว่าประณีตกว่า ได้อย่างออกอย่างใจ

กว่าเท่านั้น แต่ก็ไม่พ้นไปจากเรื่องค้นหาอุปาทานหลงติดอยู่
ในรสอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ อยู่นั่นเอง. 177

ถ้าสูงขึ้นไปถึงขั้นพรหม ต้องยกความอร่อยในทาง
กามารมณ์ออกเสีย แต่ก็ไม่พ้นจากความอร่อยทางจิตอีกชนิดหนึ่ง
ที่เรียกว่าฌาน. เมื่ออยู่ในฌานหรืออยู่ในสมาธิ เกิดความพอใจ
เป็นรสอร่อยขึ้น ก็ติดใจในรสอร่อยนั้นเหมือนกัน. แม้ไม่เกี่ยว
กับกามารมณ์ก็เป็นสุขเวทนาอยู่นั่นเอง. 178

ยิ่งสัตว์ที่ต่ำลงไปกว่ามนุษย์ด้วยแล้ว มันย่อมติดอยู่
ภายใต้อำนาจของสุขเวทนาอย่างไม่เป็นระเบียบ ยิ่งกว่ามนุษย์เรา
มากมายนัก ฉะนั้น การรู้เรื่องของเวทนาว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะ
รู้เรื่องเวทนาว่าไม่เป็นตัวของเราเลย ไม่ควรจะยึดถือ จึงเป็นสิ่งที่
มีประโยชน์แก่ชีวิตของคนเราจริง ๆ. 179

ถัดไปก็คือเรื่อง สัญญา หรือที่เรียกว่า สมปฤดี นั้น
เอง. นี่มีทางที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนของเราได้ง่ายเหมือน
กัน อย่างที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปมักชอบพูดกันว่า ถ้านอนหลับจะมี
อะไรบางอย่างออกไปจากตัวเราที่เรียกว่า เจตภูต หรือที่เรียก
อะไรก็สุดแท้ ในขณะที่นั้นเราก็นั่นเหมือนตอนนั้น ไม่มีความรู้สึก
ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย พอสิ่งนั้นกลับสู่ร่างกายนั้นอีก จึงรู้สึก

สมปฤติตามเดิม มีสติตั้งขึ้นมาตามเดิม คนเขาหลงเชื่อกันอย่าง
นั้นมาก เลยยังมีทางที่จะยึดสัญญาหรือสมปฤตินี้ว่าเป็นตัวตนมาก
ขึ้น ๆ.

180

แต่ถ้าว่าตามทางพุทธศาสนาแล้วสัญญาไม่ใช่เป็นตัวตน
อย่างนั้น สัญญาเป็นเพียงความรู้สึกจำได้หมายรู้ที่ยังคงติดอยู่
เพราะว่ายังมีการปรุงแต่งที่เป็นระเบียบในร่างกายติดอยู่. พอ
เกิดการไม่เป็นระเบียบในการปรุงแต่งเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า
สัญญา หรือ สมปฤติ ก็จะกลายเป็นใช้ไม่ได้ไปทันที
พุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าสัญญาเป็นตัวตนก็เพราะเหตุนี้; แต่คน
ทั่วไปก็ชอบเอาหรือสนับสนุนไปในทางที่ยึดถือว่าเป็นตัวตน.
การศึกษาพุทธศาสนากลับได้ความรู้ที่ตรงกันข้ามว่านั่น ไม่ใช่ตัว
ของใคร. นั่นเป็นเพียงผลของการปรุงแต่งตามธรรมชาติใน
คน ๆ หนึ่งเท่านั้นเอง.

181

ขั้นที่ถัดต่อไปนี้คือ สังขาร ได้แก่ความ นึกคิด
ความรู้สึกจะทำนั่นทำนี่ จะได้นั้นจะได้นี้ เป็นความคิดที่ก็ตามชั่ว
ก็ตาม แสดงความเป็นตัวเป็นตนหนักขึ้นไปอีก. ใคร ๆ ก็รู้สึกว่า
ถ้าจะเป็นตัวตนกันบ้างละก็ ตัวผู้นึกคิดนี้แหละน่าจะเป็นตัวตน
มากกว่าอย่างอื่น. อย่างนักปรัชญาคนหนึ่งของยุคปัจจุบัน เขามี
ปรัชญาส่วนของเขาอย่าง ๆ ว่า “ข้าพเจ้าคิดได้ ข้าพเจ้าจึงมีอยู่”

แม้นักปรัชญาในสมัยวิทยาศาสตร์อย่างนี้ ก็ยังยึดถือ
ตัวตนอย่างเดียวกับในสมัยเมื่อสองสามพันปีมาแล้ว โดยถือเอาตัว
ความคิดนั้นว่าเป็นตัวตน ยึดเอาสิ่งที่ตนเข้าใจว่าเป็น “ผู้คิด”
ว่าเป็นตัวตน.

182

พุทธศาสนาได้ปฏิเสธเวทนา และสัญญา ว่าไม่ใช่
ตัวตนมาแล้ว ยังปฏิเสธความคิด หรือตัวจิตที่คิด ว่าไม่ใช่ตัวตน
เหมือนกัน. เพราะอาการที่คิดขึ้นมาได้นั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติ
เป็นผลของการปรุงของของหลาย ๆ สิ่ง สำเร็จรูปเป็นความคิด
ขึ้นมาได้ออยู่ในกลุ่มของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นคน
โดยไม่ต้องมีตัว “ข้าพเจ้า” ที่เป็นตัวเป็นตนอย่างว่า; สังขาร
หรือความคิดนั้นจึงถูกยืนยันว่าเป็นอนัตตา กล่าวคือไม่มีตัวไม่มีตน
อย่างเดียวกันกับขั้นอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว.

183

คำในพุทธศาสนาก็ระบุชัดอยู่แล้วว่า “สังขาร ๆ” แปล
ว่าของปรุงแต่ง คือของหลาย ๆ อย่างมาปรุงกันเข้า จึงยังไม่ใช่
ตัวตน. ความลำบากเข้าใจยากอยู่ตรงที่ว่า พวกเราไม่มีความ
เข้าใจในเรื่องของนามธรรมหรือจิตใจอย่างเพียงพอ เรารู้จักกัน
แต่เรื่องรูปธาตุที่เป็นวัตถุ. แต่ธาตุอีกประเภทหนึ่งที่เป็นนาม
ธรรมไม่ใช่วัตถุ เราแทบจะไม่เข้าใจกันเสียเลย เราจึงเข้าใจยาก
ในเรื่องการปรุงของนามธาตุ.

184

ในที่นี้บอกได้เพียงตามหลักพุทธศาสนาว่า เป็นการ
 ปรงของธาตุหลาย ๆ ธาตุ รวมทั้งวัตถุธาตุและนามธาตุ สิ่งทีเรีย
 ว่าความกึก หรือ “สังขาร” จึงเกิดขึ้นในใจของตัวเราเอง เลย
 ทำให้เข้าใจไปว่ามีผู้ใดคนหนึ่งเป็นผู้กึก เชื้อไปในทำนองว่าเป็น
 เจตภูต เป็นวิญญาณ เป็นตัวเจ้าของร่างหรืออะไรทำนองนี้.
 พุทธศาสนาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง : เมื่อได้แยกออกเป็น
 ส่วน ๆ ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็พิสูจน์แต่ละส่วน ๆ ว่าไม่มีสิ่ง
 ไหนที่เป็นตัวตน ตลอดถึงส่วนที่เป็นความกึก ก็ไม่ใช่ตัวตน
 อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกันเลย. 185

ถัดไปเป็นส่วนสุดท้ายเรียกว่า “วิญญาณ” ทำหน้าที่
 รู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของเรา
 เหมือนกัน เพราะเหตุว่าอวัยวะนั้น ๆ ล้วนมีความสามารถรับ
 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อยู่ตลอดเวลา. เมื่อตาจับรูปถึง
 กันเข้า วิญญาณก็เกิดขึ้น เป็น ๓ ฝ่ายด้วยกัน. เช่นตาก็มี
 ความรู้แจ้งเกิดขึ้นว่ารูปนั้นมีสัณฐานอย่างไร เป็นรูปคนหรือ
 สัตว์ สั้นหรือยาว ขาวหรือดำ อย่างนี้เป็นต้น. 186

ความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทำนองนี้เหมือนกับกลไกอันหนึ่ง
 ซึ่งเป็นไปเองตามธรรมชาติ อย่างอัตโนมัติ; แต่มีบางคน

พวกถือว่านั้นเป็นทัวเจตภูต หรือเป็นทัววิญญาณ ที่เล่นเข้า
 เล่นออกจากใจมารับความสัมพันธ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
 ทางกาย อย่างนี้ก็มี แล้วยึดถือเอาเป็นทัวตน. ตามหลักพุทธ-
 ศาสนาถือว่า มันเป็นธรรมชาติอย่างนั้น ถ้ารูปและตาพร้อม
 ทั้งประสาทตาได้มีการกระทบกัน ก็จะมีการเห็นเกิดขึ้น สำเร็จ
 เป็นการรู้ตัวตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ ตามชื่อของประสาท
 ที่ตั้งแห่งการสัมผัส โดยไม่ต้องมีทัวตนอะไรที่ไหนอีก วิญญาณ
 ในศาสนาพุทธจึงไม่เหมือนวิญญาณในศาสนาอื่น ๆ 187

เมื่อได้แยกดูทีละส่วน ๆ ก็คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณ ไม่เห็นมีส่วนไหนที่เป็นทัวตนของตนทั้งนี้แล้ว ก็จะ
 ถอนความเข้าใจผิดเรื่องตัวตนเสียได้ว่าไม่ใช่เป็นทัวตนของใครเลย.
 ถ้าไม่เกิดความอยาก ไม่เกิดความรักหรือเกลียดในสิ่งทั้งหลาย
 จึงจะเรียกว่าเห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวงว่าไม่ใช่ทัวตน. การนึกคิดตาม
 เหตุผลก็พอจะทำให้เชื่อว่าไม่ใช่ทัวตนได้ แต่มันก็เป็นเพียงความ
 เชื่อ ไม่เป็นการรู้แจ้งชนิดที่จะตัดความยึดถือว่าเป็นทัวเป็นตน
 ได้อย่างเด็ดขาด. เหตุนี้เองจึงต้องศึกษาพิจารณากันตามหลัก
 แห่งสิกขา ๓ ประการ จึงจะถึงขนาดที่จะถอนการยึดถือเรื่อง
 นี้ได้. 188

หน้าก่อนจะฟังปฏิบัติในเรื่องเบญจขันธ์ นี่ก็ ต้อง
 ทำให้ความรู้แจ้งเกิดขึ้นเพื่อขจัดความโง่เสีย แล้วก็จะเห็นเองว่า
 ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวเป็นตนอันน่ายึดถือ . เมื่อนั้นการยึดถือก็
 แตกสลายลง. แม้ยึดมาแล้วแต่กำเนิดก็ตาม มันต้องหมดไป;
 ฉะนั้น เราจำเป็นต้องศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความ
 หลงว่าเป็นตัวตนนี้ให้ละเอียด. พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้
 มากกว่าเรื่องทั้งหลาย มีใจความสรุปได้สั้น ๆ ว่า “เบญจขันธ์
 เป็นอนัตตา” และถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาแท้
 เป็นใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมองเห็นในแง่ปรัชญา
 หรือวิทยาศาสตร์ หรือในฐานะเป็นศาสนาก็ตาม. ถ้าเรารู้ตาม
 ที่เป็นจริง ความยึดถือด้วยการเข้าใจผิดก็จะหายไป ความอยาก
 ทุกชนิดจะไม่มีทางเกิด และความทุกข์ก็จะมี. 189

ทำไมคนเราตามปกติจึงมองส่วน ๕ ส่วนนี้ไม่ออกตาม
 ที่เป็นจริง? เมื่อเราเกิดมาจากท้องมารดา เราไม่มีปัญญาของเรา
 เอง : เราได้รับความรู้มาตามที่เขาสอนให้ เขาสอนเราไปใน
 ทางที่ให้เข้าใจว่าทุกสิ่งเป็นตัวตนไปทั้งนั้น. อานาถสัญญาตญาณ
 จึงเริ่มเกี่ยวกับการยึดถือว่าเป็นตัวตน (อัตตวาทุปาทาน) ซึ่งมี
 ตติมาตั้งแต่เราเกิด ก็พอกพูนหนาขึ้นทุกวัน. ในการพูดจา
 ก็ใช้คำว่า ฉัน ท่าน ผู้นั้น ผู้นี้ ซึ่งล้วนแต่เป็นการมีตัวตนให้แน่น

แพ้นิ่งขึ้น. คนนั้นชื่อนั้น คนนั้นชื่อนั้น เป็นลูกคนนั้นเป็นหลานคนนั้น เป็นสามีคนนั้น เป็นภรรยาคนนั้น ล้วนแต่ระบุไปในทางเป็นตัวตนทั้งนั้น เราจึงพากันไม่รู้สีก้าวในการที่เรายึดถือความเป็นตัวเป็นตน เพิ่มขึ้นทุกวัน. 190

เมื่อยึดว่าเป็นตัวเป็นตน ก็เกิดการเห็นแก่ตัว แล้วก็ประกอบการทำงานไปตามความเห็นแก่ตัวหรือพวกของตัว จนได้ประโยชน์มาบำรุงความใคร่ของตัวและพวกของตัว. ถ้าหากว่าเราเกิดความฉลาดจนมองเห็นว่านี่เป็นของหลอก ๆ เราจะหมดความยึดถือว่านั่นเป็นนาย ก. นาย ข. เป็นขุน หลวง พระ พระยา เป็นสัตว์ หรือมนุษย์ โดยเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องที่คนเขาสมมติขึ้นพูดกันในทางสังคมเท่านั้นเอง. ถ้าเราเข้าใจได้อย่างนี้แล้วก็นับว่าเป็นการเพิกถอนสิ่งที่หลอกลวงของสังคมได้ชั้นหนึ่ง. 191

เมื่อพิจารณารูปร่างกายทั้งหมดของนาย ก. ก็จะพบว่านาย ก. นั้น เท่ากับรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สัมพันธ์กัน. การเห็นอย่างนี้ก็ฉลาดขึ้นมาอีกหน่อย เรียกได้ว่าไม่หลงติดในการสมมติของทางโลก ๆ. 192

จะแยกให้ละเอียดออกไปอีก ก็มีทางทำได้ เช่นรูปร่างกายนี้ แยกออกเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือไม่แยกอย่าง

ทางวัด ๆ เขาแยกกัน จะแยกอย่างวิทยาศาสตร์ เป็นคาร์บอน ออกซิเจน ไฮโดรเจน ฯลฯ ก็ได้เหมือนกัน. อย่างนี้เรียกว่า เห็นลึกเข้ามาอีก คือมันหลอกเราได้น้อยเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง กลายเป็นเห็นว่าคนไม่มี มียู่แต่ธาตุต่าง ๆ. ร่างกายเป็นรูปธาตุ ; จิตเป็นนามธาตุ แยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่นรู้สึกนึกคิด และรู้ทางประสาททั้งหลาย. เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึกของคนก็หายไป ความรู้สึกว่านาย ก. นาย ข. ขุน หลวง พระ พระยา ก็หายไป ความรู้สึกว่าลูกของเรา ผัวของเรา เมียของเรา อย่างนี้ก็พลอยหายไป. 193

แต่เมื่อ ดูกันในแง่ปรมาตม จะปรากฏว่า แม่ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุออกซิเจน ไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม จะเป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ตาม ดูให้ลึกซึ้งแล้ว ก็จะพบ ลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันหมดคือ “ความว่าง” ว่างจาก สิ่งที่เราเรียกกันว่า ตัวตนของมันเอง. ดิน น้ำ ลม ไฟ ดูตรง ไหน ๆ มันก็ไม่มีตัวตน พบแต่ความว่างจากตัวตน อย่างภาษา พุทธศาสนาเรียกว่า “สุญญตา”. 194

ท่านผู้ใดเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของว่างได้ดังนี้แล้ว ความยึดถือหรืออุปาทาน ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดได้ ที่เกิดแล้วก็

ไม่มีทางที่จะเหลืออยู่ได้. มันจะสูญหายละลายไปหมดจน
ปราศจากการติดยึดโดยสิ้นเชิง มันจึงไม่มีสัตว์ไม่มีคนไม่มีธาตุ
ไม่มีขั้นไม่มีอะไรทั้งหมด; เป็น “ความว่าง” จากการมีตัว
มีตนของมันเอง. เมื่อไม่ยึดติด ความทุกข์ก็ไม่มีทางเกิดขึ้น.

ใครจะเรียกเขาว่าคนดี คนชั่ว คนสุข คนทุกข์ หรืออะไรก็ตาม
ไม่เป็นของแปลกสำหรับเขา. ทั้งหมดนี้เป็นผลเกิดมาจากการมี
ความรู้ความเข้าใจ และมีความเห็นแจ้งในความจริงของเรื่อง
เบญจขันธ์จนถอนความยึดติดที่ผิด ๆ ทั้ง ๕ ประการนั้นเสียได้. 195

สรุปความว่า สิ่งทั้งปวงในโลกนี้รวมอยู่ในคำว่า “เบญจ-
ขันธ์” คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละส่วนเป็น
มายาไร้ตัวตน แต่ก็มีอำนาจก่อให้เกิดการยึดถือ จนคนทั่วไป
อยากมี อยากเป็น อยากไม่ให้มี อยากไม่ให้เป็น ซึ่งล้วนแต่ทำ
ให้เกิดทุกข์ ไม่อย่างเปิดเผยก็อย่างเร้นลับ. ทุกคนจะต้องอาศัย
ข้อปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ถอนความหลง
ติดในเบญจขันธ์เสียให้สิ้นเชิง จึงจะไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของขันธ์
ทั้งห้าแล้วจะไม่มี ความทุกข์. โลกจะอยู่ในลักษณะที่อำนาจความ
ผาสุกใจให้แก่ผู้นั้น ไม่ต้องร้อใจเพราะสิ่งใด ๆ เป็นผู้มีจิตใจ
อยู่เหนือสิ่งทั้งปวงไปจนตลอดชีวิต. นี่เป็นผลของการรู้แจ้ง
แทงตลอดในเรื่องเบญจขันธ์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. 196

หลงคิดหรือหลงคิดว่าเป็นมรรคเป็นผล. โดยเหตุนี้ สมานีที่
 เป็นไปตามทางธรรมชาติ ที่พอเหมาะพอสมกับการใช้พิจารณานั้น
 จึงไม่เสียหลาย ไม่เสียเปรียบสมานีตามแบบที่ฝึกตามแนววิธิตักษิณ
 นักร. ขอแต่เพียงให้รู้จักประคับประคองทำให้สมานีเกิด และ
 ให้เป็นไปด้วยดีก็แล้วกัน.

198

ข้อความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ก็มีเล่าถึงแต่เรื่องการ
 บรรลุมรรคผลทุกชั้นตามวิธีธรรมชาติ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเอง หรือต่อหน้าผู้สั่งสอนคนอื่น ๆ โดยไม่ได้
 ไปสู่บ้านี่ทำความเพียรอย่างมีพิธีรีตอง กำหนดเพ่งอะไรต่าง ๆ
 ตามอย่างในคัมภีร์ที่แต่งกันใหม่ ๆ ในชั้นหลัง ๆ. โดยเฉพาะใน
 กรณีแห่งการบรรลุอรหัตผลของภิกษุปัญจวัคคีย์ หรือฤาษี
 ๑,๐๐๐ รูป ด้วยการนั่งฟังอนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยาย
 สูตรด้วยแล้ว จะยังเห็นว่าไม่มีการพยายามตามหลักวิชาใด ๆ เลย
 แต่เป็นการเห็นแจ้งแทงตลอดตามวิธีของธรรมชาติแท้ ๆ. 199

นี่เป็นตัวอย่างที่ทำให้เราเข้าใจได้ที่ว่า สมานีตาม
 ธรรมชาติ^๕นั้น ย่อมเกิดขึ้นเอง ในระหว่างที่ทำความพยายามเพื่อ
 จะเข้าใจเรื่องราวให้แจ่มแจ้ง ; และต้องมียุ่่มากในขณะที่มี
 ความเห็นอันแจ่มแจ้งติดแน่นอยู่ในตัว อย่างไม่แยกจากกัน

ได้. ทั้งยังเป็นไปได้เองตามธรรมชาติ ในทำนองเดียวกันกับ
ตัวอย่างที่ว่าพอเราตั้งใจคิดเลขลงไปเท่านั้น จิตก็มักเป็นสมาธิ
ขึ้นเอง ; พอเราจะยิงปืน จิตก็เป็นสมาธิบังคับให้แน่นแน่วขึ้น
มาเองในเวลาเล็ง.

200

นี่แหละเป็นลักษณะของสมาธิที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ
ซึ่งตามปกติถูกมองข้ามไปเสีย เพราะมีลักษณะของมันไม่ค่อยจะชัด
จะศักดิ์สิทธิ์ ไม่ค่อยจะเป็นปาฏิหาริย์เป็นที่น่าอัศจรรย์. แต่
โดยที่แท้แล้วคนเรารอดตัวมาได้เป็นส่วนใหญ่ ก็โดยอำนาจ
ของสมาธิตามธรรมชาตินี้เอง. แม้การบรรลุมรรคผลนิพพาน
เป็นพระอรหันต์ ก็อาศัยสมาธิตามธรรมชาติ ทำนองนี้
เป็นส่วนมาก.

201

ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าได้มองข้ามเรื่องของสมาธิ
ที่เป็นไปตามธรรมชาติ. มันเป็นเรื่องที่เราอาจทำได้ก่อน
หรือได้อยู่แล้วเป็นส่วนมาก. ควรจะประคับประคองมันให้
ถูกวิธี ให้มันเป็นไปด้วยดีถึงที่สุด ก็จะมีผลเท่ากัน เหมือนกับ
ผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ไปแล้วเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่เคยรู้จัก
นั่งทำสมาธิแบบใหม่ๆ อย่างที่กำลังตื่น ๆ กันอยู่ในขณะนี้เลย. 20

ที่นี้ เราก็มารู้ถึง ความลับของธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับเรื่อง
ลำดับแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ภายในใจ จนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่ม
แจ้งตามที่เป็นจริงต่อโลกหรือต่อชั้นห้า. ลำดับแรกได้แก่บีติ
และปราโมทย์ หมายถึงความขุ่นข้องใจหรือความอึดใจในทาง
ธรรม. การที่เราทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้การให้ทาน
ซึ่งถือกันว่าเป็นบุญชั้นต้น ๆ ก็เป็นการทำให้เกิดบีติและปราโมทย์
ได้. ถ้าไปถึงขั้นศีล ก็มีความประพฤติกายวาจาไม่ต่าง
พร้อย จนถึงกับนับถือเคารพตัวเองได้ บีติปราโมทย์ก็มากขึ้น.
ถ้าหากไปถึงขั้นสมาธิ จะเห็นได้ว่าในองค์ของสมาธิอันดับแรก
เรียกว่าปฐมฌานนั้น ก็มีบีติอยู่องค์หนึ่งด้วยโดยไม่ต้องสงสัย. 203

บีติปราโมทย์ นี้ มีอำนาจอยู่ในตัวมันเองอย่างหนึ่ง
ซึ่งจะทำให้เกิดความสงบระงับ (ปัสสัทธิ) ตามปกติจิตของคน
เราไม่ค่อยจะระงับ เพราะว่าจิตตกเป็นทาสของความกึกความนึก
ของสิ่งยั่ววนภายนอก ของความรู้สึกและอะไรต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา
เป็นความฟุ้งอยู่ภายในไม่เป็นความสงบ แต่ถ้าหากมีบีติ
ปราโมทย์ตามธรรมะมาประจำใจอยู่ และมากพอสมควรแล้ว
ความสงบระงับนั้นจะต้องมีขึ้น. จะมีมากหรือน้อยตามอำนาจ
ของบีติปราโมทย์ที่มีมากหรือน้อย. 204

เมื่อมีความระงับแล้วก็ย่อมเกิดอาการที่เรียกว่า “สมาธิ” คือใจสงบนิ่ง และอยู่ในสภาพที่กล่อมสะทกเบาสบาย พร้อมทั้งจะไหวไปตามความต้องการ โดยเฉพาะก็เพื่อตัดกิเลส. ไม่ใช่ทำจิตใจให้เงียบตัวแข็งทื่อเป็นก้อนหิน อะไรทำนองนั้นก็หาไม่ ร่างกายจะต้องให้มีความรู้สึกอยู่อย่างปกติ แต่ว่าจิตสงบเป็นพิเศษเหมาะสมที่จะใช้ฝึกจิตพิจารณา มีความผ่องใสที่สุดเยือกเย็นที่สุด สงบราบเรียบที่สุด เรียกว่า “กัมมณีนีโย” คือพร้อมที่จะรู้. นี่คือนิยามของสมาธิที่เราต้องการ ไม่ใช่อยู่ในฌานสมาบัติแข็งทื่อเหมือนตุ๊กตาหินไม่รู้สึกตัวเลย. 205

การอยู่ในฌานทำนองนั้นจะพิจารณาอะไรไม่ได้เลย. จิตที่ติดฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้ มีแต่จะตกลงสู่ภวังค์เสียตลอดไป ไม่สามารถนำมาใช้ในการพิจารณา จัดว่าเป็นอุปสรรคของการวิปัสสนาโดยตรงทีเดียว ผู้จะพิจารณาธรรมได้ จะต้องออกจากฌาน แล้วจึงพิจารณาโดยใช้อำนาจการที่จิตมีสมาธิขนาดได้ฌานมาแล้วนั้นเองเป็นเครื่องมือ. 206

ในการทำให้อย่างแจ้งตามวิธธรรมชาตินี้ เราไม่ต้องเข้าฌานชนิดที่ทำตัวเองให้แข็งทื่อ แต่ว่าต้องการจิตที่สงบเป็นสมาธิ ที่มีคุณสมบัติเป็น “กัมมณีนีโย” ครบถ้วนพร้อมที่จะรู้

แจ้ง จนเกิดความรู้ตามที่เป็นจริงต่อโลกทั้งหมด (ยถาภูตญาณ-
 ทัสสนะ) โดยอาการตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกันกับผู้รู้แจ้ง
 ขณะที่นั่งฟังพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรม หรือนำไปคิดพิจารณา
 ในที่เหมาะสมจนรู้ ไม่มีพิธีรีตองหรือปาฏิหาริย์ อันเป็นเรื่อง
 ความเห็นผิดเป็นชอบหรือหลงใหลต่าง ๆ แต่อย่างใด. 207

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะเกิดการเห็นแจ้งอย่างถูก
 ต้องรวดเร็ว เป็นพระอรหันต์ไปทันทีก็หามิได้. ในบางกรณี
 อาจเกิดความรู้ขั้นต้น ๆ ก็ได้ แล้วแต่กำลังของสมาธิอีกเหมือน
 กัน. ในบางกรณีอาจจะไม่เกิดเป็นความรู้ความเห็นตรงตามที่เป็น
 จริงก็ได้ เพราะว่าตนได้ศึกษามาอย่างผิด ๆ หรือถูกแวดล้อม
 อยู่ด้วยความเห็นที่ผิด ๆ มากเกินไป. แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้
 ความแจ่มแจ้งที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นพิเศษกว่าธรรมดา เช่นว่า
 ไส้แจ้วลึกซึ้ง. หากความรู้นั้นเป็นไปถูกต้องตามความเป็นจริง
 คือเป็นไปตามทางของธรรมะแล้ว ก็ย่อมจะก้าวหน้าไปจนกระทั่ง
 เป็นความรู้ความเห็นในสังขารทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง. ถ้า
 เกิดขึ้นเพียงน้อย ๆ ก็ทำให้เป็นอริยบุคคลขั้นต้นได้ หรือถ้าน้อย
 ลงไปอีกก็เพียงแต่เป็นกัลยาณชน คือคนธรรมดาที่เป็นขั้นดี
 คนหนึ่ง. 208

ถ้าหากว่ามีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมและความที่ต่างๆ ได้เคย
สร้างสมมาเต็มที อาจเป็นพระอรหันต์เลยก็ได้ ทั้งนั้นแล้วแต่
เหตุการณ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ
ตามธรรมชาติ สิ่งที่เราเรียกว่า “ญาณทัสสนะ” จะต้องเกิด และ
จะต้องตรงตามที่เป็นจริงไม่มากก็น้อย เพราะเหตุว่าพุทธบริษัท
เรา ย่อมเคยได้ยินได้ฟัง ได้เคยศึกษาศึกษาเรื่อง โลก ชนร์
สังขารทั้งหลาย ด้วยความอยากจะเข้าใจตามที่เป็นจริงมาแล้ว
เพราะฉะนั้นความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตสงบเป็นสมาธินั้น จึงไม่มี
ทางเสียหายเลย ย่อมจะได้ประโยชน์เสมอโดยแน่นอน. 209

คำว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ในที่นี้ หมายถึงการรู้
การเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง คือเห็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; เห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” ไม่ว่าอะไรๆ ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่า
เป็นตัวเป็นตน ว่าของตัวของตน ว่าดี ว่าชั่ว น่ารักหรือน่าชัง
อย่างนั้นเป็นต้น. ถ้ามีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไป
ในทางพอใจก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม แม้เพียงแต่รู้สึกคิดนึก
หรือระลึกถึงเท่านั้น ก็ยังถือว่า เป็นการยึดถือในที่นี้. ที่ว่าไม่
น่าเอาไม่น่าเป็น ก็มาจากหลักที่ว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือนั่นเอง. 210

ตัวอย่างในเรื่อง “เอา” ก็คือการปักใจในทรัพย์สินสมบัติ
 เงินทอง สัตว์สิ่งของอันเป็นที่พอใจต่าง ๆ. การ “เป็น” ก็
 คือการถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นสามีภรรยา เป็นคนมั่งมี คน
 เชื้อใจ เป็นคนแพ้ย คนชนะ กระทั่งเป็นมนุษย์ หรือเป็นตัวเอง.
 ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง แม้ความเป็นคนนั้นก็ไม่น่าสนุก น่าเอือม
 ระอาเพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์. ถ้าไม่ยึดถือว่าเป็นคนเสียได้
 ก็จะไม่เป็นทุกข์. นี่เรียกว่าเห็นความไม่น่าเป็น ซึ่งมีใจความ
 สำคัญอยู่ตรงที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบ
 ของความเป็นชนิดนั้น ๆ เพราะว่าความเป็นอย่างใด ๆ นั้น มันต้อง
 ทนเป็น ทนดำรงอยู่ ต้องมีการต่อสู้เพื่อให้ได้เป็น หรือเป็น
 อยู่ต่อไป อย่างน้อยที่สุดก็คือการต่อสู้ทางใจในการที่จะยึดถือเอา
 ความเป็นอะไร ๆ ของตนไว้ให้ได้.

211

เมื่อมีคน ก็จะต้องมีอะไร ๆ เป็นของตน ภายนอก
 ตนออกไปอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีลูกของตน เมียของตน
 อะไร ๆ ของตนอีกหลายอย่าง กระทั่งมีหน้าที่แห่งความเป็นผู้
 เป็นเมีย ความเป็นนายเป็นบ่าว ความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ของ
 ตนขึ้นมา. ทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นความจริงในข้อที่ว่า ไม่มี
 ความเป็นชนิดไหนที่จะไม่ต้องอาศัยความทนทาน ต่อสู้เพื่อดำรง

ความเป็นนั้นไว้ ความลำบากขึ้นรันท่อสู้ขึ้น ก็คือผลของการ
หลงใหลยึดถือสิ่งต่าง ๆ ด้วยความไม่รู้ตนเอง. 212

ถ้าไม่ให้เอาไม่ให้เป็นกันแล้วจะอยู่กันได้อย่างไร ?

นี่คงจะเป็นที่สงสัยอย่างใหญ่หลวงของผู้ที่ไม่เคยคิด ไม่เคยนึก
ในเรื่องนี้. คำว่า “เอา” และคำว่า “เป็น” ในที่นี้ หมายถึง
ถึงการเอาหรือการเป็น ด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน
ความยึดมั่นว่าน่าเอน่าเป็น และใจก็เอาจริงเอาจัง เป็นจริง
เป็นจัง เพราะฉะนั้น มันก็ต้องหนักใจ ร้อนใจ เจ็บใจ ขำใจ
หรืออย่างน้อยก็เป็นภาวะหนักทางใจ นับตั้งแต่แรกไปและตลอด
เวลาที่เดียว. เมื่อเรารู้ความจริงขั้นนี้แล้ว ก็จะมีสติสัมปชัญญะ
คุ้มครองจิตใจ ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของความมีความเป็น ด้วย
อำนาจการยึดติด ; มีสติปัญญาอยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ. 213

เมื่อเรารู้สึกอยู่ว่าโดยที่แท้มันเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น
หากแต่เรายัง ไม่สามารถถอนตัวออกไปเสียจากความมีความเป็น
นั้นได้ เราก็จำต้องมีสติรู้ตัวให้พอเหมาะสม ถ้าจะเข้าไปเอาไป
เป็น ; เราก็จะไม่เดือดร้อน เหมือนคนที่หลับหูหลับตาเข้าไป
เอาหรือเข้าไปเป็น อย่างโง่เขลา 망าย ซึ่งผลสุดท้ายก็ตกหลุม
ตกบ่อความโง่เขลาและอุปาทานของตัวเอง จนถึงกับต้องฆ่าตัว

ตาย. สมมติตัวอย่างว่า เสือหรือจิ้งจอกเป็นสิ่งที่ขายได้แพง
 ในเมื่อเราไม่มีวิธีอื่นจะประกอบอาชีพ เราจะเข้าไปจับเสือมาขาย
 อย่างนี้ มันก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่เราจะต้องเข้าไปจับเสือให้ถูก
 วิธี เราจึงจะได้เสือมาขายและได้เงินมาเลี้ยงชีวิต : ถ้าผิดวิธี
 เราก็คงต้องตายเพราะเสือ.

214

โลกหรือสิ่งทั้งปวงมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่
 เป็นของใคร. มันจะเล่นงานบุคคลผู้ที่เข้าไปยึดถือด้วยตัณหา
 อุปาทานนับแต่วาระแรก คือตั้งแต่เมื่ออยากได้ออยากเป็น กำลัง
 ได้กำลังเป็น และได้แล้วเป็นแล้ว ตลอดเวลาแห่งกาลทั้งสาม.
 ใครเข้าไปยึดถืออย่างหลับลับตาแล้ว ก็จะมีคามทุกข์อย่าง
 เต็มที่ เหมือนอย่างที่เราเห็นปุณณคนเขลาทั้งหลาย เป็น ๆ กัน
 อยู่โดยทั่วไปในโลก.

215

แม้ที่สุด “ความดี” ที่ใคร ๆ ก็บูชากัน ถ้าหากว่า
 ใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับความดีในอาการที่ผิดทาง และยึดถือกัน
 มากเกินไป ก็จะได้รับคามทุกข์จากความดีนั้นเช่นเดียวกัน.
 เว้นไว้แต่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน โดยความรู้ว่าธรรมชาติ
 ของมันเป็นอย่างนั้น.

216

อาจจะผู้สงสัย ต่อไปว่า “ถ้าไม่มีอะไรที่น่าเอนา
 เป็นแล้ว ก็จะไม่มีการประกอบกิจการงานอะไร ๆ หรือไม่สามาร

รักษาทรัพย์สินสมบัติสิ่งที่มีอยู่ได้” ข้อนี้ถ้ามีความเข้าใจแล้ว ก็รู้ว่าเราควรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วจึงทำสิ่งต่างๆ ดีกว่าที่จะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความมักมากอยากใหญ่ ใจเขลางมลายไม่เข้าใจอะไรเลย. ใจความสั้นๆ ก็คือ ให้เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ด้วยสติปัญญา อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกิเลสตัณหาอุปาทานมันจะมีผลเป็นคนละอย่าง. 217

พระอรหันต์ทั้งหลายซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไม่มีกิเลสตัณหาอุปาทานเลย ท่านก็ยังทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ได้มากกว่าพวกเราเสียอีก. ดูจากพุทธประวัติว่าวันหนึ่งคืนหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทำอะไรบ้าง ก็พบว่าท่านมีเวลานอนพักผ่อนเพียง ๔ ชั่วโมง นอกจากนั้นทำงานตลอดหมด. พวกเราพักผ่อนเสียมากกว่า ๔ ชั่วโมงแล้ว. นี่ท่านทรงทำไปเพราะอำนาจของอะไร ในเมื่อกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้อยากเป็นอยากเอาสิ่งต่างๆ ก็หมดเสียแล้ว. ท่านทำไปด้วยอำนาจของสติปัญญาบวกกับเมตตา. 218

แม้สิ่งที่เป็นไปตามความต้องการของร่างกายตามธรรมชาติ เช่นท่านจะต้องไปบิณฑบาตอาหารฉันเหล่านั้น ท่านก็ยังคงทำไปด้วยอำนาจของปัญญา ไม่มีกิเลสไม่มีตัณหาว่าจะมี

ชีวิตอยู่เพื่อเป็นอย่างนั้นเพื่อเอาอย่างนี้ แต่มีปัญญาความรู้ผิดชอบ
ชั่วดี เป็นกำลังสร้างกายออกแสวงหาอาหาร หาได้ก็ได้อะไร
ก็ไม่เป็นไร.

219

ในกรณีเจ็บไข้ ก็มีปัญญารู้ว่าจะแก้ไขอย่างไร ท่าน
ก็แก้ไขเท่าที่ปัญญาจะมี. ถ้าเป็นมากเกินไปก็ต้องตายเป็น
ธรรมดา เพราะว่าท่านมีความขวนขวายน้อย ความอยู่หรือความ
ตายไม่มีความหมายสำหรับท่านเลย หรือมันมีค่าเท่ากัน. นับ
ว่าเป็นความกตัญญูถูกต้องที่สุด สำหรับจะไม่ให้มีความทุกข์เลย
ไม่ต้องมีตัวตนเป็นเจ้าของ มีแต่ปัญญานำร่างกายให้เป็นไปตาม
อำนาจของธรรมชาติ.

220

นี่เราจะเห็นได้ว่าเพียงอำนาจของปัญญาบริสุทธิ์ เมตตา
บริสุทธิ์ เท่านั้น ก็ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในโลกได้
และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ได้มากกว่าคนที่ยังมีกิเลส
ตัณหาเสียอีก. คนที่มีกิเลสย่อมทำแต่สิ่งที่จะได้แก่ตัวเพราะ
ความเห็นแก่ตัว ส่วนท่านทำไปด้วยความไม่เห็นแก่ตัวเลย ฉะนั้น
มันจึงมากกว่ากัน บริสุทธิ์กว่ากันท่านเองนี่.

221

ความอยากเอาอยากเป็นนี้ เป็นความโง่อย่างยิ่งชนิดหนึ่ง
เป็นความหลงผิด ไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร จนกระทั่ง

ไปกว่าเอาองจักรมาเป็นดอกบัว เพราะฉะนั้น ขอให้เราทุกคน
ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา ที่รู้ตัวอยู่เสมอว่าไม่มีอะไร
ที่น่าเอน่าเป็น หรือน่าหลงใหลยึดถือ ดังกล่าวแล้ว. จงทำ
ไปให้พอเหมาะพอสมกับที่รู้ว่าสิ่งเหล่านั้น มีความไม่น่าเอาหรือ
ไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎวิริ
และให้พอเหมาะในเมื่อเรายังต้องเกี่ยวข้องกับอยู่. ข้อนี้เป็นการ
ทำให้ใจของเรายังสะอาด สว่างไสว แจ่มใส สงบเย็นอยู่เสมอ
แล้วเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลก หรือสิ่งทั้งปวงด้วยอาการที่จะไม่เป็น
พิษเป็นโทษแก่ตัวเรา.

222

ความไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนี้ ชาวโลกธรรมดาฟังดูแล้ว
ชวนให้ไม่เชื่อไม่เลื่อมใส แต่ถ้าใครได้เข้าใจความหมายที่แท้จริง
ของมันแล้ว กลับจะทำให้เกิดความกล้าหาญร่าเริง คือมีจิตเป็น
นายเป็นอิสระต่อสิ่งทั้งปวง ทำให้สามารถเข้าไปหาสิ่งต่าง ๆ ด้วย
ความมั่นใจว่าจะไม่ตกเป็นทาสของมัน คือไม่เข้าไปด้วยอำนาจ
ของกิเลสตัณหาหน้ามีจนกลายเป็นทาสของมัน.

223

คนเรากำลังเอาอะไรอยู่ก็ตาม กำลังเป็นอะไรอยู่ก็ตาม
ขอให้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่าเรากำลังเอาหรือเป็น ในสิ่งซึ่งที่แท้แล้ว
เอาไม่ได้เป็นไม่ได้; เพราะไม่มีอะไรที่เอาได้จริงเป็นได้จริง

ตามต้องการของเรา. มันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของเราอยู่
ตลอดเวลา. เราเองเข้าไปยึดมันด้วยกิเลสตัณหาบ้า ๆ บอ ๆ
ของเราเองต่างหาก ฉะนั้น เราจึงทำกับสิ่งเหล่านี้ไม่ถูกต้อง
กับที่มันเป็นจริง. เพราะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความไม่รู้ตามที่
เป็นจริงนั่นเอง จึงต้องเกิดความทุกข์ยุ่งยากขึ้นทุกอย่างทุก
ประการ.

224

คนแต่ละคนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์
ผุดผ่องได้ ก็เพราะมันอยากเอาอะไรอยากเป็นอะไรเกินขอบ
เขต เพราะอำนาจของกิเลสตัณหาของตนเองเสียเรื่อย จึงไม่
สามารถดำรงตนให้อยู่ในสภาพที่เป็นความดีความงาม ความถูก
ต้องและความยุติธรรม. มูลเหตุแห่งความหายนะของทุกคน
มันอยู่ที่การตกเป็นทาสของตัณหา เพราะฉะนั้น การรู้จักสิ่งทั้ง
ปวงให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) จึงเป็น
ใจความสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา. นี่เป็นทางให้เราเอา
ตัวรอดกันได้โดยมากไม่ว่าในเรื่องประโยชน์ทางโลก ๆ ซึ่งหวัง
ผลเป็นทรัพย์สินสมบัติชื่อเสียง ; หรือว่าเพื่อหวังประโยชน์ใน
โลกหน้า เช่นสวรรค์ ; หรือเรื่องที่พ้นจากชาวโลกขึ้นไป คือ
เรื่องมรรคผลนิพพานก็ตาม ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ต้องอาศัยความรู้
ความเห็นอันถูกต้องทำนองนี้ทั้งนั้น.

225

เราทุกคนจะรุ่งเรืองก็ด้วยบุญญา. พระพุทธศาสนา
ได้กล่าวอยู่บ่อย ๆ ว่า คนเราบริสุทธ์ด้วยบุญญา ไม่ใช่บริสุทธ์
ด้วยอย่างอื่น. ทางรอดของเราอยู่ที่บุญญา เห็นแจ่มแจ้งในสิ่ง
ทั้งปวงว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ คือนำเอาหน้าเป็นด้วยการมอบกาย
ถวายชีวิตเลย. ที่มีอยู่แล้วที่เป็นอยู่แล้ว ก็ขอให้เป็นไปตาม
สมมติของทางโลก ๆ. ที่สมมติว่าเราเป็นนั่นเป็นนี่กัน ก็เพื่อจะ
ให้รู้จักซื้อรู้จักเสีย รู้จักแบ่งหน้าที่การงานกัน เพื่อความสะดวก
ในทางสังคม.

226

เราอย่าไปหลงยึดถือว่าตัวเราเป็นนั่นเป็นนี่ไปตามที่เขา
สมมติให้เลย มันจะมีลักษณะเหมือนกับการถูกมอม ดังสัตว์เล็ก ๆ
เช่น จิ้งหรีด เป็นต้น ซึ่งเมื่อถูกมอมหน้า ถูกทำให้มันเหม็นแล้ว
มันก็จะกัดกันเองจนตาย. คนเรานี่แหละถ้าถูกมอมหรือถูกหลอก
ต่าง ๆ ก็จะมีเมามจนทำสิ่งที่ตามปกติมนุษย์ธรรมดาสามัญทำไม่ได้
เช่นฆ่ากันเป็นต้น ; ฉะนั้น เราอย่าไปหลงติดสมมติ แต่พึงรู้สึก
ตัวว่านั่นเป็นเรื่องการสมมติ ซึ่งเป็นของต้องมีในสังคม. เรา
จะต้องรู้สึกโดยแท้จริงว่า กายกับใจนี่คืออะไร ธรรมชาติที่แท้
จริงของมันเป็นอย่างไร โดยเฉพาะก็คือ เรื่องอนิจจัง ทุกขัง
อนัตตานั้นเอง ส่วนเรานั้นจะต้องดำรงตนอยู่ในลักษณะที่เป็น
อิสระเสมอ.

227

สำหรับทรัพย์สินสมบัติหรืออะไร ๆ ที่เราจำเป็นต้องมี ก็ขอให้เห็นว่าเป็นการสมมติอีกเหมือนกัน. จงปล่อยไว้ตามประเพณีที่มีอยู่ว่านี่เป็นของกันนี้ นี่บ้านกันนี้ นี่นาคนกันนี้เป็นต้น. กฎหมายก็คุ้มครองกรรมสิทธิ์ไว้ให้คนเรา ทั้งที่จิตใจไม่ต้องยึดถือว่าเป็นของเรา เพราะฉะนั้นเราก็ควรมีอะไร ๆ เพียงเพื่อความสะดวกสบายไม่ใช่เพื่อมาเป็นนายอยู่เหนือใจเรา. เมื่อเรามีความรู้แจ้งอย่างนี้ สิ่งต่าง ๆ ก็จะลงไปอยู่เป็นบ่าวเป็นทาสเรา และเราก็อยู่เหนือมัน.

228

ถ้าเรารู้สึกไปในทางมีทัศนหาอุปาทาน จนมีอะไรเป็นอะไรด้วยจิตใจที่ยึดถือเหนียวแน่นแล้ว มันจะขึ้นอยู่เหนือศีรษะเรา แล้วเราก็จะกลับลงไปเป็นบ่าวเป็นทาสอยู่ใต้มัน. มันกลับกันอยู่ดังนี้ จึงเป็นสิ่งที่เราต้องระมัดระวัง ให้เป็นไปในลักษณะที่เรายังคงเป็นอิสระอยู่เหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. มิฉะนั้นแล้วเราเองจะต้องตกอยู่ในสถานะที่น่าสงสารที่สุด; เราควรสมเพชตัวของเราเองกันไว้บ้าง.

229

เมื่อเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเคว้งน่าเป็นอย่างนี้แล้ว ความเบื่อหน่าย (นิพพิทา) ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นติดตามมาตามส่วนลึกของการเห็นแจ้ง. นี่หมายความว่ามีการคลอนแคลนสั่นสะเทือนเกิดขึ้นแล้วในการเข้าไปหลงยึดถือ. หรือเปรียบเหมือน

เมื่อเราต้องตกเป็นทาสเชามานาน จนมีความรู้สึกตัวเกิดขึ้น ก็มี
ความเคลื่อนไหวไปในทางที่จะต้องเปลื้องตน ออกจากความเป็น
ทาส. นี่เป็นลักษณะของนิพพิทา คือเบื่อหน่าย เกลียดความ
เป็นทาสขึ้นมาแล้ว หน่ายต่อความที่ตนหลงเข้าไปยึดถือเอาสิ่ง
ต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจว่าน่าเอนาเป็นนั่นเอง. 230

ครั้นพอมีความเบื่อหน่ายแล้ว โดยอัตโนมัติตาม
ธรรมชาตินั่นเอง ย่อมจะมีความจางหรือคลายออก (วิราคะ)
เหมือนกับเชือกที่ถูกมัดไว้แน่นถูกแก้ออก หรือเหมือนสีน้ำย้อม
ผ้าที่ติดแน่น เอาแช่น้ำยาบางอย่างให้สีมันหลุดออก. ความยึด
ถือที่คลายออก จางออกจากโลกหรือจากสิ่งทั้งปวงที่เคยยึดถือ
ท่านเรียกว่า “วิราคะ” ระยะนี้ถือว่าสำคัญที่สุด แม้จะไม่ใช่
ระยะสุดท้าย แต่ก็ยังเป็นระยะที่สำคัญที่สุดของการหลุดพ้น. เพราะ
ว่าเมื่อมีการคลายออกจางออกทั้งนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัยเลย สิ่งทีเรีย
กว่าความหลุดออกจากทุกข์ (วิมุตติ) จะต้องมิโดยแน่นอน. 231

เมื่อหลุดออกมาได้จากความเป็นทาส ไม่ต้องเป็นทาส
ของโลกต่อไปอีก ก็จะมีอาถรรพวิมุตติ (วิมุตติ) ในที่นี้
หมายความว่าไม่เศร้าหมอง ก่อนนี้เศร้าหมองทุกทาง เพราะ
การเข้าไปจมเป็นทาสของสิ่งทั้งหลาย เป็นการเศร้าหมองที่กาย

วาจาใจ หรือจะมองดูกันໃၤແၢ်ໄໝ ໑ ก็เป็นเรื่องราวหมอง
ทั้งนั้น. ต่อเมื่อหลุดพ้นออกมาจากความเป็นทาส ในรสอร่อย ๆ
ของโลกแล้ว จึงจะอยู่ในลักษณะที่บริสุทธิ์ คือไม่เศร้าหมองอีก
ต่อไป.

232

เมื่อมี ความบริสุทธิ์แท้จริง อย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความ
สงบสันติอันแท้จริงสืบไป เป็นความสงบเย็นจากความวุ่นวาย
จากความรบกวนหรือจากการต่อสู้กันรันทรมานต่าง ๆ. เมื่อ
ปราศจากอาการเบียดเบียนวุ่นวายเหล่านี้แล้ว ท่านสรุปเรียกความ
เป็นอย่างนี้ว่า “สันติ” คือความสงบราบดับเย็นของเรื่องทั้ง
ปวง. มันแทบจะเรียกได้ว่าถึงขั้นสุดหรือขั้นเดียวกันกับนิพพาน.
แท้ที่จริงสันติกับนิพพานนั้น เกือบจะไม่ต้องแยกกัน ที่แยกกัน
ก็เพื่อจะให้เห็นว่าเมื่อสงบแล้ว ก็นิพพาน.

233

นิพพาน แปลว่าไม่มีเครื่องทิ่มแทง อีกอย่างหนึ่งแปล
ว่า ความคับสันติไม่มีเหลือ ฉะนั้น คำว่านิพพานจึงมีความหมาย
ใหญ่ ๆ เป็นสองประการ คือ คับไม่มีเชื้อสำหรับจะเกิดมาเป็น
ความทุกข์อีกต่อไปอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือปราศจาก
ความทิ่มแทง ความเผาผลาญ ปราศจากความผูกพัน ร้อยรัดต่าง ๆ
ทุกอย่างทุกประการ. รวมความแล้วก็แสดงถึงภาวะที่ปราศจาก

ความทุกข์โดยสิ้นเชิง. นิพพานยังมีความหมายที่มุ่งใช้ต่างๆ กันอีกหลายอย่าง เช่นหมายถึงการดับของความทุกข์ก็มี หมายถึงการดับของกิเลสอย่างหมดสิ้นก็มี หมายถึงธรรมะหรือเครื่องมือหรือเขตแดน หรือสภาพอันใดอันหนึ่งที่ทุกข์ทั้งปวง กิเลสทั้งปวง สังขารทั้งปวง ดับไปหมดสิ้น.

234

แม้จะมีคำว่า “นิพพาน” ใช้กันอยู่ในลัทธิศาสนาหลายๆ ลัทธิก็ตาม แต่ความหมายไม่เหมือนกันเลย เช่นลัทธิหนึ่งก็ถือเอาความสงบเย็น เพราะการที่ได้มานได้สมบัติว่าเป็นนิพพาน; บางลัทธิถือความมัวเมาอยู่ในกามารมณ์กันอย่าเปรียบพร้อมว่าเป็นนิพพาน. พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธนิพพานในความหมายเช่นนั้น. ทรงระบุความหมายของพระนิพพานเพียงในลักษณะที่เป็นภาวะอันปราศจากความทึบแถม ร้อยรัดผูกพันของกิเลสและความทุกข์ เพราะการได้เห็นสภาวะโลก เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง จนหยุดความอยากความยึดในสิ่งต่างๆ เสียได้ ดังนี้.

235

เพราะฉะนั้น เราจึงควรเห็นคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของการเห็นสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้องตามความเป็นจริงและควรพยายามทำให้เกิดมีขึ้นไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือทางที่จะเป็นไปเองตาม

ธรรมชาติ โดยการประทับประคองให้ดี ทำจิตใจให้มีปีติ
 ปราโมทย์ มีการเป็นอยู่ที่บริสุทธิ์ทุกลมหายใจทั้งกลางวันและ
 กลางคืนอยู่เสมอ จนกระทั่งเกิดคุณธรรมต่าง ๆ ตามลำดับที่กล่าว
 แล้ววิธีหนึ่ง. ส่วนอีกวิธีหนึ่งนั้นเป็นการเร่งรัดด้วยอำนาจจิต
 บังคับ คือไปศึกษาและปฏิบัติตามหลักวิชาของการทำสมาธิ
 หรือการเจริญวิปัสสนาโดยเฉพาะ. สำหรับผู้ที่อุปนิสัยเหมาะสม
 ก็อาจก้าวหน้าไปได้เร็วในเมื่อทำถูกวิธีและถูกกับสิ่งแวดล้อม. 236

แต่วิปัสสนาตามธรรมชาตินั้นเราทำได้ทุกโอกาสทุกขณะ
 เพียงระวังให้การเป็นอยู่ประจำวันของเราบริสุทธิ์ผุดผ่องจนเกิด
 ความอิมใจในทางธรรมะ ความว่างบิจิต ความสงบ มีความรู้ที่
 เป็นจริงต่อสิ่งทั้งหลาย ความเบื่อหน่าย ความคลายออก ความ
 หลุดออก ความบริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง ความสงบเย็น ถึงภาวะ
 ที่ปราศจากความทุกข์ อย่างขมิลงน้อย ๆ เรื่อย ๆ ไป ตาม
 ธรรมชาติทุกวันทุกเดือนทุกปี ก็จะใกล้ฉินิพพานอย่างแท้จริง
 ได้มากขึ้น ๆ. 237

สรุปความว่า สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ ที่ทำ
 ให้บุคคลบรรลุมรรคผลนั้น ต้องอาศัยการพิจารณาความจริงใน
 ข้อที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น” อยู่เป็นประจำทุกวัน. ผู้

หวังจะได้ผลอันนี้จะต้องพยายามทำตนให้เป็นคนสะอาด มีอะไร
 เป็นที่พอใจในตัวเองจนยกมือไหว้ตนเองได้ มีปิตีปราโมทย์ตามทาง
 ธรรมอยู่เสมอ ไม่ว่าในเวลาปฏิบัติหน้าที่หรือเวลาพักผ่อน. ปิตี
 ปราโมทย์นั่นเองทำให้เกิดความแจ่มใสสดชื่น มีใจสงบราบ
 เป็นเหตุให้จิตมีสมรรถภาพ ในการคิดค้นตามธรรมชาติอยู่อย่าง
 อัตโนมติ เกิดความเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นอยู่
 เสมอ. ขณะใดเป็นไปอย่างแรงกล้า จิตก็หน่ายคลายความอยาก
 จากสิ่งที่เคยยึดถือหลุดออกมาได้จากสิ่งที่เคยยึดถือว่าตัวตนหรือ
 ของตน ไม่มีความหลงอยากในสิ่งใดด้วยกิเลสค้นหาอีกต่อไป
 ความทุกข์ซึ่งไม่มีที่ตั้งอาศัยก็สิ้นสุดลง ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงที่
 สุดแห่งการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์แล้ว นับว่าเป็น ของขวัญ
 ที่ธรรมชาติได้มีไว้ให้ สำหรับคนทุกคนโดยแท้จริง. 238

แนวการทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

[แผนภูมิประกอบคำบรรยายครั้งที่ ๘]

๑. สลวิสุทธ : ความหมดจดแห่งศีล.

๒. จิตตวิสุทธ : ความหมดจดแห่งจิต.

[๑] ๓. ทิฐวิสุทธ : ความหมดจดแห่งความเห็น.

[๒] ๔. กังขาวิตรณวิสุทธ : ความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย.

[๓] ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธ : ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นที่ว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง.

[๔] ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธ : ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในทางปฏิบัติ :-

๑. อุทยัพพยานุปัตตสนาญาณ : เห็นความเกิดและความดับสลาย.

๒. ภังคานุปัตตสนาญาณ : เห็นความดับสลายโดยส่วนเดียว.

๓. ภยตูปัฏฐานญาณ : เห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วยความน่ากลัว.

๔. อาทินวานุบัสสนาญาณ : เห็นความเต็มไปด้วย
โทษทุกข์ภัย.

๕. นิพพิทานุบัสสนาญาณ : เห็นความน่าเบื่อหน่ายในสิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวง.

๖. มุญจิตุกัมยตาญาณ : ความรู้ซึ่งทำให้เกิดความ
ใคร่อย่างแรงกล้าที่จะพ้นทุกข์.

๗. ปฏิสังขานุบัสสนาญาณ : ความรู้หาทางพ้นทุกข์นั้นๆ.

๘. สังขารุเปกขาญาณ : ความรู้เป็นเครื่องปล่อยวางเฉย.

๙. สัจจานุโลมิกญาณ : ความรู้ควรแก่การรู้อริยสัจ.

[๕] ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้ความ
เห็นที่ถูกต้อง.

ก. อริยมรรค.

ข. อริยผล.

การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

คราวนี้ จะอธิบายถึงวิธีทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นตามหลักวิชา. ไม่อยู่ในรูปของพุทธภาษิต เพราะเป็นสิ่งที่อาจารย์ยุคหลัง ๆ จัดขึ้น. เป็นวิธีเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติที่มีอุปนิสัยอ่อน ยังมองไม่เห็นทุกข์ภัยตามธรรมชาติด้วยตาตัวเอง. อย่างไรก็ตาม. นี้ก็ได้หมายความว่า เรื่องที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ชนิดนี้ จะวิเศษไปกว่าที่จะเป็นไปตามวิธีธรรมชาติ เพราะเหตุว่าเมื่อตรวจดูพระไตรปิฎกโดยตรง จะเห็นว่ามักกล่าวแต่วิธีเป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น. 239

แต่บางคนเห็นกันไปว่านั่นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้เฉพาะบุคคลที่มีบุญบารมี หรืออุปนิสัยได้สะสมมาไว้นานมากเพียงพอที่จะรู้สิ่งเหล่านั้นได้เหมือนกับทำเล่น ๆ. สำหรับผู้ที่ไม่มีบารมี ไม่มีอุปนิสัยจะทำอย่างไร ? ท่านเลขวางวิธีระเบียบปฏิบัติเร่งรัดไป

ตั้งแต่ต้นทีเดียว
รักกุม.

ต้องให้ทำไปตามระเบียบตามลำดับอย่าง

240

ระเบียบปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดความเห็นแจ้งนี้ เพิ่งเรียก
กันในยุคอรรถกถาโดยชื่อใหม่ว่า “วิปัสสนาธุระ” ให้เป็นคู่กัน
กับ “คันถธุระ” ซึ่งเป็นเรื่องการเรียนรู้ตำราโดยตรง. วิปัสสนา-
ธุระ เป็นการเรียนจากภายใน คืออบรมจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยว
กับตำรา. คำว่า “คันถธุระ” และ “วิปัสสนาธุระ” สองคำนี้
ไม่ได้มีมาในบาลีพระไตรปิฎก จะมีปรากฏก็แต่ในหนังสือชั้น
หลัง ๆ เช่น อรรถกถาธรรมบท เป็นต้น. แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม
เราก็อาจใช้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้ว่า วิปัสสนาธุระนั้นเป็นการ
งานของพุทธบริษัทผู้ที่ตั้งอกตั้งใจจะทำความดับทุกข์ ด้วยการทำ
ความเพียรในทางเพ่งพิจารณาโดยตรง. 241

คำว่า “วิปัสสนา” นี้ มีทางพื้นเพนอนอยู่บางสิ่งบาง
อย่าง คือในบางกรณีเกิดไปแยกทำทางจิต เป็นสองประเภทโดย
เด็ดขาด คือทำเพื่อให้เกิดสมาธิประเภทหนึ่ง ทำให้เกิดปัญญา
อีกประเภทหนึ่ง แล้วเรียกการทำสมาธินั้นว่าสมถภาวนา และ
เรียกการทำปัญญาว่าวิปัสสนาภาวนา เลยทำให้วิปัสสนามีความ
หมายแคบเข้ามาเหลือแต่เพียงเรื่องของปัญญา. 242

แต่โดยที่แท้แล้วคำว่าวิปัสสนาธุระต้องกินความรวม
 หมกทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา คือหมายถึงทั้งสมาธิและ
 ปัญญานั้นเอง. และยิ่งไปกว่านั้นยังรวมเอาศีลซึ่งยังไม่ใช่ตัว
 ภาวนาอะไรเลยเข้าไปอีกด้วย ในฐานะเป็นบริวารหรือเป็น
 รากฐานของสมาธิ. เพื่อจะให้เข้าใจการปฏิบัติวิปัสสนาได้เป็น
 อย่างดี อาจารย์แต่กาลก่อนนิยมตั้งหัวข้อไว้เป็นข้อ ๆ มาทีเดียว.
 หัวข้อแรกที่สุดก็ว่าอะไรเป็นฐานที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา? อะไร
 เป็นลักษณะเครื่องสังเกตว่าเป็นตัววิปัสสนา? อะไรเป็นกิจที่เรียก
 ว่าวิปัสสนา? และอะไรจะเป็นผลสุดท้ายของวิปัสสนา? 243

เมื่อตั้งปัญหาว่าอะไรเป็น ^{๔๕๔}ที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา ก็
 ตอบว่าศีลกับสมาธิเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา เพราะวิปัสสนา
 หมายถึงการรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีจิต
 ใจปีติปราโมทย์ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ. ข้อนี้ศีล
 ช่วยได้ถึงที่สุด : เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ก็มีปีติปราโมทย์ ฉะนั้นจึง
 ต้องมีศีลเสียก่อน. คำกล่าวนี้มีหลักที่อ้างอิงในพระบาลีโดยตรง,
 เช่นในบาลีมัชฌิมนิกาย ก็ได้มีการกล่าวถึงความบริสุทธิ์สะอาด
 ของการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปตามลำดับ จนครบ ๗ อย่าง ถึงที่สุด
 คือการบรรลุมรรคผล. 244

ในชั้นแห่งความบริสุทธิ์ ๗ อย่างนั้นท่านก็ยกเอาศีล
เป็นข้อแรกเรียกว่า ศีลวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความประพฤติ.
ศีลวิสุทธิก็ส่งให้เกิด จิตตวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งจิต ; ความ
หมดจดแห่งจิต ก็ส่งให้เกิด ทิฐิวินิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความ
เห็น ; ความหมดจดแห่งทิฐิ ก็ส่งให้เกิด กัมมวิตรณวิสุทธิ
คือความหมดจดแห่งความรู้ที่จะข้ามความสงสัยเสียได้. ต่อไป
ความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย ก็ส่งให้เกิด
มคฺคามคคญาณทัตถวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็น
แจ้งว่าอะไรเป็นหนทางอะไรไม่ใช่หนทาง ; ความหมดจดในความ
รู้ว่าอะไรเป็นทาง อะไรไม่ใช่ทาง นี้ก็ส่งให้เกิด ปฏิปทาญาณ-
ทัตถวิสุทธิคือความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในวัตรปฏิบัติ
นั้น ๆ. ปฏิปทาญาณทัตถวิสุทธินี้ก็ส่งให้เกิด ญาณทัตถวิสุทธิ
อันเป็นขั้นสุดท้าย คืออริยมรรคซึ่งเป็นคู่กับอริยผล. ผลเป็น
สิ่งที่เกิดจากมรรคเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
ไว้เพียงแค่อริยมรรคในฐานะเป็นขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ. 245

ศีล หมายถึงประพฤติปราศจากโทษทางกายและวาจา.
ถ้ายังมีความไม่ปกติทางกายทางวาจาอยู่แล้ว ยังเรียกว่าไม่มีศีลที่
ถูกต้องสมบูรณ์ตามความหมายของศีล. เมื่อมีความปกติคือ

ความสงบทางกาย วาจา ก็ย่อมจะเกิดความสงบในทางจิตใจเหมาะที่จะปฏิบัติงานทางก้านจิตต่อไป คือ ฅิฏฐีวิสุทธิ กังขาวิตรณ-วิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ. และญาณทัสสนวิสุทธินั้นเป็นตัวิปัสนาที่แท้. ศีลวิสุทธิกับจิตตวิสุทธิจักเป็นปากทางของวิปัสนา. 246

ตัวิปัสนาที่ ๑ ความหมดจดของทิฏฐิหมายถึงการหมดความเห็นผิดที่คนเห็นกันอยู่มาแต่เดิมหรือตามสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่ความเชื่องมงายไร้เหตุผลในเรื่องของไสยศาสตร์ ขันมาถึงเรื่องความเข้าใจผิดในธรรมชาติ เช่น เห็นว่าร่างกายและจิตใจเหล่านี้เป็นของเที่ยง เป็นสุข หรือเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นผี เป็นอะไร ๆ ในทางขลังๆ ศักดิ์สิทธิ์ไปทั้งนั้น ไม่สามารถจะเห็นว่ามันเป็นแต่เพียงธาตุสี่ หรือเป็นเพียงนามและรูป กายกับใจ แต่ไปเห็นเป็นตัวเป็นตน มีเจตภูตหรือวิญญาณที่เข้าๆ ออกๆ อยู่กับร่างกาย มองไม่เห็นว่าเป็นขันธ์ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เห็นว่าเป็นเพียงการสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็นต้น ความคิดผิดจึงโน้มเอียงไป

ยึดถืออวามขลัง ยึดถือความศักดิ์สิทธิ์จนทำให้เกิดความ
 หวาดกลัว เลยต้องทำพิธีตองต่าง ๆ เพื่อจะแก้ความ
 หวาดกลัว ในที่สุดก็ติดมันแน่นแฟ้นอยู่ในพิธีตองต่าง ๆ
 ตามความเชื่อความเห็นอันผิดเหล่านั้น. นี่เรียกว่าความ
 เห็นยังไม่สะอาดหมดจด จะต้องเริ่มละความเห็นเหลว
 ไหลอย่างผิด ๆ ในขั้นหยาบ ๆ ทำนองนั้นให้หมดเสียก่อน
 จึงจะเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๑ ที่เรียกว่าทัญญูวิสุทธิ. 247

ตัววิปัสสนาที่ ๒ กังขาวิตรณวิสุทธิ ก็คือการพิจารณา
 ลงไปถึงเหตุตั้งเดิม ทัญญูวิสุทธิทำให้เห็นคน ๆ หนึ่งเป็นเพียง
 กายกับใจ กังขาวิตรณวิสุทธินี้ มีหน้าที่จะแยกดูว่ากายกับใจแต่
 ละอย่าง ๆ นี้ มีเหตุมีมูลสร้างสรรค์ร่วมกันมาอย่างไร ฉะนั้น จึง
 มองเห็นลึกลงไปอีกว่า ความรู้ ความอยาก ความยึดติด กรรม
 อาหาร ฯลฯ มันสร้างสรรค์ปรุงแต่งกันมาอย่างละเอียดประณีตจน
 กระทั่งเกิดสิ่งที่เราเรียกว่า กายกับใจ ; กังขาวิตรณวิสุทธิกล่าว
 คือความหมดจดแห่งความรู้ที่จะให้ข้ามสงสัยเสียได้นี้ จึงหมาย
 ถึงการเห็นแจ้งในพวกเหตุพวกปัจจัยของสิ่งทั้งปวงนั่นเอง. 248

ในระเบียบของวิปัสสนานั้น ท่านจำแนกความสงสัย
 เหล่านี้ออกไปราว ๒๕-๓๐ อย่าง แต่สรุปแล้วก็ถือเป็นความ

สงสัยเกี่ยวกับตัวเรามีอยู่หรือไม่? ตัวเรามีแล้วหรือไม่? ตัวเราจะมีต่อไปหรือไม่? ในลักษณะอย่างไร? เป็นต้น. การจะข้ามความสงสัยเสียได้ก็ต้องอาศัยเหตุที่ได้ทราบว่ามันไม่มีตัวเรามีแต่ธาตุชั้นธาตุอายตนะ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยต่าง ๆ เช่นอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร ฯลฯ ซึ่งปรุงแต่งสิ่งเหล่านี้โดยมันไม่มีตัวเราจริงๆ แล้วเริ่มเลิกความเข้าใจเขลา ๆ ว่าเรามีอยู่ เรามีมาแล้ว เราจะมีต่อไปนั้นเสีย. 249

เมื่อความสงสัยชนิดนี้ระงับไปสิ้นเชิงแล้วก็เรียกว่าเป็น **ตัววิปัสสนาที่ ๒** แต่มิได้หมายความว่าเป็นการถอนอุปาทานว่ามีตัวเราโดยสิ้นเชิง เพราะส่วนที่ละเอียดกว่านั้นยังมีอยู่อีก ความสงสัยเหล่านี้ได้ระงับไป เพราะเรามีความรู้เรื่องการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยต่าง ๆ จนเพิกถอนความเชื่อว่ามี “ตัวเรา” ชัณหายาบๆ นี้เสียได้. 250

ตัววิปัสสนาที่ ๓. เมื่อข้ามความสงสัยเช่นนี้ได้แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดมรรคสามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือความรู้อันสะอาดหมดจด เห็นว่าอะไรเป็นทางที่จะก้าวต่อไปอย่างถูกต้อง และอะไรไม่เป็นทางที่จะก้าวต่อไปได้. อุปสรรคที่ทำให้ก้าวไปไม่ได้อันนี้ก็มิได้อยู่หลายอย่างที่เกิดขึ้นขณะทำวิปัสสนาก็คือ

ในตอนที่ยังเป็นสมาธินั้น มักจะเกิดสิ่งต่างๆ ชนิดแปลก
ประหลาดและจับอกจับใจแก่ผู้ทำมากเหลือเกิน เช่น เห็นแสง
สว่างรุ่งเรืองน่าอัศจรรย์ปรากฏอยู่ที่ตาในโดยไม่ต้องลืมตา. ถ้า
ยิ่งไปโน้มจิตเพื่อให้เห็นนั้นเห็นนี้เข้าด้วยก็ยิ่งไปกันใหญ่. 251

ถ้าใครเข้าใจผิดว่า “นี่แล้วเป็นผลของวิปัสสนา” หรือ
ยินดีว่า “นี่เป็นของวิเศษพอแล้วสำหรับเรา” ดังนั้นก็ตาม มัน
ย่อมกีดกันหนทางความเห็นแจ้งในมรรคผล ท่านจึงถือว่าเป็น
เรื่องผิดทาง. ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งเช่นเกิดปีติอิ่มอกอิ่มใจ
ขึ้นมาท่วมท้นจิตใจเสียเรื่อยตลอดเวลา จนไม่อาจพิจารณาอะไร
ได้อีกต่อไป หรือเกิดเข้าใจว่านี่แล้วเป็นนิพพานในปัจจุบันทันตา
เห็น ดังนี้เป็นต้น ก็ติดตันไม่ก้าวไปได้ นี่ก็เป็นอุปสรรคของ
วิปัสสนา. ท่านยังกล่าวว่า แม้ความเห็นแจ้งในรูปในนาม บาง
ขณะบางครั้งได้ทำความพอใจให้หลงคิดไปว่า ตนเป็นผู้รู้เห็น
ธรรมอย่างวิเศษ แล้วพะงันตัวพัวพันอยู่ด้วยความเห็นผิดต่างๆ
ในเรื่องเหล่านั้น นี่ก็นับว่าเป็นอุปสรรคของวิปัสสนา. 252

ในบางกรณีผู้ทำสมาธิใช้อำนาจจิตตนเอง บังคับ
ให้ร่างกายราบเรียบจนแข็งทื่อ ไม่มีสติที่จะพิจารณาธรรมะ
หรือจะน้อมไปเพื่อความเพียรอันสูงขึ้นไปอีก นี่ก็นับว่าเป็น

อุปสรรคอย่างยิ่งในทางที่จะก้าวหน้าต่อไป. แล้วคนก็
 ชอบนิยมถือว่า เป็นคุณวิเศษเป็นมรรคผล. ผู้ที่พอใจ
 หลงไหลแต่ในทางสมาบัตินั่งตัวแข็งที่อไม่รู้สีกตัว จึงไม่
 อาจก้าวไปในทางปัญญาได้เลย เป็นที่น่าสงสาร
 อย่างยิ่ง.

253

ยังมีอีกซึ่งอาจเกิดขึ้นได้มากที่สุด เช่นเกิดความรู้สึกบีบ
 เป็นสุขใจชนิดที่ไม่เคยพบมาก่อนเลย เกิดแล้วก็ประหลาดใจ
 เหลือที่จะอธิบายได้ ทำคน ๆ นั้นให้เกิดความพอใจเหลือที่จะ
 ประมาณ. เพราะว่าในขณะนั้นใจกับกายเป็นสุขแสนที่จะสุข บัญหา
 ต่าง ๆ หมกเกลี้ยงไปจากใจ ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยรักก็ไม่รัก
 ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยเกลียดก็ไม่เกลียด ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยกลัว
 เคยหวาดเสียวเคยวิตกกังวล ห่วงใยต่าง ๆ ก็ไม่เกิดความรู้สึกทำ
 นองนั้นอีก; เขาจึงหลงเข้าใจผิดไปว่าบัดนี้ตนเป็นผู้หลุด
 พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวงเพราะจิตใจของเขามีลักษณะหรือ
 อาการราวกับบุคคลผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสจริง ๆ ตลอด
 เวลาที่เขาเป็นอย่างนั้นอยู่ ถ้าเขาเกิดความพอใจในความเป็นอยู่
 เพียงแค่นั้นแล้ว ก็เป็นการตัดหนทางการก้าวหน้าของวิปัสสนา
 และไม่เท่าไรอาการเช่นนั้นก็จะค่อย ๆ เสื่อมหายไป สิ่งที่เคยกลัว

ก็จะกลับกล้วอย่างเดิม สิ่งที่คุณเคยรักก็จะรักอย่างเดิม อะไร ๆ
ก็จะกลับสู่สภาพเดิม หรืออาจมากกว่าเดิม ๆ. 254

อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ. ความเชื่อที่ไม่
เคยแน่นแฟ้นมาแต่ก่อนก็ปรากฏว่าแน่นแฟ้น เช่นเชื่อในพระ
รัตนตรัยหรือในสิ่งที่ตัวนี้จะเชื่อ. แม้ที่สุดเช่นความพอใจใน
ธรรมะก็มีอาการรุนแรง. ลักษณะของความเฉยต่อสิ่งทั้งปวง
ก็มีอาการชัดแจ้ง ล้วนแต่เป็นอาการจูงจิตให้หลงผิด ก็คิดว่าตน
ได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว. 255

เป็นการยากมากที่คนแรกพบแรกถึงสิ่งเหล่านั้น จะเข้าใจ
ใจได้ว่ามันเป็นอุปสรรคและเป็นเครื่องกีดขวางทางวิปัสสนา; มี
แต่จะกลับเห็นไปเสียว่านี่เป็นยอดสุดของวิปัสสนาทีเดียว. ต่อ
เมื่อใดเกิดความรู้แจ้งจริง ๆ ว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่กีดขวางทาง
วิปัสสนาขั้นที่จะทำการตัดกิเลสละเอียดเสียได้ เมื่อนั้นจึงจะถือได้
ว่าเป็นตัววิปัสสนาที่ ๓ คือความบริสุทธิ์หมดจดของความรู้ความ
เห็นที่ว่าอะไรเป็นทางถูกอะไรเป็นทางผิด. เขาจะต้องศึกษา
อบรมดำรงตัวให้เดินไปในทางที่ถูกไว้เรื่อย ๆ ไป จนเกิดความรู้
แจ้งชัดในหนทางของการวิปัสสนาที่ถูกที่แท้ โดยประการ
ทั้งปวง. 256

ตัววิบัติสนาที่ ๔ เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องทางผิดทาง ถูกโดยสมบูรณ์เช่นนั้นแล้ว ความรู้ในอันคับต่อไปก็จะต้องดำเนิน ถูกทางเป็นธรรมดาและจะก้าวหน้าไปตามลำดับ นับตั้งแต่เห็น ความจริงในสังขารทั้งปวงชัดแจ้งถึงที่สุด จนกระทั่งวางใจเฉยใน สิ่งทั้งปวง มีจิตพร้อมที่จะบรรลุถึงการรู้ร้อยสัจที่ เป็นคุณชั้น วิเศษสืบไป เรียกว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งแปลว่า ความ หมดจดแห่งความรู้ความเห็นในทั่วทางแห่งการปฏิบัติ นับเป็น วิบัติสนาตัวที่ ๔ หรือนับเป็นวิสุทธิอันคับที่ ๖. 257

เนื่องจากไม่มีคำอธิบายอันละเอียดของญาณนี้ในพระ ไตรปิฎกโดยตรง อาจารย์ในชั้นหลัง ๆ จึงจำแนกลำดับความรู้ใน ทั่วทางแห่งการปฏิบัติเป็น ๔ ลำดับด้วยกัน และเรียกว่า วิบัติสนา ญาณ ๔ คือ :- 258

๑. เมื่อวิบัติสนาดำเนินไปถูกทาง และการพิจารณา ความ เกิด แก่ เจ็บ ตายของสังขารถึงที่สุดแล้ว ก็เพ่งพิจารณา แนวแน่แท้ในภาวะความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปของ สังขารเหล่านั้นจนแจ่มแจ้งที่สุด ก็มองเห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วย การเกิดและดับเหมือนท้องทะเลระยิบระยับ เต็มไปด้วยการ เกิดและการดับของฟองน้ำที่เกิดจากลูกคลื่น ฉะนั้นก็นั้น

ความรู้ที่ได้ในขณะนี้เรียกว่า อุทฺธัพพยานุบัติสสนาญาณ แปลว่า
 ความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไป
 หรือมักเรียกกันสั้น ๆ ว่าอุทฺธัพพญาณ. การเห็นเหล่านี้เกิด
 จากการเพ่งพิจารณาให้ชัดและให้นานพอ จนกว่าความรู้นี้จะ
 แน่นแน่นเหมือนกับย้อมติดอยู่ในใจ เพื่อให้มีกำลังแรงมากพอ
 ที่จะเบือนหน้าถ่ายถอนความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ เสียได้. นี่เป็น
 วิบัติสสนาญาณอันที่ ๑. 259

๒. การเพ่งพิจารณาความเกิดขึ้น และความเสื่อม
 สลายไปถึงสองประการในคราวเดียวกันนั้น ยังหยาบอยู่ ยังพรั
 กว่าที่จะเพ่งเพียงอย่างเดียว ในขั้นนี้ท่านจึงให้ทิ้งเสียอย่างหนึ่ง
 คือไม่เพ่งดูฝ่ายเกิด เพ่งดูแต่ฝ่ายความดับ เพื่อให้เห็นความสลาย
 หรือความดับลึกซึ้งรุนแรงถึงที่สุด จนกระทั่งรู้สึกว่าเป็นโลกทั้ง
 ปวงไม่มีอะไรนอกจากความพังทลายหรือความแตกดับทั่วไปหมด
 เหมือนกับท่าฝนตกลงมาทั่วไปทุกหนทุกแห่ง. จิตที่อยู่ใน
 ความรู้สึกเช่นนั้น เรียกว่าประกอบอยู่ด้วย ภังคานุบัติสสนาญาณ
 แปลว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความพังทลายหรือความดับ.
 เรียกสั้น ๆ ว่าภังคญาณ. นี่เป็นวิบัติสสนาญาณอันที่ ๒. 260

๓. เมื่อความเห็นแจ้งในความแตกเสื่อมสลาย มีมาก
 เพียงพอแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้แจ้งต่อไปเป็นลำดับที่ ๓ ว่า

ภาวะคือความมีความเป็นทั้งหลายนี้ เป็นสิ่งที่น่ากลัว. ความ
 น่ากลัวปรากฏเต็มไปในภาวะทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นกามภพ รูปภพ
 หรืออรุณภพก็ตาม. ภพทั้งปวงเต็มไปด้วยภาวะที่น่ากลัว เพราะ
 มีความแตกทำลายของสังขารทั้งปวงอยู่ทุกขณะจิต จึงเกิดเป็น
 ความหวาดกลัวสะทุ้งถึงที่สุดจริง ๆ ขึ้นในใจของผู้เห็นแจ้ง. และ
 ความกลัวอันถูกต้องนั้นจะประจำอยู่ในใจ เป็นความเห็นแจ้งชนิด
 หนึ่ง ว่ามีแต่ความน่ากลัวเปรียบประดุจยาพิษ อาวุธ หรือโจร
 อันโหดร้ายเท่านั้น ที่บรรจุอยู่ในภพทั้ง ๓ เต็มไปหมดไม่มีอะไร
 นอกไปจากนั้น. ความรู้สึกเช่นนั้นท่านเรียกว่า ภยคุปป์ภฐานญาณ
 แปลว่าความรู้แจ้ง เห็นภาวะทั้งหลายว่าเต็มไปด้วยความน่ากลัว.
 เรียกสั้น ๆ ว่า ภยญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๓. 261

๔. เมื่อรู้สึกว่าได้เต็มไปด้วยความน่ากลัวในภาวะทั้งปวง
 มากพอ ต่อไปก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาว่าสภาพของสิ่งทั้งปวง
 ประกอบอยู่ด้วยโทษอันร้ายกาจโดยส่วนเดียว ไม่มีความปลอดภัย
 ในการที่จะไปหลงเกี่ยวข้องกับสิ่งของเหล่านั้น. เปรียบเหมือน
 บ้าที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่เป็นที่น่าอภิรมย์แก่ผู้ต้องการความ
 เพลิดเพลินจากบ้า ฉันทาก็ฉันทนั้น. ความรู้สึกเห็นสภาพทั้งปวง
 เต็มไปด้วยโทษต่าง ๆ เช่นนี้ เรียกว่าอาทณวานุปัสสนาญาณ

แปลว่า ความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นโทษของสังขารทั้งปวง. เรียกสั้น ๆ ว่าอาทินวญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันที่ ๔. 262

๕. เมื่อพิจารณามองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเต็มไปด้วยโทษทุก ๆ กระเบียดนิ้วเช่นนั้นแล้ว ก็เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในภาวะทั้งปวง เห็นเป็นเหมือนกับบ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้เหลือแต่คุ่นถ่าน; ดูเป็นรูปโครงของบ้านเรือนถูกไฟไหม้ ไม่น่าเสนาหาแต่ประการใด. ความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการที่ต้องระคนอยู่กับสิ่งปรุงแต่งทั้งปวงนี้ เรียกว่านิพพิทานุสัสสนาญาณ แปลว่า ความรู้ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย. เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพิทาญาณ. นับเป็นวิปัสสนาญาณอันที่ ๕. 263

๖. เมื่อเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายที่แท้จริงเช่นนั้น ก็เกิดความรู้สึกที่อยากจะพ้นจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นจริง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับความรู้สึกอยากพ้นตามธรรมดาของพวกเรา ซึ่งไม่มีกำลังของสมาธิ หรือกำลังของความเห็นแจ้งช่วยอยู่ มันจึงไม่อยากพ้นจริงเหมือนอย่างความเห็นที่เกิดตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ. เพราะความเบื่อหน่ายก็เกิดขึ้นโดยอำนาจวิปัสสนาญาณนั้น จิตใจมันจะไปด้วยทั้งหมด : รู้สึกกลัวเท่าไรก็รู้สึกอยากพ้นเท่านั้น ; เพราะฉะนั้นจึงเป็นการอยากพ้นจริง ๆ. ท่านมีอุปมาว่ามีความอยากพ้น

มากขนาดเท่า ๆ กับความอยากพ้นของสัตว์ เช่นเขี้ยวซึ่งกำลังกิน
อยู่ในปากของงู มันอยากพ้นเท่าไรก็ลองกัดดูเอาเถิด. เทียบกัน
ที่มีนิพพิทาญาณแล้วก็อยากพ้นจากภาวะทั้งปวงมากเท่านั้น. หรือ
เปรียบอย่างเนื้อหรือนกที่ติดบ่วงคันเร่า ๆ อยู่ มันอยากพ้นจาก
บ่วงนั้นเท่าไร เขาก็อยากพ้นจากสังสารทุกข์มากเท่านั้น. ความ
รู้สึกอยากจะพ้นจริง ๆ ทำนองนี้ เรียกว่ามูญจิตुकัมยตาญาณ ซึ่ง
แปลว่า ความรู้เป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์. นับ
เป็นวิบัติสทนาญาณอันที่ ๖. 264

๗. ที่นี้ เมื่อความอยากพ้นอย่างรุนแรงมีมากพอ จึง
เกิดความรู้สึกตื่นหาหนทางอย่างรุนแรงเช่นกัน ท่านเรียกชื่อของ
ความรู้สึกนี้เป็นภาษาบาลีว่า ปฏิสังขานุบัติสทนาญาณ แปลว่า
ความรู้เพื่อกำหนดพิจารณาหาทางหลุดรอด. กล่าวง่าย ๆ ก็คือ
การมองสอดส่องไปเรื่อย ๆ ว่า เมื่อภาวะทั้งหลายเป็นไปอย่างนี้
ทั้งเราก็ออยากจะพ้นมัน พิจารณาไปก็มองเห็นอุปาทาน มอง
เห็นกิเลสซึ่งเป็นเหตุผูกพันจิตให้ติดอยู่กับภาวะนั้น ๆ ว่ามันมี
อยู่อย่างเหนียวแน่น จึงหาหนทางต่อไปในอันที่จะทำให้กิเลสนั้น
อ่อนกำลังลงเสียก่อน. เมื่อเห็นความอ่อนกำลังของกิเลสนั้น
แล้วจึงทำลายมันเสีย. 265

ท่านเปรียบอุปมาการทำกิเลสให้อ่อนกำลังนี้ไว้ว่าเหมือนกับคนคนหนึ่งไปสู่มหาปลา; ได้รู้คิดว่าปลาก็เอามาดีไว้; ใครบอกว่างูก็ไม่เชื่อ จนกระทั่งได้อาจารย์ซึ่งมีสติปัญญาเมตตากருณา มาก มาพรีชา^๕แจ้งจนรู้ว่ามันเป็นงูไม่ใช่ปลา จึงเกิดกลัวขึ้นมา อยากจะพ้นจากงูด้วยการหาวิธีฆ่ามันเสีย. เขาได้จับกองชูขึ้น^๕ เหนือศีรษะ แล้วแกว่งเป็นวงกลมจนกระทั่งงูเพรีย และปล่อย ให้งูกระเด็นไปตกนอนตาย; ถ้าไม่ตายก็ตามไปฆ่าเสียให้ตาย. อุปมานี้ท่านหมายถึงการเห็นแจ้ง ว่าสิ่งที่ผูกพันคนให้ติดอยู่กับ ภาวะต่าง ๆ อย่างน่ากลัวน่าสังเวชที่สุดนั้น คือกิเลส. ถ้าไม่มี อุปายทำให้กิเลสถอยกำลังลงทุก ๆ วันแล้ว การฆ่ากิเลสย่อมเป็น ไปไม่ได้ เพราะกิเลสมีกำลังมากเหลือเกิน เหลือกำลังของปัญญา ที่ยังน้อยจะไปฆ่ามันได้ จึงต้องบ่มปัญญาให้เกิดมากขึ้น และ พร้อมกันนั้นก็ทรมานกิเลสให้มันถอยกำลัง.

266

การพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเอาไม่น่าเป็นอยู่เสมอและยิ่งขึ้น ๆ นั้นแหละ เป็นการตัด อาหารของกิเลส ทำกิเลสให้ถอยกำลังอยู่เป็นประจำวันเสมอไป; และเราจะต้องทำให้มากขึ้นให้แบบกายยิ่งขึ้นไปอีก. นี่เป็น ช่องทางที่เราจะเอาชนะกิเลสซึ่งใหญ่เท่าภูเขา ด้วยตัวเราเล็กน้อย

เดี๋ยวนี้ได้. ท่านเปรียบว่าเราต้องมีความกล้าให้มากพอ เท่ากับว่า
 ตัวเราเป็นหนูตัวนิตเดียวก็กล้าฆ่าเสือโคร่ง ๒-๓ ตัวเป็นต้น.
 เราต้องมีความตั้งใจจริงสอคล้องหาหนทางตามประสาหนูตัวเล็ก ๆ
 ถ้าสู้ซึ่งหน้าไม่ได้ต้องใช้อุบายด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้มันอ่อนกำลังลง
 ทุก ๆ วัน แล้วก็ไม่ลดละติดตามฆ่าอยู่เสมอ. อุบายอย่างนี้ท่าน
 เรียกว่าปฏิสังขานุปัสสนาญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับ
 ที่ ๗.

267

๘. การทำให้กิเลสอ่อนกำลังนั้น เป็นเหตุทำให้เรา
 วางเฉยในสิ่งทั้งปวงได้ยิ่งขึ้นทุกที ฉะนั้น โอกาสต่อไปนี้ จึงเป็น
 ลำดับแห่งสังขารูปেকชาญาณ ซึ่งแปลว่า ความรู้อันเป็นเหตุให้
 วางเฉยในสังขารทั้งปวง. ญาณนี้อาศัยการพิจารณาเห็นความ
 ว่างแห่งสังขารทั้งหลาย ว่าว่างจากแก่นสาร ว่างจากความเป็น
 สัตว์เป็นบุคคล ว่างจากสาระคือความเที่ยงแท้ถาวร ว่างจากความ
 สุข เพราะเต็มไปด้วยทุกข์ ว่างจากความงามเพราะดูแล้วล้วนแต่
 น่ารระอา ดังนั้นเป็นต้น. ในที่สุดก็เกิดความวางเฉยในสิ่งทั้งปวง
 ในทุก ๆ ภาวะ; เห็นสิ่งที่เคยรักใคร่หลงใหลเป็นก้อนอิฐก้อน
 หินก้อนดินไป.

268

ท่านเปรียบความข้อนี้อีกว่า เหมือนกับคนที่เคยรักกันมา
 แต่ก่อน บัดนี้ปรากฏว่าเป็นกบฏก็หมดรัก; เช่นในกรณีที่มีเมีย

มีขุเลยมหตความรัก. ครั้นหย่าขาดจากกันแล้ว เขาจะไปทำอะไรต่อไปก็ได้ ใจเราเฉยได้. ภาวะต่าง ๆ ที่แต่ก่อนนี้เคยเป็นที่เอร็ดอรร่อนนาประการของตน เมื่อจิตสูงขึ้นมาถึงญาณอันดับที่ ๘ นี้แล้ว ก็ทราบว่ามันว่างจากสาระใด ๆ จึงวางเฉยเสียได้ในภาวะทั้งปวง เหมือนบุรุษที่วางเฉยกับภรรยาที่หย่าขาดกันแล้วเป็นต้น. สังขารูปกชาญาณนี้ จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๘ เรียกสั้น ๆ ว่า อุเบกชาญาณ.

269

๔. เมื่อวางเฉยในภาวะทั้งปวงได้อย่างนี้ ใจก็พร้อมแล้วที่จะรู้ปริยสัจ ๔ ชนิดที่จะทำให้บรรลุถึงทางที่นำไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. จิตที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ท่านเรียกว่าสัจจานุโลมิกญาณ แปลว่า ความเห็นที่พร้อมถึงที่สุดแล้ว ที่จะรู้ปริยสัจชนิดที่เป็นขั้นทำลายกิเลสเครื่องผูกพันคนให้ติดโลก ให้หมดไปได้ เป็นพระอรียบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่ง. นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๔. เรียกสั้น ๆ ว่า อนุโลมญาณ.

270

วิปัสสนา ๔ ลำดับนับตั้งแต่อุทกขณิกญาณไปจนถึงสัจจานุโลมิกญาณเป็นที่สุดนี้ เมื่อเป็นไปอย่างสมบูรณ์เต็มที่แล้ว เรียกว่าปฐิปทาญาณทัตตสนวิสุทธิ เป็นวิปัสสนาญาณทั่วที่ ๔ หรือนับเป็นวิสุทธิอันดับที่ ๖ กล่าวคือความบริสุทธิ์หมด

จากสะอากติแห่งปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือทำให้เห็นทางดำเนินไป
ของการพิจารณา จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งและตัดกิเลสได้. 271

ตัววิปัสสนาที่ ๕ ต่อจากนั้น ก็ถึงวิสุทธิอันดับ ๗ ที่
เรียกว่าญาณทัสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็นที่ถูกต้อง
ซึ่งได้แก่อริยมรรคญาณนั่นเอง. นี่เป็นสุดท้ายของวิปัสสนาหรือ
ผลของวิปัสสนา ได้แก่อริยมรรคญาณทั้ง ๔ นับเป็นวิปัสสนาตัว
ที่ ๕. 272

ในลำดับระหว่างสัจจานุโลมิกญาณ กับญาณทัสสน-
วิสุทธินี้มีโคตรภูญาณแทรกอยู่ ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายกั้น
ระหว่างกนธรรมคาถามีกิเลส กับ พระอริยบุคคล. แต่โดยที่
โคตรภูญาณมีขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป จึงควรสงเคราะห์เข้าใจ
เสียในฝ่ายปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะยังอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่าย
บุญกุศล ซึ่งยังข้องแวะอยู่กับราคะ หรือเรื่องน่ายึดถือ. 273

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่าหลักแห่งการศึกษาวิปัสสนานี้
มีรากฐานที่ทั้ง คือศีลและสมาธิ. พิจารณาอะไร? ขอตอบว่า
พิจารณาสิ่งทั้งปวง จะเรียกว่าโลกหรือภาวะหรือสังขารหรือ
ขันธห้าก็ได้; เพราะว่าในภาวะทั้งหลายก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า
ขันธห้า. พิจารณาให้เห็นอะไร? ตอบว่าให้เห็นความไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีเต็มไปด้วยในภาวะทั้งหลายในโลก เช่น
เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป ๆ จนเห็นว่าเต็มไปด้วยความ
น่ากลัว น่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรที่น่าเอนำเป็น. อาการเหล่านี้
คือลักษณะที่จะต้องปรากฏในวิปัสสนา. 274

อะไรเป็นกิจของวิปัสสนา ? กิจโดยตรงของวิปัสสนา
ก็คือการกำจัดความโง่ เพราะวิปัสสนาแปลว่า ความเห็นแจ้ง.
ผลของวิปัสสนาคืออะไร ? ผลก็คือเกิดความแจ่มแจ้ง เกิดความ
รู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งทั้งปวง กำจัดกิเลสให้สูญสิ้นไป เป็นความ
สะอาดสว่างสงบ ไม่มีอะไรผูกพันจิตนี้ให้ติดอยู่กับภาวะทั้งหลาย
ในโลก จึงเกิดลักษณะที่เรียกว่า หลุดพ้นออกจากโลก อันเป็น
ที่อยู่ของหมุ่คนผู้ติดคาม. จิตไม่มีความทุกข์เพราะไม่มีค้นหา
หรือความอยากแต่ประการใดอีกต่อไป. ท่านเรียกอาการเช่นนี้
ว่าถึงที่สุดแห่งความทุกข์ทั้งปวง เป็นการบรรลุมรรคผลนิพพาน
ถึงที่สุดแห่งกิจที่จะต้องกระทำในพระพุทธศาสนา ได้ด้วยการ
กระทำอย่างนี้. 275

ทั้งนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวแห่งปัญญาของเราจะ
เดินไปอย่างนี้ ก็มีลำดับแห่งความบริสุทธิ์สะอาด ๗ ลำดับ ซึ่ง
จะต้องสัมพันธ์กันอย่างนี้ ; และลักษณะการดำเนินของปัญญาที่

จะเจาะแทงโลกทั้งหลายอีก ๙ ลำดับ ; รวมเรียกว่าเรื่องวิบัติสสนา.
ท่านจัดไว้ในลักษณะเป็นระเบียบหรือหลักวิชาการ 276

ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ นั้น อาจหาอ่านได้จาก
หนังสือจากครุบาอาจารย์สืบไป. แต่โดยแนวใหญ่ๆ แล้ว ขอให้
เข้าใจไว้อย่างนี้สำหรับเบื้องต้นมิให้เกิดความเข้าใจผิด ใน
การปฏิบัติธรรมอันเป็นขั้นยอดสูงสุด ของพุทธศาสนา.
ปรากฏว่าในขณะนี้มีคนที่หลงผิดอยู่เป็นจำนวนมาก ที่
ได้เข้าไปยึดเอาสิ่งที่ไม่ใช่วิบัติสสนามาเป็นวิบัติสสนา; เลย
ทำให้เกิดเป็นวิบัติสสนาการค้ำหาเงิน วิบัติสสนาชวนเชื่อ
เพื่อได้พรรคพวก แล้วแต่งตั้งให้เป็นพระอริยเจ้าแบบ
ใหม่ๆ อันอยู่ในสภาพที่น่าเวทนาอย่างยิ่ง. 277

ลำดับแห่งการหลุดพ้นจากโลก

วิปัสสนา เป็นการปฏิบัติทางจิต เพื่อยกจิตให้ขึ้นสูง ขนาดที่ความทุกข์ใจครอบงำไม่ได้ พ้นทุกข์ด้วยอำนาจของการที่ รู้แจ้งว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ แล้วสิ่งต่างๆ ในโลกก็จะไม่มีอิทธิพล นำใจเราให้หลงรักหรือหลงซังต่อไป เรียกว่าจิตอยู่เหนือวิสัยของ ชาวโลก ขึ้นถึงฐานะอันใหม่ ที่ท่านเรียกว่า “โลกุตตรภูมิ” การที่จะเข้าใจโลกุตตรภูมิได้ชัดเจน เราจำเป็นต้องรู้เรื่องที่ตรง กันข้าม กล่าวคือ “โลกียภูมิ” ด้วยเหมือนกัน. 278

โลกียภูมิ ก็คือระดับของจิตที่สิ่งต่าง ๆ ในโลกมีอิทธิพล เหนือจิต. แบ่งโดยสรุปที่สุดออกเป็น ๓ พวก กล่าวคือ กามาวจรภูมิ หมายถึงระดับของจิตที่ยังพอใจอยู่ในกามทั้ง ปวง. ถัดไปคือ รูปาวจรภูมิ ได้แก่ฐานะของจิตที่ไม่ทำ จนถึงกับพอใจในกามคุณ แต่ว่ายังพอใจในความสุขซึ่งเกิดจาก สมบัติที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์ อันไม่เกี่ยวกับกาม. ภูมิที่ถัดไป

อีกคือ อรูปาวจรภูมิ นี่คือสถานะของจิตที่ยังพอใจในความสุข
สงบที่สูงขึ้นไปกว่านี้อีกชั้นหนึ่ง เกิดจากความสงบโดยยึดสิ่งซึ่ง
ไม่มีรูปเป็นอารมณ์. 279

ถ้าจะจัดให้เป็นคู่ ๆ ระหว่างภูมิกับภพ ก็มีทางที่จะทำ
ได้ : “ภูมิ” หมายถึงสถานะหรือระดับแห่งจิตใจของผู้นั้น ๆ
ส่วน “ภพ” หมายถึงภาวะเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับผู้ที่มีภูมิแห่งจิตใจ
เช่นนั้น ๆ ฉะนั้นผู้ที่มีกามาวจรภูมิจึงอยู่ในกามาวจรภพ; รูปา-
วจรภูมิก็คู่กับ รูปาวจรภพ; และอรูปาวจรภูมิคู่กับอรูปาวจรภพ.
คำว่าภูมินั้นหมายถึงสถานะทางจิตใจ คำว่าภพหมายถึงภาวะเป็น
ที่อยู่ที่อาศัยของผู้ซึ่งมีจิตใจต่าง ๆ กัน. จึงแบ่งได้เป็น ๓ ภูมิ ๓
ภพ. 280

โลกียภูมิ คือสถานะทางใจของสัตว์สามัญทั่ว ๆ ไป.
แม้จะสมมติเรียกชื่อต่างกัน เป็นมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์
เทรจฌาน .หรือเป็นสัตว์นรกก็ตาม ก็รวมอยู่ใน ๓ ภูมินั้น.
คนหนึ่ง ๆ ในโลกนี้อาจจะมีจิตใจอยู่ภูมิใดภูมิหนึ่ง ในเวลา
ใดเวลาหนึ่งได้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่เป็นการเหลววิสัย. แต่
ว่าส่วนมากจะต้องตกอยู่ในกามาวจรภูมิเป็นธรรมดา คือจิตของ
มนุษย์เราโดยปกตินั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของความเอร็ดอร่อยทางรูป
รส กลิ่นเสียง สัมผัส. 281

แต่ในบางคราวบางโอกาส อาจจะออกมาได้จากอิทธิพล
 ของสิ่งยั่วยวนเหล่านี้ได้ เพราะอาศัยการทำจิตให้ไปจกจ่ออยู่
 ที่ความสงบสุขอันเกิดจากการเพ่งที่รูปธรรม หรือรูปธรรมเป็น
 อารมณ์แล้วแต่การเพ่ง ฉะนั้น ในบางคราว จิตของมนุษย์เรา
 จึงอยู่ในลักษณะที่เป็นรูปาวจรภูมิ หรือรูปาวจรก็มี. สำหรับ
 ในอินทีย ครั้งสมัยพุทธกาลนั้นนับว่ามีมา เพราะว่ามีผู้
 ออกแสวงหาความสงบสุขชั้นรูปาวจรภูมิ หรือรูปาวจรภูมินั้น
 อาจจะกล่าวได้ว่ามีอยู่ทั่ว ๆ ไปในป่า. สำหรับบัดนี้มีน้อย แต่
 ถึงอย่างนั้นก็กล่าวได้ว่า เป็นฐานะที่คนทั่ว ๆ ไปจะเข้าถึงได้อยู่
 นั่นเอง.

282

ทั้งยังกล่าวได้อีกว่า เมื่อใดจิตของผู้ใดตั้งอยู่ในภูมิใด
 เมื่อนั้นภาวะที่เขากำลังอาศัยอยู่นั้น ก็จะกลายเป็นภพที่มีชื่อนั้น
 ไปทันที. เช่นใครคนหนึ่งในโลกนี้ กำลังเป็นสุขอยู่ด้วย
 รูปาวจรสมบัติ โลกนี้ก็กลายเป็นรูปาวจรภพสำหรับเขาไป เพราะ
 เขาไม่รู้สึกลงในสิ่งอื่นใดนอกจากรูปาวจรธรรม. โลกนี้ในขณะ
 นั้นและสำหรับเขาผู้นั้น ก็มีค่าเท่ากับรูปาวจรภพ ไปจนกว่า
 ฐานะแห่งจิตใจของเขาจะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป.

283

ผู้ที่อยู่ในภูมิทั้ง ๓ นี้ ถึงแม้ว่าจะได้รับความสุขความ
 สงบชนิดที่เหมือนกับว่าเป็นก้อนหินก้อนดินหรือก้อนไม้ไปแล้ว

ก็ยังมีความยึดถือตัวตน ยังอาศัยค้นหาต่าง ๆ ชนิก ตลอดจนค้นหา
 ชนิกที่ละเอียดที่สุด เช่นไม่ชอบภาวะที่ตนอยู่ตนเป็น จนทำให้
 ต้องแสวงภาวะใหม่ มีการประกอบกรรมต่าง ๆ ทั่วอำนาจของ
 ความอยากนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่ใช่
 โลกุตตรภูมิ จึงจัดไว้เป็นโลกียภูมิ. 284

ส่วนโลกุตตรภูมินั้น มีจิตอยู่เหนือวิสัยชาวโลก มอง
 เห็นสภาพของโลกเป็นของไม่มีสาระตัวตนแก่นสาร ใจไม่ต้องการ
 สิ่งใด ๆ ในโลก. พวกที่ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมินี้ ยังแบ่งออกเป็น
 ชั้น ๆ ตามหลักของพุทธศาสนา เป็นมรรค เป็นผล ๔ ชั้น
 ทั่วกันคือชั้นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และ
 พระอรหันต์. ความเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวกนี้ หมายถึง
 โลกุตตรภูมิ. 285

คำว่า “โลกุตตร” แปลว่า “อยู่เหนือโลก” หรือ
 “ยิ่งไปกว่าโลก” หมายถึงจิตใจ มิได้หมายถึงร่างกาย. ร่างกาย
 นั้นจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ขอให้เป็นภาวะที่พอพักอาศัยของผู้ที่มีจิตใจ
 อันตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิก็แล้วกัน. ส่วนโลกที่ต่ำไปกว่านั้นเช่น
 นรก อบาย หรือที่ทนทุกข์ทรมานเช่น กุก ตะราง จึงไม่เป็นภพที่
 สมควรแก่พระอริยบุคคล. 286

โลกุตตรภูมิแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น และสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างเป็น ๔ ชั้นก็คือกิเลสต่าง ๆ ที่จะพึงละให้ขาดไป. กิเลสในหมวกนี้ท่านจำแนกไว้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า สังโยชน์ แปลว่า เครื่องผูกพันอย่างพร้อมพรั่ง. เครื่องผูกพันทั้ง ๑๐ นี้ผูกพันคนหรือสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในโลก คนจึงตกอยู่ในวิสัยนี้ และเป็นโลกียภูมิ. ฉะนั้นถ้าตัดเครื่องผูกพันเหล่านั้นออกเสียได้ จิตก็จะค่อย ๆ หลุดออกไป จากภาวะวิสัยของชาวโลกตามลำดับ. เมื่อตัดได้หมดก็ถือว่า จิตหลุดออกไปสู่ความอยู่เหนือโลก เป็นโลกุตตรภูมิโดยสมบูรณ์.

287

ในกิเลสชั้นละเอียดที่ผูกพันเรา ๑๐ ประการนี้ ประการแรกเรียกว่า สักกายทิฏฐิ แปลว่าความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของตนได้แก่ความเข้าใจผิด หรือสำคัญผิดด้วยอุปาทาน เช่นคิดว่า “ตัวเรา” มีอยู่. นั่นแหละคือความสำคัญผิดในที่นี้ โดยที่คนเราทั่วไป ไม่รู้จักอะไรมากไปกว่าร่างกาย และจิตที่เนื่องอยู่กับร่างกาย จึงเหมาเอาของ ๒ อย่างนี้เป็นตัวตนโดยมีความเข้าใจว่ากายพร้อมทั้งจิตนี้เป็นตัวตนเป็นข้าพเจ้า. สัญชาตญาณว่ามีตัวเราเอง เป็นไปหนักแน่นมากถึงกับใคร ๆ ก็ยอมคิดว่ามีตัวของตนอยู่ทั้งนั้น เพราะเป็นมูลฐานที่ทำให้ชีวิตทรงอยู่ได้ ทำให้รู้จักป้องกันตัว ทำให้แสวงหาอาหารหรือสืบทพันธุ์เป็นต้น. แต่ที่

เรียกกันว่าสัทธิกายทิฐิในที่นี้ ประสงค์เอาเพียงชั้นหยาบ ๆ ที่เป็นเหตุให้ เห็นแก่ตัวจัก ถือเป็นกิเลสตัวแรกที่จะต้องละให้ได้เสียก่อนตัวอื่น ๆ.

288

สังโยชน์ข้อที่ ๒ เรียกว่า วิจิกิจฉา หมายถึงความสงสัย เป็นเหตุให้ลังเลไม่แน่ใจ. ส่วนใหญ่ที่สุดประสงค์เอาความสงสัยในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์. ลังเลเพราะไม่รู้จริง เช่น สงสัยว่าเรื่องนี้มีนัยอย่างไรกันแน่. การปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์มันเป็นของที่เหมาะสมแก่ตนหรือไม่? ทำได้หรือไม่? มันดีกว่าสิ่งอื่นจริงหรือไม่? ทำได้จริง ๆ หรือเปล่า? พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ตรัสรู้ถูกต้องจริงหรือ? เป็นบุคคลที่หลุดพ้นจากความทุกข์จริงหรือ? คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์นั้น จะนำไปสู่ความดับทุกข์จริงหรือ? พระอริยสงฆ์ปฏิบัติพ้นทุกข์ได้จริงหรือ?

289

มูลเหตุของความลังเลก็คือความไม่รู้ (อวิชชา) เหมือนกับปลาที่เกยอาศัยอยู่แต่ในน้ำถ้าใครเล่าให้ฟังถึงเรื่องบนบกมันคงไม่เชื่อ. ถ้าเชื่อก็คือเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง คนเราที่จมอยู่ในกามารมณ์ก็เหมือนกัน เกยชินกับกามเหมือนปลาอยู่ในน้ำ เมื่อพูดถึงเรื่องอยู่นอกกาม เหนือโลก ก็เข้าใจไม่ได้. ที่เข้าใจได้บ้างก็ยัง

ล่งเล. ความรู้สึกฝ่ายต่ำมีอยู่เป็นสันดาน ส่วนความรู้สึกฝ่ายสูงนั้น
 เพิ่งจะก่อรูปขึ้นใหม่. การโต้แย้งกันระหว่างความรู้สึกฝ่ายสูงกับ
 ฝ่ายต่ำนั้นแหละ คือการล่งเล. ถ้ากำลังใจไม่เพียงพอ ความ
 รู้สึกฝ่ายต่ำมักชนะ. วิจิติจนาหรือความล่งเลในความคิด เป็นของ
 มีประจำอยู่ในคนทุกคนมาตั้งแต่เกิด. คนที่ได้รับการอบรมมา
 ผิด ๆ อาจจะมีมากขึ้น. จะต้องพิจารณาให้เห็นโทษของความล่งเล
 ใจซึ่งมีอยู่ในการงาน มีอยู่ในชีวิตประจำวัน จนเป็นผู้ไม่อาจมั่น
 ใจในความคิด ความถูกต้อง หรือความพันทุกซ์เป็นต้น. 290

ที่นี้ถึงสังโยชน์ข้อที่ ๓ เรียกว่า สลัฬพัตตปราคาส
 แปลว่า การจับวชิรศีลและวัตรผิดความมุ่งหมายที่ถูกต้อง. โดย
 ใจความ ก็คือการติดยึดมั่นในสิ่งที่ตัวเคยประพฤติปฏิบัติมา
 ด้วยความเข้าใจผิด. ส่วนมากเกี่ยวกับลัทธิประเพณี ตัวอย่างเช่น
 การเชื่อพิธีไสยศาสตร์ และการปฏิบัติทางไสยศาสตร์
 ต่าง ๆ อันเป็นสลัฬพัตตปราคาสโดยไม่ต้องสงสัย. 291

แม้ในเรื่องของพระพุทธศาสนา ถ้าปฏิบัติไป
 ด้วยความเข้าใจผิดว่าจะเกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เกิด
 ฤทธิ์อำนาจมากุมครองเราได้ อย่างนี้ก็เป็นการปฏิบัติโดย
 หวังผลผิดทาง และไร้เหตุผลอยู่นั่นเอง. ตัวอย่างเช่นการ

สมาทานศีลหรือประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งที่แท้ก็เพื่อจะกำจัดกิเลส
แต่ถ้าไปเข้าใจว่าจะทำให้เกิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แล้วใช้ความขลัง
นั้นตัดกิเลสได้ อย่างนี้ก็เป็นความยึดถือซึ่งผิดความมุ่งหมายเดิม.
การปฏิบัติอย่างเดียวกันแท้ๆ แต่ถ้าเข้าใจผิด โดยยึดมั่นถือ
มั่นในทำนองไร้เหตุผล หรือเห็นเป็นของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ไป
แล้ว ก็เป็นสัสพัตตปราคามาสไปทั้งสิ้น.

292

แม้ที่สุดสมาทานศีลปฏิบัติสิกขาบท ด้วยความคิดว่าตน
จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ อย่างนี้ก็ไม่ต้องสงสัยเลย ย่อม
เป็นการจับฉวยศีลและวัตร ผิดความมุ่งหมายของพุทธศาสนาไป
ทำให้การรักษาศีลและพรหมจรรย์ของตนเศร้าหมอง; เพราะว่า
ความมุ่งหมายของพระวินัยนั้น ก็เพื่อกำจัดกิเลสในส่วนหยาบๆ
ทางกายและวาจาเพื่อให้เป็นรากฐานของสมาธิ และต่อไปถึง
ปัญญาเป็นลำดับๆ ไป หาใช้มุ่งหมายเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ไม่.
นี้ได้ชื่อว่า ทำศีลของตนให้สกปรกเศร้าหมองไปด้วยความยึดถือ
ที่ผิด ด้วยอำนาจของความผิดที่ผิด. เรื่องให้ทานก็ดี เรื่องรักษา
ศีลก็ดี เรื่องเจริญสมาธิภาวนาก็ดี ซึ่งถ้าทำไปด้วยความสำคัญ
ผิดต่อความมุ่งหมายที่แท้จริงของการกระทำเหล่านั้น จะต้องเป็น
การกระทำนอกกลุ่มนอกทาง ของพุทธศาสนาทั้งนั้น.

293

ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่า แม้การปฏิบัติในวงของพุทธบริษัทเรา ถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดเพราะกิเลสตัณหาเข้าครอบงำ เช่นมีความหวังในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์เมื่อใดแล้ว ก็จะกลายเป็นสัพพัตตปราคาสไป. แม้แต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ชาวบ้านเราชอบทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่นในการสวดมนต์ทำบุญบ้านหรืออะไรก็ตาม จะต้องเอาข้าวสุกและสารับขาวหวานชุดหนึ่ง มาตั้งไว้หน้าพระพุทธรูป เป็นทำนองเช่นวิญญานพระพุทธรูปเจ้า หรือเป็นการถวายข้าวพระ เชื่อกันว่าวิญญานของพระพุทธรูปเจ้าจะได้ฉันข้าวที่จิตนำมาถวาย. ถ้าทำด้วยความรู้สึกหรือเข้าใจเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นการปฏิบัติผิดความมุ่งหมายเต็ม ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์โดยไม่มีต้องสงสัย.

294

เรื่องของการประพฤติดีกความประสงค์ที่ถูกต้องนั้นนับว่ามีตาชด้นอยู่ทั่ว ๆ ไปในวงพุทธบริษัท เป็นการทำให้ไปอย่างงมงายไร้เหตุผล ทำให้ข้อปฏิบัติหรือระเบียบที่ติงามอยู่ก่อน ต้องสกรปรกไปด้วยความงโงะเลาและความหลงผิดของคนเหล่านั้เอง. นั้คือความหมายของคำว่า “สัพพัตตปราคาส.”

295

เราจะเห็นได้ว่ากิเลสขั้นี้มีมูลมาจากโมหะ คือความเขลาเข้าใจผิด คนเราเคยถ้อของขลังถ้อของศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม

เพราะได้รับการสอนกันมาผิดๆ อบรมกันมาผิดๆ จึงเป็นสิ่งที่
 ที่มีกันอยู่เกือบทุก ๆ คน. อย่าต้องระบายละเอียดให้มากไปเลย
 มันจะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจกัน แต่ว่าขอให้ท่านทั้งหลาย
 จงเอาหลักเกณฑ์อันนี้ ไปสอบสวนตัวเองดูก็แล้วกัน. 296

กิเลส ๓ อย่างในพวกแรก คือ สักกายทิฏฐิ
 วิจิกิจฉา และสัสสัพพัตตปราคาสัน^๕ ถ้าจะได้ขาดไปจริงๆ
 ก็เรียกว่าได้ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิอันดับที่หนึ่ง คือเป็น
 พระโสดาบัน ไปแล้ว. 297

การละกิเลส ๓ ประการนี้^๕ได้เด็ดขาดไม่ควรดูเป็นของยาก
 เลย เพราะกิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นของเบาเถื่อนที่คนเบาเถื่อนเขา
 ถือกัน เป็นของสำหรับคนเบาเถื่อนที่ยังไร้ความเจริญ. คนที่เรียก
 ว่ามีการศึกษาคือหรือเจริญแล้ว ไม่ควรจะมีของ ๓ อย่างนี้.
 ถ้ายังมีอยู่ก็ต้องถือว่าจิตใจของคนนั้นยังเบาเถื่อนอยู่. ผู้ใดละ
 กิเลส ๓ ประการนี้^๕ได้จึงจะเป็นอริยชนได้. ถ้ายังละไม่ได้ก็ยัง
 เป็นคนโง่เขลา เป็นคนหลงหรือเรียกอย่างดีที่สุดว่า ปุถุชน
 แปลว่าคนที่มีผ้าปิดบังลูกตาหนาทึบ. ปุถุ แปลว่าหนา;
 ปุถุชน จึงแปลว่าคนหนาคือหนาค้วยเครื่องปิดบังลูกตาแห่ง
 ปัญญา. 298

เมื่อบุคคลไถ่ละกิเลส ๓ ประการนี้ได้แล้ว ย่อมจะมี
จิตใจที่เริ่มอยู่เหนือความผูกพันของโลก เพราะกิเลสทั้ง ๓ นี้เป็น
เครื่องผูกพันจิตให้ติดอยู่กับโลก เป็นความโง่เขลาที่ปิดบังความ
จริง และผูกพันจิตใจให้คนติดอยู่กับโลก ครั้นเมื่อละได้ ๓ ชั้นก็
เหมือนกับเพิกถอนสิ่งที่ผูกพันหรือปิดบังเสียได้ ๓ อย่าง จึงหลุด
ลอยขึ้นอยู่เหนือโลกในระดับที่หนึ่งแล้ว เรียกว่าพระอริยเจ้าใน
อันดับแรก จัดไว้เป็นโลกุตตรภูมิอันดับแรก เรียกบุคคลนั้นว่า
เป็น พระโสดาบัน คือผู้แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือ
จะได้นิพพานในอนาคตแน่ ๆ.

299

โลกุตตรภูมิอันดับที่ ๒ นั้น ท่านหมายความว่าถึงการละ
เครื่องผูกพัน ๓ อย่างที่กล่าวสิ้นไปแล้ว และยังสามารถทำ โสกะ
โทสะ โมหะบางส่วน ให้จางไปได้อีกจนถึงกับมีจิตใจสูง มี
ความผูกพันอาลัยอยู่ในกามภพแต่เพียงเล็กน้อยที่สุด ถือกันว่าจะ
เวียนมาสู่โลกนี้เพียงอีกครั้งเดียว จึงได้ชื่อว่า พระสกิทา-
คามิ.

300

ตอนนี้ควรทำความเข้าใจคำว่า พระโสดาบัน เสีย
ก่อน จะช่วยให้เข้าใจคำว่า สกิทาคามิ ง่ายขึ้น. คำว่า
“โสดาบัน” แปลว่าผู้ถึงกระแส. ถ้าถามว่ากระแสแห่งอะไร ?

ก็ตอบว่ากระแสนแห่งนิพพานนั่นเอง. พระโศกานั้นเป็นผู้ถึงเพียง
กระแสนของนิพพาน ยังไม่ถึงตัวนิพพาน. กระแสนี้คือเกลียว
ที่ไหลไปสู่นิพพาน. กระแสนของนิพพานย่อมมีความลาดเอียง
ไปทางนิพพาน เหมือนอย่างลำแม่น้ำที่มีความลาดเอียงไปสู่ทะเล
ถ้าจืตตกไปในกระแสนี้แล้ว แน่นอนย่อมไปถึงนิพพาน. 301

การถึงกระแสนี้หมายถึงการบรรลุนิพพานแน่ๆ ใน
อนาคต แต่อาจยังอีกหลายเวลา - เอาแต่ความแน่ว่าจะต้องถึง
นิพพานเป็นใหญ่. ส่วนพวกที่ ๒ ที่เรียกว่าสกิทาคามีนั่นใกล้จิต
นิพพานยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก จนถึงกับมีอาลัยเหลืออยู่น้อยในความ
เป็นอยู่ของโลกนี้. ถ้าจะกลับมาสู่อารมณ์แบบมนุษย์อีกก็เพียง
หนเดียว เพราะโลภะ โทสะ โมหะ เบาบางมาก แต่ยังไม่
หมดโดยสิ้นเชิง. 302

อันดับที่ ๓ เรียกว่า พระอนาคามี พระอริยบุคคล
ชั้นนี้ นอกจากจะละกิเลสขั้นต้นได้อย่างพระสกิทาคามีแล้วยังละ
สังโยชน์ข้อที่ ๔ ที่ ๕ ได้อีกด้วย. สังโยชน์ข้อที่ ๔ เรียกว่า
กามราคะ ข้อที่ ๕ เรียกว่า ปฏิมะ. กามราคะนั้นหมายถึง
ของรักของใคร่ ที่พระโศกานั้นและพระสกิทาคามีละไม่หมด ยัง
มีความพอใจในของรักของใคร่เหลืออยู่ ทั้งๆ ที่ท่านละสลักกาย-

ทฤษฎี วิจิตรจินา สัมพัทธ์ตปราคาสได้แล้ว แต่ก็ไม่สามารถละความ
 ตึกในกามราคะได้ทั้งหมด ยังเหลืออยู่เป็นบางส่วน. แต่พอมาถึง
 อันดับที่ ๓ คือพระอนาคามีนี้ท่านย่อมละออกหมดได้ไม่มีเหลือ.
 ส่วนกิเลสที่เรียกว่า ปฏิมะ (ความรู้สึกโกรธหรือความขัดแค้นใจ)
 พระสัทธาคามีล้างออกได้เป็นส่วนมาก เหลืออยู่เป็นเพียงความ
 หงุดหงิดความขัดข้องใจอยู่ภายใน ส่วนพระอนาคามีนั้นเอาออก
 ได้หมด จึงเรียกว่า ผู้ละกามราคะและปฏิมะได้. 303

ที่เรียกว่า กามราคะ หรือการติดความพอใจในกามนั้น
 ได้อธิบายไว้อย่างมากแล้วในเรื่องของกามุปาทาน. กิเลสนี้เป็นสิ่ง
 ประจำอยู่ในใจอย่างเหนียวแน่น ราวกะวามันแน่นสนิทเป็นเนื้อ
 เดียวกัน ยากที่จะเข้าใจได้ ยากที่จะล้างออกได้สำหรับคนธรรมดา.
 สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ เช่นจะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส
 ชันไหนประเภทไหนลักษณะอย่างไรก็ตาม ก็เรียกว่ากามทั้งนั้น.
 ความที่จิตยังติดอยู่ด้วยความพอใจในสิ่งที่รักใคร่เช่นนั้น เรียกว่า
 กามราคะ ได้ทุกวิถีทาง. 304

ที่เรียกว่า ปฏิมะ นั้นเป็นความกระทบกระทั่งแห่งจิตที่
 รู้สึกไม่พอใจ. ถ้าพอใจก็จัดเป็นกามราคะ ไม่พอใจจึงเป็นปฏิมะ.
 ความรู้สึกส่วนมากของคนมีอยู่อย่างนี้. ปฏิมะอาจจะเกิดได้แม้

ต่อสิ่งที่ไม่มียุณยาน. และถ้ามากไปกว่านั้น ก็ไม่พอใจแม้แต่สิ่ง
ที่ตัวเองหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจเอง. ส่วนที่มีอาการโกรธเกลียด
พยาบาทคนอื่นนั้นเป็นปฏิมะที่รุนแรงเกินไป ซึ่งพระอริยบุคคล
ชั้นต้น ๆ กว่านี้ ก็พอจะละได้ตามสมควร. ที่เหลืออยู่สำหรับให้
พระอริยเจ้าชั้นที่ ๓ ละนี้ หมายถึงความกระทบกระทั่งแห่งจิต
ชั้นละเอียดจนบางทีก็ไม่ปรากฏอะไรออกมา เป็นความขุ่นอยู่ข้าง
ใน จูสึหน้าไม่รู้ว่าเป็นโกรธ แต่ก็มีความไม่พอใจอยู่ข้างใน เป็นต้น
เช่นความหงุดหงิดรำคาญ ขัดใจในคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไป
ตามปรารถนา. ถ้าผู้ใดละปฏิมะทุกชนิดให้สิ้นเชิง ท่านทั้งหลาย
ลองคิดดูว่าจะอยู่ในฐานะที่น่าบูชาสักเพียงไรหรือเป็นบุคคลพิเศษ
สักเพียงไร.

305

กิเลสทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านจัดไว้ว่าเป็นภาคต่ำ
นับตั้งแต่สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะจน
ถึงปฏิมะ. พระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ละได้หมด. เพราะไม่มี
กามราคะเหลืออยู่เลย พระอริยเจ้าประเภทนี้จึงไม่เวียนมาสู่
กามภพอีกต่อไป เป็นเหตุให้ได้นามว่า อนาคามี แปลว่าผู้ไม่มี
การกลับมาอีก มีแต่จะรุดหน้าสูงขึ้นเป็นพระอรหันต์และ
นิพพานในภาวะอื่นที่ไม่เกี่ยวกับกาม คือภพของรูปพรหมอันดับ

ปลาย ๆ. ส่วนกิเลสที่ยังเหลืออีก ๕ อย่างข้างปลายนั้น พระอริย-
บุคคลประเภทที่ ๔ คือพระอรหันต์ จึงจะละได้ทั้งหมด
ทั้งสิ้น.

306

กิเลสที่ถัดไปอีก คือ รูปราคะ อันเป็นสังโยชน์ข้อที่ ๖
นั้นหมายถึงความรักใคร่ ความพอใจในความสุข ที่เกิดมาจาก
รูปสมบัติ เหมือนที่เป็นแก่พวกโยคีที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์. พระ
อริยเจ้า ๓ ชั้นแรก ยังไม่สามารถละความสุขความพอใจที่เกิดแก่
รูปฌานได้ แต่จะถอนได้ในเมื่อเลื่อนมาถึงพระอริยเจ้าชั้นท้าย คือ
พระอรหันต์. ทั้งนี้ก็เพราะความสงบสุขเยือกเย็นอันเกิดมาแต่รูป
บริสุทธิ ก็มีรสชาติที่จับอกจับใจ จนถึงกับพอจะเรียกได้ว่าเป็น
พระนิพพานชิมลองคูก่อน เป็นพระนิพพานล่วงหน้า และมีรส
อย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกับรสของนิพพานที่แท้จริง หาก
แต่ว่าเป็นเรื่องชั่วคราว เป็นเรื่องที่เป็นไปในระหว่างที่กิเลสสงบ
ระงับเพราะอำนาจของฌาน ไม่ใช่กิเลสสูญหายเหือดแห้งไปจริง.
เมื่อหมดกำลังของฌานกิเลสก็กลับมาปรากฏอีก. ขณะที่กิเลสสงบ
ระงับอยู่ด้วยอำนาจของฌาน จิตนี้ก็ว่างโปร่งเป็นอิสระ มีรสชาติ
คล้ายกับรสของนิพพานแท้จริงเหมือนกัน ฉะนั้น จึงเป็นสาเหตุ
ให้หลงติดได้เหมือนกัน. บางยุคเคยบัญญัติว่านิพพานกันมา
แล้ว.

307

กิเลสอันละเอียดข้อที่ ๗ ที่เรียกว่า อรูปราคะ นั้น หมายถึงความพอใจติดใจในความสุขที่เกิดมาแต่รูปสมบัติ เป็นเรื่องคล้ายกับข้อที่ ๖ ผิดกันแต่ว่าขั้นนี้ละเอียดประณีตขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง. การเจริญญาณโดยมีสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์สำหรับเพ่งนั้น ย่อมได้ความสงบที่เนื่องอยู่กับรูปนั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงหยาบกว่าการเจริญญาณอันกำหนดเพ่งสิ่งที่ไม่มียรูป เช่นเอาอากาศหรือความว่างเปล่ามาเป็นอารมณ์ ได้ผลเป็นความสงบเจียบสุขุม ลึกซึ้งกว่าความสงบที่เป็นรูปฌาน ท่านจึงจัดไว้ในลำดับหลังจากรูปฌาน และเรียกว่า อรูปฌาน. ความพอใจติดใจในความสุขสงบชนิดนี้เรียกว่า อรูปราคะ ฉะนั้น สำหรับผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ จะหลงไหลในสุขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลย ไม่ว่าสุขเวทนานั้นจะเกิดมาจากไหน.

308

เพราะตามธรรมชาติของพระอรหันต์ จะมองเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของความรู้สึกทุกชนิด จึงไม่อาจจะมี ความติดใจในความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงละรูปราคะและอรูปราคะได้. โยคีฑาษีอื่น ๆ ที่บำเพ็ญรูปฌานหรืออรูปฌานตามบ้านั้น มองไม่เห็นความลึกลับของสุขเวทนา จึงติดแน่นอยู่ในรสของฌาน หรือสมาบัติอย่างหลงไหล เช่นเดียวกับ

คนหนุ่มคนสาวตามธรรมดา ๆ ที่มีจิตตกแน่นหลงใหลอยู่ในรส
ของกามคุณ ท่านจึงใช้คำว่า “ราคะ” อย่างเดียวกันหมด.
ถ้าท่านทั้งหลายพิจารณาให้เข้าใจในเรื่องนี้จริง ๆ ก็จะพอใจหรือ
จะเลื่อมใสบูชา ในบุคคลที่เรียกว่าเป็นพระอริยเจ้านั้น อย่าง
ยิ่ง.

309

เครื่องผูกคนให้ติดอยู่ในโลกข้อที่ ๘ เรียกว่า มานะ
ได้แก่ความรู้สึกสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นชั้นเป็นเชิงว่าเรา
เลวกว่าเขา เราเสมอเขา เราดีหรือสูงกว่าเขา. ถ้ารู้สึกว่าคุณ
เลวกว่าก็น้อยใจ, รู้สึกว่าคุณดีกว่าก็ทะนงใจ, รู้สึกว่าเสมอ ๆ กัน
ก็หนีไปในทางที่จะแข่งขัน หรือทำตนให้ก้าวหน้ากว่าเขา ทำนอง
นี้เป็นต้น. ข้อนี้ไม่ได้หมายถึงมานะที่ปฏิบัติด้วยความเย่อหยิ่งจอง-
หองตามธรรมดา. ย่อมเป็นการยากมากที่จะไม่ให้ใคร ๆ ตาม
ปกติรู้สึกว่าคุณดีกว่าเขาเลวกว่าเขาในทำนองนี้. ก็เลิสเรื่องนี้มาอยู่
ในอรรถที่ ๘ เกือบสุดท้ายเช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามันละเอียด
จึงมาอยู่แทบจะครั้งสุดท้าย ซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดเท่านั้นที่จะ
ละได้. ชั้นเรา ๆ ตามธรรมดาจึงละไม่ได้.

310

ความรู้สึกถือตัวถือตนว่าคุณดีกว่าหรือเสมอกันหรือ ตน
เลวกว่าเขา^๕ ย่อมมาจากความยึดติดชนิดหนึ่งนั่นเอง แต่ท่าน

ไม่ใช่ชื่อว่าอุปาทาน ใช้ชื่อว่ามานะ. แต่ถ้ายึดใจอยู่เหนือความดี ความชั่วเสียแล้วความรู้สึกต่าง ๆ เช่นนี้จะมีอยู่ไม่ได้. แต่เพราะ จิตใจของเรายังแพ้ต่อค่าของความดีความชั่ว ฉะนั้นเราจึงมีความ รู้สึกว่าใครดีใครชั่ว หรือใครเสมอกัน เป็นเหตุให้ใจหวนไหว ไปบ้าง เพราะเหตุที่รู้สึกเช่นนั้นอยู่ จึงยังไม่เป็นความสงบสุข จริง ๆ.

311

สังโยชน์ข้อที่ ๙ เรียกว่า อุตถัจจะ แปลว่า ความ กระเพื่อม ความฟุ้ง หรือความไม่สงบนิ่ง เช่นความรู้สึกที่ กระพือขึ้นในเมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่น่าสนใจผ่านมา. คนเรามีความ ต้องการอะไร ๆ อยู่ประจำใจ โดยเฉพาะก็คือความอยากได้ อยาก เป็น อยากไม่เอา อยากไม่ให้เป็น. เมื่อมีสิ่งใดผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย มาในลักษณะที่ตรงกับความต้องการชนิดใดชนิด หนึ่งของตนเข้าแล้ว ความกระพือขึ้นของใจย่อมจะมีได้ อย่างที่ เราเรียกกันว่า “ความทึง”: ทึงในแง่ดีก็ได้ ทึงในแง่ร้ายก็ได้. ถ้าดูแปลกประหลาดแล้ว เป็นต้องเกิดความสงสัยทึงขึ้นมาทีเดียว เพราะเรายังมีสิ่งที่เราต้องการ ยังมีสิ่งที่เราหวาดกลัววิตกกังวล ระแวงอยู่ ฉะนั้น ใจจึงทนไม่ได้ ต้องทึงต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่าน เข้ามา คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกกับตัณหาแล้ว ก็ยากที่จะระงับได้ ย่อมสนใจจนเนื้อเต้น ตีใจจนลืมหูลืมตา. ถ้า

เป็นเรื่องเศร้า ก็ทำให้ใจแฟบเหี่ยวจนหมดความสนุก นี่คือ
ลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า อูธัจจะ. 312

พระอริยเจ้า ๓ ประเภทข้างต้น ก็ยังมีความทึบและมึน
ความสนใจในบางสิ่งบางอย่าง แต่พระอรหันต์ไม่มีความทึบ ไม่
มีความสนใจในสิ่งใดเลย เพราะจิตใจของท่านหมดความกระหาย
ในสิ่งทั้งปวง หมดความกลัว หมดความเกลียด หมดความวิตก
กังวล หมดความระแวงสงสัยอยากรู้ อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ. ท่าน
มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมาล่อหรือยั่วให้เกิดความทึบหรือความ
สนใจ เพราะหมดความต้องการนั่นเอง จึงหมดความสนใจหรือ
ข้อสงสัยทั้งปวง. ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า ความสงสัยในปัญหา
ต่าง ๆ นั้น มันมีอยู่หรือมันเกิดขึ้นก็เพราะความอยากอย่างใดอย่าง
หนึ่ง นับตั้งแต่อยากรู้ไปทีเดียว. 313

ครั้นหมดความอยากเพราะเห็นสิ่งทั้งปวงเป็น อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น จึงไม่มีความทึบในสิ่ง
ใด ๆ. พิจารณาลงมาข้าง ๆ ท่านก็ไม่มีความทึบ เพราะไม่มีความ
รู้สึกกลัวตายหรืออยากอยู่หรืออะไรทำนองนั้น. แม้จะมีอะไรที่
ร้ายแรงชนิดไหน หรือว่าเกิดมีความรู้ความคิดใหม่ ๆ ในโลก ท่าน
ก็ไม่มีความทึบความสนใจ เพราะมันไม่มีความหมายอะไรเลย

สำหรับท่าน. ท่านไม่ต้องการทราบถึงสิ่งใดในลักษณะที่ว่ามัน
จะอำนวยความสะดวกให้ท่านได้บ้าง เพราะท่านไม่ต้องการอะไร ;
ฉะนั้น จึงไม่มีความทึ่งในลักษณะใดๆหมด จิตของท่านจึงบริสุทธิ์
หรือสงบ อย่างที่คนเราธรรมดาไม่ถึงเอาทีเดียว. 314

กิเลสข้อ ๑๐ อันเป็นข้อสุดท้ายนั้น ท่านเรียกว่า อวิชชา
เป็นที่รวมหมดของบรรดากิเลสทั้งหลาย ที่ไม่ได้ระบุชื่อไว้เป็น
อย่างอื่น. คำว่า อวิชชา แปลว่า ภาวะที่ปราศจากความรู้.
ความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้จริง ความรู้ถูกต้อง. ตามธรรมดา
สัตว์ทั้งหลายจะอยู่โดยไม่มีความรู้อะไรเลยนั้นเป็นไปได้ไม่ได้ แต่ถ้า
ความรู้^๕นั้นเป็นความรู้ผิด ก็มีค่าเท่ากับไม่รู้ คนจึงมีอวิชชาหรือ
รู้ผิดอยู่เป็นประจำ จึงมีกมล^๕. ปัญหาสำคัญที่สุดของมนุษย์ก็
คือปัญหาที่ว่าอะไรเป็นความทุกข์ที่แท้จริง ? อะไรเป็นต้นเหตุที่
แท้จริงที่ทำให้เกิดทุกข์ ? อะไรเป็นความไม่มีทุกข์แท้จริง ? และ
อะไรเป็นหนทางอันแท้จริงซึ่งจะให้ได้มาซึ่งความไม่มีทุกข์นั้นๆ ?
ถ้าใครมีความรู้จริง ๆ แล้ว เรียกว่าคนนั้นไม่มีอวิชชา จัดเป็น
ผู้มีวิชาในที่นี้. 315

บรรดาความรู้ทั้งหลายมีมากเหลือที่จะกล่าวได้ แต่พระ
พุทธเจ้าท่านจัดไว้ในพวกที่ไม่จำเป็นต้องรู้. ความตรัสรู้ของ

พระพุทธเจ้าเอง ก็มีขอบเขตอยู่แต่ในวงเรื่องที่ควรรู้ ในบรรดา
 สิ่งที่ควรรู้แล้วพระองค์ทรงรู้ทั้งหมด. คำว่า “สัพพัญญู”
 (รู้ทั้งหมด) ก็คือการรู้แต่ในขอบเขตที่ควรรู้ ไม่ใช่ว่าจะครอบ
 ครอบไปถึงสิ่งไม่จำเป็นต้องรู้สำหรับการดับทุกข์. 316

อวิชชาทำให้คนสำคัญผิด ในสิ่งที่เห็นทุกข์ว่าเป็นความสุข
 จนถึงกับพอใจจนเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์. และสำคัญผิดในเหตุ
 ของความทุกข์ จนไปคว้าเอาสิ่งที่ผิดไว้ หรือเกิดความโง่เขลา
 ใหม่ ๆ ขึ้นมา เช่น การโทษผีสาธเทวดา โทษอะไรต่าง ๆ
 ว่าเป็นเหตุให้เกิดเจ็บไข้ หรือเคราะห์ร้าย แทนที่จะรักษา
 หรือแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ก็ไปนั่งบนบานผีสาธเทวดาอยู่
 อย่างนั้น. นี่เรียกว่าเป็นอวิชชาในต้นเหตุของความทุกข์
 ชั้นต่ำ ๆ ที่สุด นี่เป็นตัวอย่าง. 317

สำหรับอวิชชาในเรื่องความดับสนิทของทุกข์นั้น คือ
 ไม่รู้เรื่องการดับกิเลสดับตัณหา ซึ่งเป็นต้นเหตุของทุกข์โดยตรง
 ไปหลงเอาความสงบสุขหรือความไม่รู้สีกตัวชนิกที่เกิดมาจากสมาธิ
 หรือฌานสมาบัติว่าเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ซึ่งมีอยู่ดกคั่นในสมัย
 พุทธกาล และยังคงส่งเสริมทำกันจนถึงบัดนี้. บางครั้งยังอาจ
 ถึงกับยึดเอากามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ อย่างที่บางคนได้ยึด

เป็นหลักไว้ว่า กามารมณ์เป็นของจำเป็นมาก หรือเป็นอาหาร
สำคัญชนิดหนึ่งของชีวิต แทนที่จะมีปัจจัยเพียง ๔ อย่าง คือ
อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ก็เพิ่มเอา
กามารมณ์เข้าไปอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็นปัจจัย ๕ อย่าง อย่างนี้ก็มี
บวมลัทธิภิกษุได้เอากามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ต่าง ๆ จึงเกิด
เป็นลัทธิภิกษุที่มีการกระทำอันน่าบดสีลามกอนาจาร ชนที่วิหาร
ของเขานั่นเอง.

318

สำหรับอวิชาความไม่รู้ในหนทางที่จะให้ได้มา
ซึ่งความดับทุกข์นั้น คนที่ไม่รู้ก็ยอมทำไปตามความเขลา
หรืออำนาจกิเลสตัณหาตามความต้องการของตน เช่นหลง
เชื่อในสิ่งภายนอก คอยแต่ฟังผีฟังเทวดาไปตามประสา
ของคนที่ไม่มีความเชื่อ. แม้เป็นพุทธบริษัทโดยกำเนิดอยู่
แล้วก็ยังหลงไปได้ถึงขนาดนั้น. เพราะอำนาจของอวิชา
นั่นเอง ทำให้ไม่เข้าใจหรือยินดีในการดับทุกข์โดยอริย-
มรรคมีองค์ ๘ แต่ไปดับทุกข์ของตน โดยการจูดรูปเทียน
นั่งบนบานสรวงตนเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์. ตามปกติคนต้อง
การมีความรู้ แต่ถ้าความรู้นั้นเป็นความรู้ที่ผิด เมื่อยิ่งรู้มากก็ผิด
มาก เลยกลายเป็นความรู้ชนิดที่บังลุ่มตา.

319

คำว่า แสงสว่างๆ นี่ก็จะต้องระวัง อาจจะเป็น
แสงสว่างของอวิชชาก็ได้ คือแสงที่ทำให้ตามีคบอกหลงผิดและ
ให้เกิดความประมาท โดยไม่อาจสำนึกได้เลยว่าตนกำลังถูกแสง
ของอวิชชานี้บังลุมตาอยู่ จึงไม่สามารถจะเอาชนะความทุกข์ได้
มัวแต่หลงในสิ่งเล็กน้อยไม่เป็นสาระอย่างเทิดทูนบูชา หลงไหล
ในกามารมณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นอukumธรรมจำเป็นของมนุษย์ ซึ่งทุกคน
ควรจะได้รับเสียก่อนที่จะตาย แล้วจะแก้ตัวว่าทำเพื่ออukumคติอัน
อื่นอย่างไรได้. การหวังไปเกิดในสวรรค์ก็หมายเอากามารมณ์
เป็นที่ตั้ง อะไร ๆ ก็ไปติดอยู่แค่กามารมณ์ทั้งนั้น นี่เพราะอวิชชา
ไ้ห่อจิตใจไว้อย่างนี้ไม่ให้ใครทะลุรอดไปได้. 320

ในพระบาลีบางแห่ง ได้อุปมาอวิชชาว่า เหมือนกับ
เปลือกหนาที่หุ้มโลกทั้งหมด ไม่ให้คนได้เห็นแสงสว่างที่แท้จริง.
ท่านจึงอวิชชาไว้เป็นกิเลสข้อสุดท้าย เป็นอันว่าเมื่อเป็นพระ
อรหันต์จึงตัดกิเลสห้าอย่างข้างท้ายไ้หมด คือตัด รูปราคะ อรูป-
ราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ซึ่งเป็นการตัดสังโยชน์หมด
ไ้ทั้ง ๑๐ อย่าง แล้วก็กลายเป็น พระอรหันต์ คือเป็นพระ
อริยเจ้าชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา. 321

พระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภท กล่าวคือ พระโสดาบัน
สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์^๔ จัดเป็นผู้อยู่ใน โลกุต-

กรรม. ทวัตรรรมที่ท่านได้บรรจุเรียกว่า “โลกุตตรธรรม” แยก
ออกเป็น ๔ อย่าง คือภาวะของพระโสดาบันในขณะที่กำลังตัด
กิเลส^๕นั้นเรียกว่า โสดาปัตติมรรค อย่างหนึ่ง, เมื่อตัดกิเลส
ได้แล้วเรียกว่า โสดาปัตติผล อีกอย่างหนึ่ง, จึงเป็นคู่ๆ คือ
โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล, สกิทาคามิมรรค-สกิทา-
คามิผล, อนาคามิมรรค-อนาคามิผล, อรหัตตมรรค-
อรหัตตผล เป็น ๔ คู่ เติมนิพพานเข้าอีกหนึ่งจึงเป็น ๕
เรียกว่า โลกุตตรธรรม.

322

บุคคลในโลกุตตรภูมิ เป็นผู้มีความทุกข์น้อยลงตามสัดส่วน จนกระทั่งไม่มีทุกข์เลย. เมื่อมีการกระทำให้รู้แจ้งชนิด
ที่ถูกต้อง เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง จนระงับความอยากทั้ง
ปวงได้จริงๆ แล้วก็จะเกิดผลเป็นโลกุตตรภูมิขึ้นมา ทำให้จิต
ใจของผู้ผู้นั้นอยู่เหนือวิสัยชาวโลก. หลังจากนั้นสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นที่
ตั้งของความพอใจหรือไม่พอใจในโลก ก็ไม่สามารถจะครอบ
งำจิตใจ หรือมีอิทธิพลเหนือจิตของท่านได้อีกต่อไป เพราะ
ท่านละกิเลสทุกชนิดได้จนสิ้นเชิง.

323

ส่วนสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” นั้น ถ้าเป็นเรื่องโลกุตตร-
ธรรม ก็หมายถึงสภาพอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกับสิ่งใด ๆ หมด

คือไม่เหมือนกับทางโลก ผิดจากสิ่งทุกสิ่งในโลก. เมื่อทางโลกหรือสิ่งทั้งหลายมีภาวะเป็นอย่างไรกัน ถ้ายกเลิกภาวะและวิสัยเหล่านั้นทั้งหมดเสียได้ ก็จะเหลือสิ่งที่เรียกว่านิพพาน กล่าวคือสภาพตรงกันข้ามจากโลกโดยประการทั้งปวง เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งไม่ต้องอาศัยสิ่งใดปรุงแต่งและไม่ปรุงแต่งสิ่งใด เป็นที่ดับของการปรุงแต่งทั้งปวง. แต่ถ้าจะกล่าวทางผล นิพพานก็หมายถึงภาวะที่ปราศจากการถูกเผาผลาญ ปราศจากการถูกกระทบตีทิ่มแทง ร้อยรัด กรอบงำ ผูกพันอะไรทั้งหมดเหล่านี้. เพราะว่า กิเลสทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้ร้อนนอกร้อนใจต่าง ๆ นานา ได้ถูกทำลายให้หมดไปก่อนถึงภาวะที่เรียกว่านิพพาน. 324

นิพพานเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ไม่มีขอบเขต ไม่ต้องอาศัยการกินเนื้อที่ ไม่ขึ้นอยู่กับกาลล่วงไปของเวลา หรือไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลาแต่อยู่ในลักษณะเป็นตัวของตัวเองชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนอะไร ๆ ในโลก แต่เป็นที่ดับของภาวะโลก ๆ. พุทฺธในในฐานะเป็นอุปมาท่านให้นามว่าเป็นแดนที่ดับของสิ่งปรุงแต่งทั้งปวง จึงเป็นธรรมชาติอิสระที่ปราศจากเครื่องผูกมัด ไม่มีการถูกทรมานกระทบกระทั่งตีทิ่มแทงโดยอะไร ๆ ทั้งสิ้น. นี่ก็เป็นลักษณะของโลกุตตรธรรมข้อสุดท้าย เป็นสิ่งที่มุ่งหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องสุดท้ายของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา. 325

สรุปความ

ทั้งได้บรรยายหลักแห่งพระพุทธศาสนา มาโดยลำดับ ๆ ว่าพุทธศาสนาคือวิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้สิ่งทั้งปวง ถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร. สิ่งทั้งปวงมีสภาพตามที่เป็นจริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวหรือของตัว; แต่สัตว์ทั้งหลายยังหลงรักหลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของการยึดมั่นที่ผิด. ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดการติดการยึดมั่นนั้นเสีย. อุปาทานการยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึดคือขันธ์ทั้งห้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

326

เมื่อรู้จักขันธ์ทั้งห้าตามที่เป็นจริง ก็จะสามารถเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่ายคลายความอยาก ไม่ยึดอะไร ติดอะไร. และเราควรมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่า “เป็นอยู่ชอบ” คือให้วันคืนเต็มไปด้วยความปีติปราโมทย์ อันเกิดมาจากการกระทำที่ดีที่งามที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วระงับความฟุ้งซ่าน เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดความ

เบื้อหน้าย ความคลายออก ความหลุดพ้น และนิพพาน ได้ตาม
ความเหมาะสมของสิ่งแวดลอม. 327

ถ้าเราจะรีบเร่งทำให้ได้ผลเร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียก
ว่าวิปัสสนาธุระ. เริ่มตั้งแต่มีความประพฤติบริสุทธิ์ มีใจบริสุทธิ์
มีความเห็นบริสุทธิ์ เรื่อยขึ้นไปจนถึงมีปัญญา คือความเห็นแจ้ง
บริสุทธิ์ ในที่สุดก็จะตัดกิเลสที่ผูกมัดคนให้ติดอยู่กับวิสัยโลกออก
เสียได้ เรียกว่าการบรรลุมรรคผล. 328

ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นแนวสังเขปทั้งหมด
ของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นจนปลาย ให้เห็นว่าหลักพุทธ-
ศาสนามีอยู่อย่างไร พร้อมกับแสดงหลักปฏิบัติไปในตัว. 329

ทั้งหมดนี้ นับว่าเราได้ติดตามเรื่องมาตั้งแต่ต้นจนถึง
ผลสุดท้ายของพระพุทธศาสนา. เรื่องทั้งหมดก็ไปจบสิ้นสุดลง
ที่นิพพาน ดังหลักพุทธภาษิตที่ว่า “พระพุทธเจ้าทุก ๆ องค์
ย่อมถือนิพพานเป็นอุดมธรรม” ฉะนั้นเราจึงต้องศึกษา
ให้รู้ให้เข้าใจ และให้ลุ่มถึงได้ตามสมควร จึงจะได้ชื่อว่าเป็น
พุทธบริษัท คือเห็นแจ้งหรือเข้าถึงตัวพุทธศาสนาจริงๆ มิฉะนั้น
แล้วจะเป็นแต่ผู้รู้ หรือผู้เข้าใจในพุทธศาสนาเท่านั้น หาได้เป็น
ผู้เห็นแจ้งไม่. 330

ฉะนั้น ทุกคนจะต้องไปพิจารณาคุณิเลสของตัวเองให้
 เข้าใจ และพยายามไถ่ถอนมันออกไปเสียให้ได้ แม้ได้แต่ครั้ง
 หนึ่ง ก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาบ้าง. เมื่อกิเลสครั้งหนึ่งมันหมด
 ไปแล้วจริง ๆ มีผลก็คือเกิดความสะดวกปราศจากความชั่ว เกิด
 ความสว่างจากความหลงผิด แล้วความสงบทางจิตใจก็เกิดขึ้น
 แทน. จึงขอแนะนำพร้อมทั้งวิงวอน ให้ท่านทั้งหลายศึกษาพระ
 พุทธศาสนากันในอาการเช่นนี้ เพื่อจะได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา
 อย่างแท้จริง ไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา หรือ
 อย่างน้อยก็ทำให้เราได้ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์. 331

-จบ-

สยามจดหมายเหตุ สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ เจ้าของและ
 บรรณาธิการ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 510 ถนนตะนาว กรุงเทพฯ 10200
 โทร. 223-6808, 221-0758

อุบัตการณ์ครั้งแรกในเมืองไทย

สยามจดหมายเหตุ

บันทึกข่าวสารและเหตุการณ์

ท่านเคยคิดหรือไม่ว่า ต่อไปภายหน้าท่านต้องตอบคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองที่ผ่านมา เมื่อ บุตรหลานที่เติบโตขึ้นมาถาม หรือท่านต้องการทบทวนเหตุการณ์บ้านเมืองที่ผ่านมา เพื่อการศึกษาอ้างอิงใน ธุรกิจของท่าน แล้วท่านจะทำอย่างไรในเมื่อท่านไม่ได้บันทึกไว้ และไม่คุ้มที่จะบันทึกไว้ใช้เอง

สยามจดหมายเหตุ ช่วยแก้ปัญหาท่านได้ โดยท่านบอกรับเป็นสมาชิกสยามจดหมายเหตุแต่บัดนี้ ท่านจะได้ประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต บุตรหลานจะชื่นชมและสรรเสริญท่านว่าเป็นผู้มองกาลไกล ช่วยลบ คำกล่าวหาที่ว่า “คนไทยลืมง่าย” และแน่นอนท่านต้องเหนือกว่า หลักชัยต้องเป็นของท่าน เพราะ “อดีตขึ้นนำอนาคต”

สยามจดหมายเหตุ

ย่อโลกให้ท่าน ด้วยการบันทึกข่าวสารและเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างละเอียด สัปดาห์ต่อสัปดาห์ โดยมีประชาชนร่วม เป็นพยานโดยเจตนาให้เป็นประวัติศาสตร์ต่อไปภายหน้า ที่ใคร ๆ ไม่สามารถบิดเบือนได้ภายหลัง

สยามจดหมายเหตุไม่วางจำหน่ายในท้องตลาด

สั่งซื้อ “สยามจดหมายเหตุ” ปี พ.ศ. 2519 ถึง พ.ศ. 2526 ยังมีฉบับรวมเล่มให้ แต่เหลือจำนวนน้อยลง ทุกขณะ ปี พ.ศ. 2527 เปิดรับสมัครสมาชิกแล้ว สนใจติดต่อ ขอรายละเอียด และตัวอย่างฟรี

บริษัท สยามบรรณ จำกัด 510 ถนนตะนาว ใกล้ศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร. 2238808, 2210758